

2

*Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасы
Редаксија-Нәширијјат Шурасынын
гәрапы илә чап олуңур*

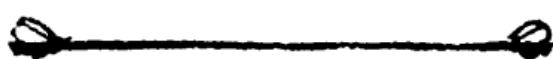
АЗЭРБАЙЧАН ССР ЕЛМЛОР АКАДЕМИЈАСЫ
НИЗАМИ ЗАМЫ ӘДӘБИҮЛДАТ ӘДІЛ ИНСТИТУТУ

М.Э.САБИР

ҚОПҚОПНАМА

14 ЧИЛДЛӘ

Азәрбайҹан ССР Елмлор Академијасы Нәшријаты
Бакы—1962

АЗЭРБАЙЧАН ССР ЕЛМЛЭР АКАДЕМИЈАСЫ
НИЗАМКИ ЗИНКИ ӘДӘБИЙДАТ һә ДИЛ ИНСТИТУТУ

М.Э.САБИР

МОПНОПНАМД

ИКИНЧИ ЧИЛД

Азәрбајҹан ССР Елмдар Академијасы Нәшријјаты
Бакы—1962

Тэртиб өдөнн мэммэд мэммэдов

Редаксија һеј'эти:

МИР ЧӨЛӘЛ, Э. МИРЭНМЭДОВ, К. ТАЛЫБЗАДЭ

Шәхнамәри әзим әзимзадәниндир

САТИРАЛАР
1910—1911

ЗАЙНД ӨЛМӘКДӘН ГАБАГ МӘГСҮДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛӘР!

Зәһид өлмәкдән габаг мәгсудинә чатмаг диләр,
Чәништә ујгу ишиjlә бир кәмәнд атмаг диләр.

Е'тигадынча јатар-јатмаэ гучар гылманлары,
Ол сәбәбәндәндиr нәмаз үстүндә дә јатмаг диләр.

Әбләхин фикринчә чәништә бир Бухара шәһридиr,
Беччә тәк гылманлары булдугча ојнатмаг диләр.

Мәгсәди сөвмү сәлатиндән бу имишкәи, јазыг
Һәм худаны, һәм дә мәхлугаты алдатмаг диләр.

Ујгуда ахтардыгын зәһирдә, ја рәб, тапмасын!¹
Јохса иллик таэтин бирјоллуға сатмаг диләр!

Риңдү² рисва көрдүйүн зәһид көрарса, шүбһәсиз.
Сәбіһесин, сәччадәсин зөһидилә³ фырлатмаг диләр.

Күфрүн икенр олдуғун зәһид, амандыр, билмәсин,
Јохса бир зэррә булууб изманына гатмаг диләр!

[КИМ НЭ ДЕЈЭР БИЗДЭ ОЛАН ГЕЈРЭТЭ?]

Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!
Гејрэтийнээз бэлли бүтүн мильтээ!..!

Биз точа гаффазлы икнид әрлэрик.
Чүмлэ һүнэрчандларик, иэрлэрик,
Ний хөрөчэк јердэ сөз эзбэрлэрик,
Ашигийн аячаг гуруу, бош сөхбэтаа,
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Чырманарыг кечмэйж чай кэлмэмийш.
Башлаяарыг гызмага яж кэлмэчинш.
Сөз зөвхөрийн инди—бир аж кэлмэмийш.
Аста гачыб дүртүлэрик халвьтаа.
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Чүмлэ чөхан јатса да, биз јатмарыг.
Гејрэти-миллийнээнд атмарыг.
Өнлийнээз байгалаара сатмарыг
Бир гуруша, бир пулса, ja бир чета,
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Биздаа көрүүмээс нэ фэсады инфаг,
Нийдэмэдэ бир-бирийнээдэн точаг,
Бах, будур исламы көтиррик габаг;
Бојлэчэ хидмээт олуунур чиллэтаа,
Ким нэ дејэр биздэ олан гејрэтэ?!

Бир иша мин һүммэтийнээс вар бизни!
Бах, неча чөмийнээтийнээс вар бизни!

Бунда көзәл нијјәтимиз вар бизим;
Ај баракаллаһ, бу көзәл нијјәгә!
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Һансы мәкатиб ки, ону ачмадыг?
Һансы сәнаје ки, пара сачмадыг?
Вердијимиз сөздән узаг гачиадыг;
Ишләримиз минди² бүтүн сүрәтә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Бах, нечә дарүл'әчәзә, дарни-елм!
Бир нечә мәктәб, нечә асари-елм!..
Бизләрик, әлбеттә, хәридари-елм!
Чатышыг ондаңды³ белә һөрмәтә!..
Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!

Биздә нә фә'лә тапылыр, нә кәда,
Биздә нә саил вә нә бир бинәва.
Бәхтәвәр өвладымыза мәрһәба!
Баш апарыб һәр бирни бир сән'этә!..
Ким нә дејәр бишдә олан гејрәтә?!

Етмишник ифа аталыг меңрини,
Чәкминик өвладымызын фикрини,
Өмрүмүз олса көрәрик баһрини,
Онда ки, онлар ујачаг сиргәтә,
Набсда мәшгүл олачаг ишрәтә,
Фәхр едәрик биз дә бүтүн миилатә!
Ким нә дејәр бишдә олан гејрәтә?!

Ај баракаллаһ, бу көзәл нијјәтә!..

ГОЧАЛАР МАРШЫ

Бир гочајам, чаг нәр кими јашарам,
Дөрд арвады бир-бириң гошарам,
Бир илдә үч-дердүн алыб бошарам,
Гоча киши јалғыз јатмаз...м!

Бармағыма этиг үзүк тахарам,
Саггалымы чөх-чох хыла јахарам,
Нәр јердә бир арвад қөрсәм баҳарам,
Гоча киши јалғыз јатмаз...м!

Оруч тутуб, намазымы гыларам,
Дәсмалымы көз јашымы буларам,
Һуриләри вирдимдә арзуларам,
Гоча киши јалғыз јатмаз...м!

Бир мәмүнәм, әба, гәба бүрүнәм,
Нәэзәрләрдә мәләк кими көрүнәм,
Бир ушагчын илләр илә сүрүнәм,
Гоча киши јалғыз јатмаз...м!

Ои јашында ушагларын башына,
Әл чәкәрәм каһ көзүнә, гашына,
«Хөд» верәрәм кечә-кундүз машына,
Гоча киши јалғыз јатмаз...м!

Ахирәтим, иманым вар, динним вар,
Арифләрниң әләвәтим, кинним вар,
Бир хорузам әлли јердә һинним вар,
Гоча киши јалғыз јатмаз...м!

ҮРӘФА МАРШЫ

Интеликентик, кәзәрик наз ила,
Өмр едәрик нәш'еји-дәмсаз ила,
Іңфәтәде бир дилбәри-тәнназ ила
    Һәмдәм олуб ишләри саманларыг,
    Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!

Хошламарыг бир пара наданлары,
Шивеји-иславани-мүсәлманлары,
Нејләјирик Фатма-Түкәзбаплары?!
    Аниалары, Сонjalары јапларыг,
    Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Бир пара биәглу фәрасәт бизә
Еjlәjир иснади-габаһәт бизә,
Истәjир етсии дә насиһәт бизә,
    Бир буну гаймыр ки, биз прфанларыг!
    Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Кимсәјә юх дәхли ки, биз ишрәти
Хошләјырыг; бошлажырыг күлфати,
Күшеји-гәстинде олан ләззәти
    Ханеји-виранда һачаг анларыг?!

    Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг! .

Интеликентик, бу ки, бөһтән дејил,
Түрки данышмаг бизә шајан дејил,
Түрк дили габили-ирфап дејил,
    Биз буна гайл олан ииссанларыг!
    Ај баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Түрк гәзети версә дә әглә зија,
Мән ону алмам әлия мұтләга,
Чүнки мұссолманча ғонушмаг бана
Еўбидир! Өз ейбимизи айларыг!
Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

Јох ишимиз мәчмәи-ислам илә,
Пұхтә насыл сөһбәт едәр хам илә?
Чүнки клубларда сәрәнчам илә
Һәр кечә бир мәтләби үнванларыг.
Ай баракаллаһ, нә көзәл чанларыг!..

ПУЛА ТӘВӘЧЧЕК

Нури-чешманнымысан, еј пул, ja чаныммысан?

Исметим, намусум, ирзим, гејрәтим, ганыммысан?

Һөрмәтим, фәхрим, чәлалым, шөвкәтим, шаныммысан?

Мүснәфим, Мәккәм, Мәдинәм, гибләм,

әрканымысан?

Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

Кечди өмрүм шүғли-тәһислилә мөвгүфи-мәлал.

Дарда дүшдүм, бәстәри-һәсрәтдә ғалдым хәстәһал,

Сәпәдир көилүм јенә етсәм чәһандан иртиһал,

Сәп мәним өмрүм, һәјатым, чөвхәрим, чаныммысан?

Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

Аһ, залым, аһ ким, олдум јолунда чанфәда,

Бир дојунча гыјмадым сәндән алам зөвгү сәфа.

Инди варисләр һүчумавәр олуб јексәр сана,

Варисин, јаҳуд мәним мали-чибишданыммысан?

Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

Ејләмәз варисләрим мән тәк сәни сәндуғә дәрч,

һәр бири еjlәр сәни бир пәв илә мин јердә хәрч,

Ресторанларда, клубларда оларсан һәрчү мәрч.

һәр јетән чејнәр сәни, билмәм этим, ганыммысан?

Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

Севдијим, бундан белә һини-зәвалыңдыр сәнин,

Ишбу вәчі илә көнүл чаји-мәлалыңдыр сәнин,

Хатирим, гәлбим, сәрим пәгфи-хәjalыңдыр сәнин,

Сәп мәни мәфтүн едән назәндә чананыммысан?

Мәзһәбим, динимми, ајинимми, иманыммысан?

Сәндән әл чәкмәздим олсајды әлимдә иғтидар,
Лакин ичбарән әчәл еjlәр мәни сәндән кәшар,
Чаным агзымдан чыхынча сөjlәрәм биixтиjar:
Нури-чешманыммысан, ej пул, ja чаныммысан?
Мәзһәбим, динимми, айнимми, имамыммысан?

ТӘШӘККҮР

Моллалар, таленмиз олду әчәб¹ жар бу күн!
Мисјонерләр дә бизэ чыхды һәвадар бу күн!

О ки, мәктәбләрни мәһв өтмәк иди нијјәтимиз,
Jох иди әлдә вә лакин она бир гүдрәтимиз,
Мәктәб артдыгча азалмагда иди һөрмәтимиз,
О ачылдыгча гапанмагда иди сән'әтимиз,
Күнбәкүн заңд олурду гәмимиз, мәһнәтимиз,
Аргадашлар, севинчи олду рәва һачәтимиз!

Гәмимиз битди, фәрәһ олду нүмудар бу күн!
Мисјонерләр дә бизэ чыхды һәвадар² бу күн!

Мисјонерләр, о көзәл фикрли әрбаби-дүһа
Сан-Петербургда³ етмишләр әчәб бир шура
Ки, мүсәлманлар ачан бүнча мәкатиб иә рәва,—
Охудуб һәндәсә, тә'лим едәләр чографија,
Никмату һеј'әтү тарих илә елми-әшja,
Бу ишә биздә тәһәммүл ола билмәз әсла!

Чалышын, һүммәт едәк дәф'иинә эшшәр бу күн!
Мисјонерләр дә бизэ чыхды һәвадар бу күн!

Мисјонерләр бу көзәл әмре едәркәп иғдам
Биз иечин лал отуруб, еjlәмәjәk бәһсә дәвам?
Хассә бу елмләрин биз үләмаји-ислам
Етмишик бир кәрә тәһсилини ислам һәрам,
Бунлары билмәз икән биз, нијә өвлади-әвам
Охујуб, адәм олуб, еjlәсин ағази-кәлам?

Шымди фүрсәт вар икән кәрмәли бир кар бу күн!
Мисјонерләр дә бизэ чыхды һәвадар бу күн!

Мисјонерләр, көрүм аллаһ сизә еһсан еләсин,
Биз кими, сизләри дә дахили-иман еләсин,
Гојмадыз чүнки мүсәлманнлары түфјан еләсин,
Дени мәктәбләри аллаһ өзү виран еләсин!
Учуруб дам-дашыны, хак илә јексан еләсин!
Иди гој мәктәб ачанлар кедиб әфган еләсин!..

Галсын һәр јердә мүәллимләри бикар бу күн!
Мисјонерләр дә бизә чыхды һәвадар бу күн!

МИЛЛЕТ ШЭРГИСИ

Гејрэт едиб чалышдын, дүшдүн габага, миллэт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатага, миллэт!

Һәр јердә, һәр мәканда һәр дүрлү иш гајырдын,
Исламә хидмәт етдин, мәзһәбләри аյырдын,
Дүзләрчә чога јапдын, миннәрчә сез бујурдун,
Һәр күндә бир чәмаәт атдын гырага, миллэт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатага, миллэт!

Ујгуда икән аләм, эфрадыны ојатдын,
Чүмлә миләл ичиндә өз шә'ниши учалтдын,
Һөрмәтли ад газандын, али мәгама чатдын,
Әһсән, сәд әһсән, әһсән бу тәмтәраға, миллэт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатага, миллэт!

Минбә'д чидду чәһдин јохдур бизә лузуми,
Зира ки, әсри-һалын бамбащгадыр рүсуми.
Мәктәб севир чәмаәт, тәгдис едир үлуми,
Тәрчиһ едир вагону ата, улаға, миллэт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатага, миллэт!

Сеир етмәјә фәзаны ичад олур¹ балонлар,
Бир јандан афтамилләр, бир сәмтдән вагонлар,
Һәр ихтираә даир тә'сис олур салонлар,
Валлаһ, булар азыблар башдаң аяға, миллэт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатага, миллэт!

Бунлар бүтүн чәһанын әсбаби-е'тиласы,
Онлар әсири-дүнja, биз ахирәт фәдасы,
Беш күндүр өмри-дүнja, јохдур онун бәгасы,

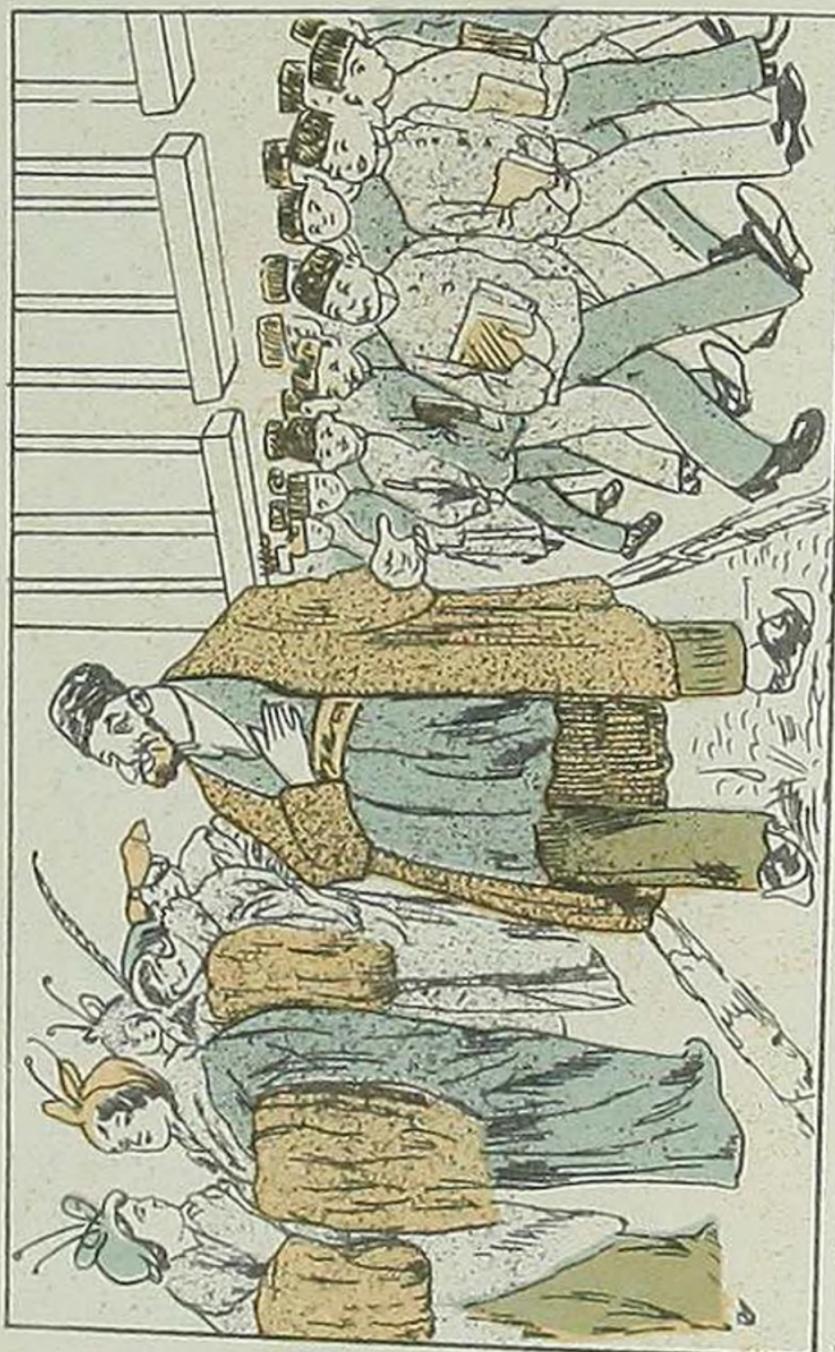
Биңчә хәтадыр ујмаг бојлә мәзәғә, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!

Ислам үчүн кәрәкмәз кафиirlәrin шүары,
Рој оипларын учалсын һәп гәсри-зәрникары,
Биз көзләrik фәгәт бир ејвани-хұлдзары,
Ол јердә һуриләrlә доллуг отага, милләт!
Инди бир аз да динчәл, баш гој јатаға, милләт!..

Запна амекане ражаја македонија да имајате
желение јасно и чисто да имате

Етрандријата јасно да имате
Он се добијаја каде имате

Lao minn jawnja jwim...
Dug xop yam dawm jepele hinn da.

Akphatm, mzuham bud, zhuhm dap.
Akphatm, mzuham bud, zhuhm dap.

КИЛЕЙ ЖАХУД УМУ-КҮСҮ

Кет-кедә, «Зәпбуру»!¹ аға, сән дә чашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Сән дүз адәмсән әкәр сәндә бу тәдбири нәдир?
Журнала чәкдијни ол чалмалы тәсвири² нәдир?
Голларындан сарылан кимдир, о зәнчир нәдир?
Динмәдикчә сөнә сәрһәлдән ашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Нәдир ол һәлгеји-зәнчирдә бир парә сүвәр?
Кымләри көстаријор һәлгә дәрунниндәкиләр?
Шәкли-исламә күлән кимдир о ифритеніјәр?
Сән бу рәфтар илә биҙдән узашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Ачмаға бир пара әсрары едиб сә'јү тәлаш,
Чалышырсан ки, бизә тәңк ола та раһи-мәаш?
Бу гәдәр етмә чәсарәт, өзүңү көзлә, јаваш!..
Дәјмәдикчә кефиинә логалашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Сән бу шәкл илә бүтүн хәлги ојатдын да дејәк,
Бизи мәнфур еләјиб, бир јана гатдын да дејәк.
Сәнә на хејр олачаг биҙләри атдын да дејәк?
Бош јерә бојлә бизимлә далашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Мәзһәкә журналини әввәл бизә, ибрәтди, дедин,
Бир пара шәхсә саташдын, бу иәсиһәтди, дедин,
Бизи гатдын ишә, бир пөв' зәрафәтди, дедин,

Инди амма дәхи чиддән савашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Шәхси-исламын әкәр биз голуну бағламышыг—
Нә күнаһ еjlәмишик? Милләт үчүн ағламышыг..
Һиңфә единб мәзһәби, шејтаны жаҳыб дағламышыг!
Бизи көрмәкә мұғассир, долашырсан дејәсән?!
Адәтә, үрфә, рүсумә саташырсан дејәсән?!

Биз әкәр олмасаг, исламә шикәһбан ким олар?
Беш күн өтмәз ки, бу бағын күлү рејханы солар,
Ихтираати-шәниә бүтүн исламә долар,
Лејк сән аiplамајыб ишдә чашырсан дејәсән?!
Каһ да бир мәзһәбә, динә саташырсан дејәсән?!

Аста-аста дәбәриб, гурдалашырсан дејәсән?!
Бә'з әфсанәчиләрлә јаңашырсан дејәсән?!
Бүсбүтүш мәфсәдәләрлә булашырсан дејәсән?!
А балам, ейбини ган!
Бир hәја еjlә, утап!
Јохса тәкфир едәрик,
Лапча рүсва олусан!..

[АЛТМЫШ ИЛЛИК ӨМРҮМ ОЛДУ СӘНДӘ БӘРБАД,
ЭРДӘБИЛ!]

Алтмыш иллик өмрүм олду сәндә бәрбад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Зәнн едиридим мән бүтүн аләмдә Ирандан сәва,
Бир фәрәһабад јер јохдур о самаидан сәва,
Өврат олмаз һүснә Фатма, Түкәзбаидан сәва,

Вар имиш Русијјәдә мин-мин пәризад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Еj вәтән, һури көрүрдүм сәндәки өврәтләри,
Дердим ол һуриләриң сәнсән јәгин чәннәтләри,
Инди һејранам бахыб көрдүкчә бу лө'бәтләри,
Һәр биринде башга ләззәт, башга бир дад, Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Һалија Бакудәјәм, Баку демә бир хүлдәр.
Хассә дәрја саһили: бир лө'бәтистани-татар,
Һәр тәраф ағ-чағ мадамлар, бир-бириндән қүл'үзар,
Түрфә дилбәр, төһфә бир шеј, јахши бир зад,

Эрдәбил!
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Мин мәним тәк каблајы бир Сонjanын дилдадәси,
Мин мәним тәк пакдин бир румканын ифтадәси,
Мин мәним тәк мө'минин билмәм полуб сәччадәси,
Бәндәлил гејдин гырыб, олмуштур азад, Эрдәбиз.
Бир дә намәрдәм әкәр етсәм сәни јад, Эрдәбил!

Беш дејил, он беш дејил, һәр јан бахырсан,—вар мадам:
Ев мадам, мәнәп мадам, балгоң мадам, талвар мадам,

Сирк мадам, гастин мадам, пассаж мадам, булвар ыадам,
Мүхтасэр, эглим чашыб, ej дад-бидад. Эрдэбил!
Бир дэ намэрдэм экэр етсэм сэни јад. Эрдэбил!

Кэрчи Ирандан чыхаркэн башга иди нијјэтим,
Нијјэтим кәсб иди, варды кәсби-карә гејратим,
Гејратим разы дејилди ач долансын күлфатим;
Јох көзүмдө иди нэ күлфет, нэ өвлад, Эрдэбил!
Бир дэ намэрдэм экэр етсэм сэни јад. Эрдэбил!

Бэс ки, артыр¹ бунлары көрдүкча һәр дәм рәғбәтим,
Рәғбәтим артырса да, лакин гавышмыр һәсрәтим,
Һәсрәтим бир шејәдир, анчаг дүзәлмир һаләтим!
Һаләтим тәскини-нәфсә гылмыр имдад, Эрдэбил!
Бир дэ намэрдэм экэр етсэм сэни јад. Эрдэбил!

Горхудурду чыхмамышкән өлкәдән гүрбәт мәни,
Чулгајыбыш гафлатимдән вәһшәтү ләһшәт мәни,
Иди бу көрдүкләримдән мат едиң һејрәт мәни.
Өзлүйүмдән чыхмышам, эфсу!.. фарjad!.. Эрдэбил!
Бир дэ намэрдэм экэр етсэм сэни јад. Эрдэбил!

Тазадән бәркәшт едиң бир дэ чәван олсајым, ah!
Шыг кејимли бир чәванин-хошиишан олсајым, ah!
Бу париләрлә дојунча һәмзәбап олсајым, ah!
Дәһрдә беш күп јашардым хүррәмү шад, Эрдэбил!
Бир дэ намэрдэм экэр етсэм сэни јад. Эрдэбил!

(ЕЈ ВАЙ КИ, ҢЕЈСИЈЈӘТИ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ)

Еј вай ки, ңејсијјәти-милләт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Жетмәэди бу ким, милләтии әһрары аյылды,
Ариф денилән бә'з фұсункары айылды,
Мәчмуә јазан бир пара биары айылды,
Шаир ләгәбидә нечә идбары айылды,
Јә'ни ки, бу әсрин бүтүн әшрары айылды,
Дердим, бәчәхәниәм, елин әфкары айылды,
Торнаг башыма, инди дә түччары айылды!

Һәр бир ишә әл гатды, мүрүввәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Вар иди бу милләтдә габаг бир көзәл адәт:
Бир шәхси-мүсәлман еләјән вәгтдә риһләг,
Мејжит һәлә бәстәрдә узапсын дејә раһиет,
Гүсл етмәдән әввәл олунурду она һөрмат,
Жүзләрчә едәрдик она сипарә тилявәт,
Һәр чүзвидә бир рублә чатарды бизә үчрәт,
Бир һөрмат иди бу бизә, һәм мејжитә-нисбәт;

Ңејфа ки, әвахирдә-бу һөрмат көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Тачирләрин инди дәјишиб тијиәти јекча,
Дујмушлар олар биздәки иијјәтләри куја,
Еһсанлар олуб тәрк, газанлар сөпүб, еј вай!..
Нә молла пајы вар, нә гонаглыг, нә мүсәмма,
Бишмир тарынын бир тикә һаңласы да һәттә,
Һәр фәни едириксә ишимиз тутмајыр әсла,
Ах!.. Ах!.. О кечән күнләримиз иштү, худаја?!

Күфран еләдик санки бу не'мәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Ким кетсә иди һәччә вә ja Кәрбүбәлајә,
Зұввар иди әәвәлчә о биз әһли-дуајә,
Манл о дуајә, вәли биз симү тилајә,
Көрчәк ону үнван едәрәк бир нечә ајә,
Дердик ки, кәрәк пак ола һәмјандакы мајә,
Бир хејрли әмр иди бу биз молланымайә,
Нејфа ки, баҳылымыр дәхі нә'леңиә, әсајә,
Бирләшди һамы, сидгү сәдагәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

Шадәм кәләчәк күиләримиз кечсә бу иисбәт,
Горхум бу ки, күндән-күнә бәдтәр ола һаләт,
Бир күн кәлә бидар ола билчүмлә чәмаәт,
Тәзвири ибадәтдән едә фәрг бу милләт,
Мејданә чыха биздәки һәр дүрлү хәјанәт,
Нә тәһфә кәлә биزلәрә, нә иәзр, нә рүшвәт,
Нәрмәт јеринә ел бизә изһар едә нифрәт!
Һәтта дејәләр:—Молла, зијафәт көтүрүлдү!
Долма вә тәрәк, фирнијү шәрбәт көтүрүлдү!
Милләтдә олан бүсбүтүн адәт көтүрүлдү!

ӘНВАЛПУРСАНЛЫГ ІАХУД ГОНУШМА

- Нә хәбәр вар, мәшәди?
- Сағлығын!
- Аз-чох да јенә?
- Гәзет алмыш Ыачы Әһмәд дә...
- Паш! Оғлан, нәмәнә? Сәи өзүн көрдүн аланда?
- Белә нәгл еjlәдиләр!..
- Дәхи ким галды, худаја, бу вилајәтдә мәнә?!
Бу исә пәс о ләниин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, ѡлдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Дәхи бир башга хәбәр?
- Ыач Җәфәрин оғлу Вәли
Гојуб ушголаја оғлус...
- О гурумсаг да?
- Бәли!
- Сәнә ким нәгл еләди бу сезү?
- Билмәм ким иди.
- Ојлә исә она да мин кәрә лә'нәт демәли!..
Бу исә пәс о ләниин дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, ѡлдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Дәхи бир башга хәбәр јохму?
- Танырсан Гәфәри?
- Нә Гәфәр? Ыансы Гәфәр?
- Мирзә Мәнафын пәдәри!
- Танырам!
- Дүн о да бир шүбіәли кәслә данышыб..
- Ким дејирди?
- Једичи Ханисәнәм арвадын эри.

- Бу исә пәс о ләнниң дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Женә бир башга хәбәр вармы?
- Бизнә гоншу Кәрим...
- А... А... А?..
- Бәли, һә... һә!..
- О иә гајрыб, де көрүм?
- «Молла Нәсрәлдин» алыб, һәм өзү, һәм оғлу
охур.
- Ел бүтүн кафири имиш өлкәдә, јохмуш хәбәрим!
- Бу исә пәс о ләнниң дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Мәнә бир бојлә хәбәр чатды: Сәмәд дам-дашыны
Сатыб, онверсетә көндәрмәк үчүн гардашыны...
- Бу хәбәр дөгрудур, айчаг буну да билмәлисиз:
Өзү дә чәкмә кејиб, сач да гојубдур башына...
Бу исә пәс о ләнниң дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Бир белә-сөз дә дејирләр ки, сизни Қалба Ашыр
Јени мәктәбчиләр илә кечә-күндүз јанашиыр?!
- Бәли, дүздүр бу дәхі!..
- Һејф, о дәвләтдәң она!..
Дәвләт аздырды ону, динни-худадан узашыр...
Бу исә пәс о ләнниң дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- Дөгрудурму ки, Бәдәл дә гојуб ағзын јабана,
Данышыр бир пара сөзләр ки, дәјир рөвзәхана?
- Бәли, гурбанын олум, лап о чыхыб мәзһәбдән!
- Көрмәјирсанми шишиб бојну, дәнүб бир габана?!
- Бу исә пәс о ләнниң дә иши гуллабыдыр,
Динү иманы даныб, јолдан азыбыдыр, бабыдыр!
- О гурумсаг Җәби дә көзләмәјир һәрмәтими,
Бурда-орда, бела дерләр ки, едир гијбәтими...
- Бәли, һәтта бу ишин үстә онун арвадына
Сөјмүшәм!
- Борчун одур,—көзләмисән гејратими..
Мәи дә һәр дайм она јағдырарам лә'нәтими,

Башлајыб дә'вәтими, әрз едиб һачәтими.
Вәгфи-нифрии едәрәм һәм күнүмү, саәтими,
Дејәрәм хәлгә: бу бидинин иши гуллабыдыр,
Сиз дә лә'нәт охујун, чүнки бу мәл'үн бабыдыр!..

[РЭДД ОЛ ГАПЫДАН, АГЛАМА ЗАР-ЗАР, ДИЛӘНЧИ]

Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, диләнчи!
Вагылдама бајгуш кими, идбар диләнчи!

Бу мәчлисімиз мәчлиси-еңсандыр әкәрчи,
Дүздүкләримиз не'мәти-әлвандыр әкәрчи,
Еңсан фүгәра кәсләрә шајандыр әкәрчи,
Бир адәти-ирсијә дәхі вар, диләнчи!
Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтліләриз, мәгсәдимиз ейшү сәфадыр.
Мемлекеттеримиз бүсбүтүн әрбаби-гинаадыр.
Көкдүр, јекәдири, боюнжоғундур, иучәбадыр.
Бәјдири, ағадыр, ағзы дуалы үләмадыр,
Бишмишләримиз мин чүрә ләззәтли гидадыр,
Дикмә көзүнү мәтбәхә, биар диләнчи!
Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, диләнчи!

Дәхли бизә нә бошда галыб дәсти-сұалын?!
Јаинки ачылдан мәләшир әһлин, әјалын?!
Бах, бах, нечә чиркىндир о мәнінүс чәмалыш!
Һаҳ-түф үзүнә, сурәти мурдар диләнчи!
Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, диләнчи!

Дөвләтли нечин сәрф едиб өз бәзлү сәхасын,
Ә'яны гојуб. дојдура шәһрин фүгәрасын?
Төксүн көрүм аллаң үзүнүн шәрмү һәјасын!
Әл чек јахамыздан, итил, идбар диләнчи!
Рэдд ол гапыдан, аглама зар-зар, диләнчи!

Бир дәф'ә фәгир олдуғуну анла да, зинһар.
Дөвләтліләрин бишмишшә олма һәвәскар.

Јохса јемәјә бир задың, өл, чаныны гурттар!
Етмә бу гәдәр бизләрә азар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

Фәгр әһли гәниләрлә мүллагат едә билмәз,
Дөвләтлијә инсанилығын исбат едә билмәз.
Дөвләтли фәгир илә мусават едә билмәз,
Нәгсан кәтирәр шә'ниңе бу кар, диләнчи!
Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләнчи!

[ВЭ'З ЕТДИЙН ИНАНДЫ, СЭН АММА ИНАНМАДЫН]

Вэ'з етдијин инанды, сэн амма инанмадын!
Ja лил'эчаб, макэр јорулуб бир усанмадын?!

Жатдыгча хаби-гэфлэт илэ миллиятин сэний,
Бэгф олду лајла сөјлэмэйэ хидматин сэний,
Нэр күн кенэлдү дайреји-хөрмэтийн сэний,
Ел уградыгча фэргэ, шишиб сэrvэтийн сэний.
Миллэт арыгладыгча көкэлдү этийн сэний!
Рүшвээт нэрамдыр, дедин, алдын, ётанмадын!
Малий-jetимэ—од—деја улдуу да, јанмадын!

Гэссабланэни бизэ дарүл'аман дедин,
Догру либасына бүрүнчүб, мин јалан дедин.
Олдугса мүштэби: «Гэлэт етмэ, инан!»—дедин,
Ким јахши сөјлэдисэ, она мин јаман дедин,
Гејзэ кэлиб бэрэлдү көзүн, лантаран дедин;
Бир вэгт олар таныр сэни нэр кимсэ.
гаммадын!
Бу мэхэз бир сөз иди—нэгигээтдү санмадын!

Фатсад олуб да миллият дамарладын,
Нэр кэс алиндакин јера атды, гамарладын.
Чијфа дедикчэ мали-чөнханы топарладын,
Фани дедикчэ мүлкэ,—имарэт намарладын,
Сэрриштеји-жэдахили мөхкэм јумарладын,
Рүшвээт нэрамдыр, дедин, алдын, ётанмадын!
Вэ'з етдијин инанды, сэн амма инанмадын!

Гөвли-сарин икэн, эчэба, «мэн кафэр» сөзү,
Етмэктэсэн бэханеји-тэкфир нэр сөзү,

Зәнним будур ки, ортада кәр олса зәр сөзү,
Һәркиз данышмасан белә алчаг¹, һәдәр сөзү,
Вичданә, абрујә, һәјајә дәјәр сөзү.

Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә,
ганимадын!
Ja лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

Җилди-гәнәмдә олдуң әчәб күрки-чаншикар,
Нәфсиң сусуб, јорулмајараг олду тө'мәхар.
Иијлән дујулду шымди, сәнә олмаз е'тибар,
Әсрари-мүхтәфиләрин олдугча ашикар—
Галсың дејә сәһајифи-дәфтәрдә јадикар—

Бир вәгт олар таныр сәни һәр кимсә,
ганимадын!²
Ja лил'әчәб, мәкәр јорулуб бир усанмадын?!

[БИР БӨЛҮК БОШБОҒАЗЫГ, ҢЕЖӘРӘЛИК АДӘТИМИЗ]

Бир бөлүк бошбоғазыг, ңејвәрәлик адәтимиз,
Долудур лә'нат илә, гејбәт илә сөһбәтимиз,
Охумагдан пајымыз јох, јазыдан гисмәтимиз,
Бу әвамлыгla белә һәр сөзү тәфсир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири едәрик!

Һәр сөзә чулғашарыг, һәр бир иши гурдаларыг,
Һарда бир нур көрүрсәк, она гарыш оларыг,
Бә'зинә диш гычыдыб, бә'зинә гүјруг булатыг,
Бизә һәр кас чөрәк атса, ону тәгdir едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири едәрик!

Дејилик паши бу ишдә.—ағарыбыдыр јалымыз,
Билирик динни-мұсәлманы бу күн өз малымыз,
Үзүгүрхыг дејилик,—бир шәләдир сағгалымыз,
Тәрпәдиб хејрә ону, аләти-тәзвир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири едәрик!

Кедәрик мәсчидә һәр күн, гыларыг онда нәмаз,
Хүшкә мө'минлик едіб, башлајарыг разу нијаз,
Мәсчинд олсун,—аларыг сатса чочуглар бизә наз,
Бу ушагбазлығы биз зөһір илә тәстир¹ едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири едәрик!

Данышыб-сөjlәшәрик һәр нечә үнван олсун,
Нфтира, ләғв, әбәс, һәрзәвү һәдјан олсун,
Һәр кәсә бағлајарыг һәр чүрә бөйтап олсун,
Гој бизим дин евимиз олса да виран, олсун,
Күч вериб зикра, чинан гәсрини тә'мир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфири едәрик!

Мө'миннік, кефләнәрік арзуји-чәниәт илә,
Охумушлар адыны јад едәрик лә'нәт илә,
Дүшмәннік елм илә, инсаф илә, һүррийjәт илә,
Биз бу афсанәләрі чәһл илә тәнфиr едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфиr едәрик!

Өлкәни сеjр едәрәк һәр чүрә инсан көрүрүк,
Анчаг өз нәғсемізи пак мұсәлман көрүрүк,
Бу хәjал илә јатыб һуриjу гылман көрүрүк,
Хаби-садиг деjә бу һаләти тә'бир едәрик!
Мүмкүн олдугча мұсәлманлары тәкфиr едәрик!

ОХУТМУРАМ, ӘЛ ЧӘКИН!

Оғул мәнимдир әкәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәңкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Көрчи бу бәдбәхт өзү елмә һәвәскардыр,
Кәсби-кәмал етмәjә сә'ji дәхii вардыр.
Мәйчә бу ишләр бүтүн шивеjи-куффардыр.
Динә зәрәрдиr, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәңкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бас ки, ушагдыр һәлә, јахши-јаман санмајыр,
Елмин әбас олдуғун апламајыр, ганмајыр,
Саир ушаглар кими һәр сөзә алданмајыр.
Еjlәjир өмрүн һәдәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәңкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

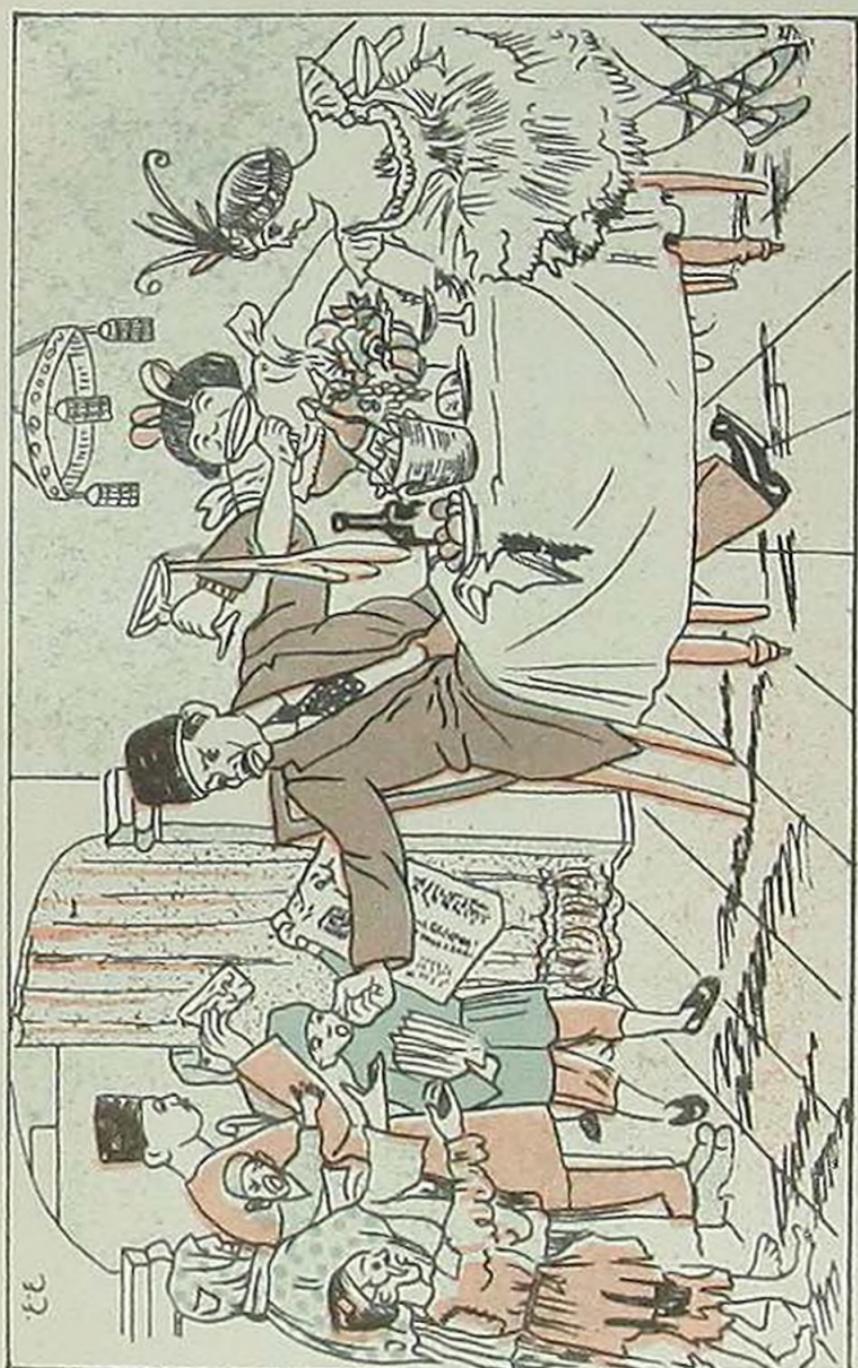
Еjlәmәrәm рәһим ошыг көздәи ахан јашына,
Бахсын өзүндән бөյүк өз гочу гардашына,
Өлсә дә вермәм риза шапга гоja башына,
Кафир ола бир нәфәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәңкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Ушаг мәнимдир, баба, дәжли нәдир сизләра?
Ким сизи гәjjум едиb һәкм едәсиз бизләра?
Јатмарам әсла белә динә дәjәр сөзләре!
Бир кәрә ган, мұхтасәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәңкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Гоjsаныз өз оғлуму мәи салым өз һалимә,
Сәп'етими өjрадиb, уjдурум әһвалимә¹,
Дүн бу охутмоз сөзүн әрз еләдим алимә,

Ahmadapura, Cogubanapura Janapar,
Algapuram, ha kesan uhanapar..

Wpk ractem bcpce de erce naja
Mew oly dman amne mytara.

Валлах, булар азыблар башдан әйнә, миңдер!
Илүү бир дүйнөнүнчүлүк салы көрдүү болот.

Сеир стмәјө фөзаны ичд олур балоңтар,
Бир јанлы афтамилдер, бир сөздөн пакондар.

Сөјләди: «Һаза кәфәр...», охутмурам, әл чәкин! .
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсди, чәһәниәм олун, бүнча ки, алдатмысыз,
Инди беш илдир тамам динимә әл.гатмысыз,
Севкилл өвладымы кафира охшатмысыз!
Дујдум ишиң сәрбәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Сатмарам өз әглими сиз кими ламәзһәбә,
Разыјам оғлум кедә гәбрә,—на ки мәктәбә!
Мәктәб адын чәкмәјин,—мәл'әбәдир, мәл'әбә!..
Әлһәзәр, ондан һәзәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Бәсдири о билдикләри, каш ону да билмәсә!
Чаныма олсун фәда бир дә үзү құлмәсә!
Та ки, о зеһинндәки фикрләри силмәсә,
Санма ола бәхтәвәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!

Фикрими вермәм әбәс сиз кими наданлара.
Сөвг едәсиз оғлуму бир пара һәдјаплара,
Чүнки хәјанәтчисиз чүмлә мүсәлманлара,
Мәнзилиниздир сәгәр, охутмурам, әл чәкин!
Еjlәmәjин дәнкәсәр, охутмурам, әл чәкин!
Дипә зәрәрдир, зәрәр, охутмурам, әл чәкин!..

[АСУДӘЛИК БУ САӘТ ІЕРДӘН КӨЈӘ ЧӘҢАНДА]

«Дил мирәвәд зидәстәм, саһиб дилан худара,
Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара!»¹

Асудәлик бу саәт јердән көјә чәңанда
Вар исә вардыр анчаг Иранда һәр мәканда:
Тәбриздә, Сәрабда, Халхалда, Хашчобанда.
Гејрәтли Шаһсевәндә, һәр анда, һәр зәманда.
Порларда, Шых-көзәлдә, Кешканда, Исфәнда,
Теһранда, әңчүмәндә, кабнетдә, парламанда,
Ишләр бүтүн һәгигәт, сөзләр бүтүн кувара,
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара»,

Далма тәфәккүратә, гаре, ки ишбу һаләт—
Ja кимләрии күчүндән Иранда етди нәш'эт?
Әлжөвм һәр тәрәфдән чарның көзә шикајәт,
Һәр касдә вәчиду шади, һәр јердә әминү раһәт,
Әһвали-дахилийјә билхејру вассәламәт,
Даду ситәддә рөвиәг, ширкәтлә һәр тичарәт,
Хошдил бүтүн чәмаәт, рази бүтүн рәијјәт,
Асудә һали-милләт, даир үмурни-дөвләт,
Нәзмү нәсәг мүһәјја, лешкәр бүтүн сәфара,
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Зәни етмә һазираның сә'јила бимүһаба
Бу рүтбә е'тилалыг беш күндә олду бәрпа!
Jох, юх, хәта едирсан, һаша вә сүммә һаша!
Кәрчи булар да аз-choх бир иш көрүбләр, амма
Кечмиш бинажи-хејрин асарыдыр һәмана,
Гәнб мүдәббираның тәдбириңдир ки, һала
Етдиңләрлә сәдагәт бир-бир олур да пејда,

Ачдыглары булаглар чары олур сәрапа,
«Һатассәбуһә һәйју ja ejjүһәссүкара!»
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Бүнлар әбәсмii, jaһu, мә'лулә јохму илләт?
Һүммәтсизиң олурму бунча мұваффәгијjәт!
Иран сәадәтинде чохлар едириди хидмәт,
Чохлар бу мәмләкәтдә көстәрди сә'јү гејрәт...
Зончумлә Насирәддин².—һәgg ejласин дә рәһмәт!
Һәр бешдә-үчдә етди һәр сәмтә бир сәјаһәт,
Һәр бир сәјаһәтиндә сел тәк ахытды сәрвәт,
Jүксәлди әршә гаршы хаки-дијари-Дара³...
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Иштә бунун үчүндүр иранлы билмәсәррәт,
Дүнjalәрә ахышды, олдугча көрдү иззәт (?)
Һәр шәһри гыл тамаша, һәр сәмтә ejлә диггәт:
Мәшригдә миниләр илә, мәғрибдә бил'изафәт,
Түркиjjәдә зијадә, Русијjәдә нәһајәт.
Чинде, Хәтадә... Бәh-бәh!.. Һәп ашинаји-гүрбәт!
Һәр судә биттәкассүр. Һәр кудә бizzијадәт,
Иранлыдыр көрүрсән, амма нә шанлы ре'јәт!
Амма нә датлы дидар, амма нә хош гијафәт!
Һәр шәхсә заһир икән јох әрзи-һалә начәт...
Тә'риф үчүн вә бир дә јохдур дилимдә ѡара,
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

Һа, инди дә Әһәд хай⁴, ол мәнбәи-әдаләт,
«Абадијe»-вәтәнчии минбаби-табиијjәт
Насир тәк етмәк истәр исбати-гәдри-милләт,
Бол-бол сәјаһәтиндәи мәғсүду мәһз ибрәт,
Цуду сәхавәтиндән мәи ejләмәм һекајет⁵...
Гој мадмазелләр етсии тә'рифини, нәһајәт,
Ирана бәнзәр олсуи гој сәфиеji-Бухара!
«Дәрда ки, рази-пүнһан хаһәд шод ашикара».

[БӘЛАЈИ-ФӘГРӘ ДҮШДҮН, РАЗЫ ОЛ, БИЧАРӘ, СӘБР ЕЈЛӘ!]

Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!
Үзүн олдисә кәр күлфәт јанында гарә, сәбр еjlә!

Әсири-гејди-фәгр олдуң, јазығ, тәслими-һирман ол!
Чалышма, бир ишә кетмә, фәгәт мә'јусу налаң ол!
Гәзајә чарә јох, кирjan ол, үрjan ол, пәришан ол!
Сәбур ол, шакир ол, ја'ни мүсәлман ол, мүсәлман ол!

Чатар өз ризги-мәгсүмүн, долан аварә, сәбр еjlә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Мәашын та ки, тәңк олду, әнис ол дәрдү мәһиәтлә!
Бош ол, сүст ол, үмидин гәт' гыл, јар ол әталатлә!
Буну тәгdirә нисбәт вер, јаша даим рәзалатлә!
Һәвадә сејр едән иссанә баҳма чешми-гејратлә!

Бурах кәсби, уннут сә'ji, јапышма карә, сәбр еjlә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Жетәркән залимни зұлмұ сәнә, дөври-гәзадән бил!
Чатаркән амирин зәчри, ону сејри-сәмадән бил!
Өзүн өз әчзинә банс олуркән, масәвадән бил!
Бу мәш'умијәти биканадән кәр, ашинаадән бил!

Әзил, памал ол, ахтарма буна бир чарә, сәбр еjlә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Әкәр чох тәңкдил олсан бу ишдән, гыл фәған, зіла!
Киришиә! бағга бир тәдбиәрә, анчаг һәр зәман ағла!
Бүтүн дүијадән әл чәк, ашикар ағла, шиһаң ағла!
Гапансын кезләрин, фикрин, дүшүнмә, көрмә, јан, ағла!

Түшүр намуса, баҳма пәнка, кәлмә арә, сәбр еjlә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр еjlә!

Фәгәт бир иш дә көрмәк истәр исәи, көр мүсәлман тәк!
Тәһіммүл еjlә чөври-мүлкәдарә, ишлә hеjvan тәк!
Чалыш, әк, бич, апарсын бәj. евии галсын дәјирман тәк!
Ајылма, hаггыны гаима, хәбәрдәр олма иссан тәк!
Дарылма, инчимә, таб ejlә hәр азарә, сәбр ejlә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ejlә!

Вәкәр аз-choх вар исә гејратин, кафиirlәrә баҳма!
Бир асан кәсба мәшгүл олмаг илә диндән чыхма!
Ушагларчын чөрәк чыхсын деjә, ha дин евии јыхма!
Вәбалын бојнума, кет фә'lәлик ет, гәлбини сыйхма!
Сәнә иш саһиби пул вермасә, јан нара, сәбр ejlә!
Бәлаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сәбр ejlә!

Вә јаҳуд кәр әсәр варса чанында зуру гүввәтдән,
Голун күчлү, үзүн тапсыз, дилин халисә раһмәтдән,
Гутар бир даф'әлик дәрдү әләмдән, бары-мөһиәтдән,
Гудузлуг иштә бир пишә, көзәл hәр дүрлү сән'этдән:
Бас ал, кәс ал, вур ал, јых ал, гошул фүччарә, фәхр
ejlә!
Мәгами-һөрмәтә чатдын, дәхи hәмварә фәхр ejlә!
Јанаш әшрарә, фәхр ejlә!
Булаш hәр карә, фәхр ejlә!
Тутулма пәнкә, намусә,
Утанима ара, фәхр ejlә..

[СОНДА, ЕЈ ДИЛБӘРН-ПАКИЗӘ ӘДА!]

Сонда, еј дилбәрн-пакизә әда!
Сәнә бу Нагды бәйик чаны фада!
Ашиг олдум о замандан ки, сана,
Һәр иә һөкм ејләдии, еј маһлига,
Етмәдим онда тәхәллүф әбәда,
Диләйни олду мәрамынча рәва!
«Көзәлим, шымди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Сәнәмим, лаларухум, күлбәдәним,
Мәләјим, сәргәдим, симтәним,
Еј фәрәһбәхш дили-пүрмиһәним,
Сөјлә, аја, күнәһим қолду мәним,
Гарғалар мәскәни олду чәмәним?
Кечди әғјар әлиңә јасәмәним?
Ел бүтүн олду бу күн тә'нәзәним?
«Көзәлим, шымди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Та дедин табеји-фәрман ол, олдум,
Һүснүмә валенү һејран ол, олдум,
Назәниң чаныма гурбан ол, олдум,
Ешгә хапәси виран ол, олдум,
Гапыма әчз илә дәрбан ол, олдум,
Агибәт мүстәһәги-наң ол, олдум.
«Көзәлим, шымди нәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Дил о күпдән ки, дүчар олду сәнә,
Бир јазыг ашиги-зар олду сәнә,

Ујду, бисәбрү гәрар олду сәнә,
Вар-жохум та-ки, иисар олду сәнә,
Бир дә бахмаг мәнә ар олду сәнә,
Башга бир чәзбәли јар олду сәнә!
«Көзәлим, шимди нәдири фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Әмр гылдың мәнә, шејда ол, олдум,
Ешгда бисәрү па ол, олдум,
Јә'ни сәрдәдеји-севда ол, олдум,
Тәрки-намусә мүһәјја ол, олдум,
Шә'нини ат чөлә, рүсва ол, олдум,
Нәзәри-хәлгә әдна ол, олдум,
«Көзәлим, шимди нәдири фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Сөјләдин һөрмәтини ат, атдым,
Малының, сәрвәтини ат, атдым,
Әһлиниң, күлфәтини ат, атдым,
Гөвмүнү, милләтини ат, атдым,
Чүмлә һејсијјәтини ат, атдым,
Мухтасәр, гејрәтини ат, атдым,
«Көзәлим, шимди нәдири фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Мәнә әvvәлчә өзүн јар олдун,
Әкиним, мүлкүм, евим, бумү бәрим
Нә зәман кетди исә јох хәбәрим.
Сәндә иди мәним аңчаг нәзәрим,
Һәп сәнә олду фәда симү зәрим,
Галмады јапмаға бир парча тирил.
«Көзәлим, шимди нәдири фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

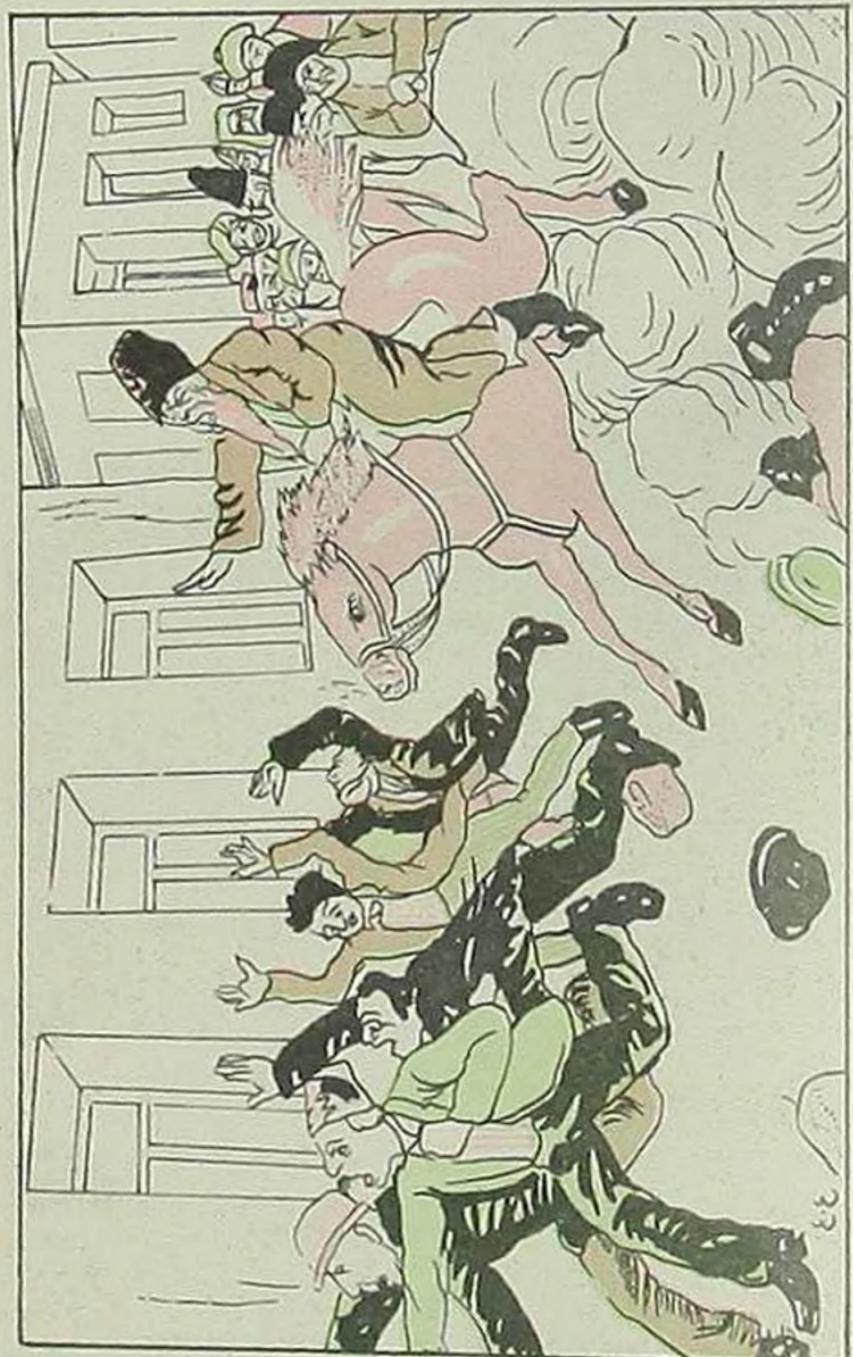
Мәнә әvvәлчә өзүн јар олдун,
Севдијимсәң, дејә, дилдар олдун,
Мәст икән мән һәлә, һушјар олдун.
Башга бир фикра һәвәскәр олдун.
Чүмлә маәмләкимә нар олдун,
Мәни јох етдин, өзүн вар олдун,
«Көзәлим, шимди нәдири фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Лејк мән бунча фәлакәтлә јенә,
Варам әввәлки сәдагәтлә јенә,
Дурмушам ejни ирадәтлә јенә.
Бахырам күинә hәсрәтлә јенә,
Мүмкүн олдугча бу наләтлә јенә
Сүрәрәм өмрүмү гәфләтлә јенә,
Акәһ олмам бу рәзаләтлә јенә!
«Кезәлим, шимди иәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Чүпки биз таңфә әһли-кәрәмиз,
Мәрәзи-ешгәдә сабитгәдәмиз,
Задәканыз, hәпимиз мәһтәрәмиз,
Ешг мејданына јексәр hәшәмиз,
Дину дилдадеји-зибасәнәмиз,
Ишбу вәчі илә сәзәји-әдәмиз..
«Кезәлим, шимди иәдир фәрманын?
Чаны гурбан сәнә бу наланын!»

Очумелых яхах дуп кашевер камп!
Эмо яхах думе гадет, камп!

Бедиг хеп мэе япон-ицкет, камп!
Лау, оеван! Лан, ат-оеван! Маджон, камп!

Ницшев, Гайдгай, Медиц, Епрем, Гагарин
Макаров, Тимонин, Синицын, Манакин
Макаров, Мекен, Маринин, Тиген, Дорогомилов

33.

[НЕЧИН МӘКТӘБӘ РӘҒБӘТИМ ОЛМАЈЫР?]

Нечин мәктәбә рәғбәтим олмајыр?—
Чибим долмајыр, долмајыр!

Мәнә һәр гәзетчи бәрәлдиր көзүн,
Жазыр һәј гәзетләрдә мәктәб сөзүн,
Сөзүн гој дејим бир кәрә лап дүзүн:
Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Охур, бундан һәр кәс ганар һәггини,
Ганан мүтләг али санар һәггини,
Ахунд исә хәлгни данар һәггини,
Бунунчүн мәнним рәғбәтим олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Мәнә хејреиз олдуғујүн бу кар,
Она бағларам күфр адын зинһар,
Чәмаэт дә дујмуш буну ашикар;
Бу ишдән мәнә бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Вә бир дә бу мәктәблеләр бил'үмум
Охурлар кәмалынча али үлум,
Едирләр бизэ соира јексәр һүчум,
Бунунчүн она рәғбәтим олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Әкәр мәктәб әмриидә бил'интихаб,
Мәнә тапшырылса үмумән һесаб
Мән ол вәгт, наша, едәм ичтинаб?

Фәгәт индилик бир газанч олмајыр!
Чибим долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Aх!.. Ах!.. Ај кечән күнләрим! Вај мәнә!
Һәр евдән кәлирди нечә пај мәнә—
Плов, һалва, бал, яғ, шәкәр, чај мәнә!
Нә ҹарә ки, инди булар олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Чәтнидир бизимчүн бүтүн мәс'әлә.
Бир илдә үч еһсан да кечмیر әлә,
Белә галса иш, разы оллуг һәлә,
Бу да олмајыр, олмајыр, олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!

Јығынчаглар инди сөз илә өтүр,
Беш-үч кәлмә сөз сөјләкир, иш битир,
Фәгәт шә'нимиз күнбәкүндән итири.
Бизә еһтирам олмајыр, олмајыр!
Гарын долмајыр, долмајыр, долмајыр!..

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!
Өтүшдән чыхап бир чәмаәт кәлир!
Едиб чүмлә әгвамә сабгәт, кәлир!
Вериб һәр кәсә дәрси-ибрәт, кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

Чәкил, јол вер, ат бафры чатлатмышыг,
Вуруб јыхмышыг, тутмушуг, атмышыг.
Чапыб говмушуг, ган-тәрә батмышыг,
Жығыб милләти бир јөрә гатмышыг,
Мұсават, әдаләт, үхүввәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

Нечә әсрдир инди бил'еңтимам,
Гојуб нами-миллијәтә еңтирам,
Гочаг, әлләшиб чарпышыб сүбіү шам.
Хұсусән бу сонку беш илдә тәмам
Едиб аләмә бәхши-һејрәт, кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

Нәдир, јохса зәниинчә етдим хәта?
Сүсіл Етмәм хәта! Сејләмәм набәча!
Мәзән етмиш олдум санырсан бәса?
Додагалты күлмәк нәдир, сөјлә ja?
Сәнә бәлкә бунлар зәрафәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кәлир!

Бујур, гыл даңдыңијајә этфи-наээр,
Мұсәлман кими ким олуб бәхтәвәр?!
Бу Иран, о Түркијә—һәп бихәтәр,
Әвәт, башла Фасдан Хәтајә гәдәр.

Бахылдыгча гәлбә мәсәррәт кәлир!..
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

О Албаңјада ариавуд гејрәти,
Бу Гэзвиндәки муртәче һеј'ети,
Кириндә мүсәлманларын һаләти,
Бухарарада мәзіәбчиләр сөһбәти,
Жемәндән дә башга рәвајәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу Русијјәниң әһли-иманлары
Ки, жәни бу сәмтиң мүсәлманлары,
О јекшәнбә, чүм'ә, бу дүкканлары,
О дум мачәрасы, бу виҹданлары,
Һәлә е'тиразә нә һачәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бу—Гафгаз, бу да—Гафгаз арифләри,
Бу да—әһли-назә тәарүфләри,
Бу милләт јолуида мәсарифләри,
Бу да шаплы-шаплы мәарифләри,
Булардан дәхи боjlә хидмәт кәлир!
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Бунуила белә биз нечин бәхтијар!
Олуб етмәјәк дә һәлә ифтихар?!
Де, нөгсанымыз һансыздыр, зинһар?
Бу—сијрәт, бу—сурәт, бу—гејрәт, бу—ар...
Бизә, ja, нә нисбәтлә төһмәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һәп афрадымызда бир әзмү сәбат.
Бу әзмү сәбат илә булдуг иичат,
Бу күи чүмләмиз бәкләриз бир һәјат,
Бир әһвал, бир фикр, бир илтифат..
Бу эфкарә гарышы нә диггәт кәлир?
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Милләт кәлир!

Һаны биҙә, jaһу, инфагү тәзад?
Һаны биҙә һөмдинимизлә инад?
Бу—үлфәт, бу—рәф'эт, бу да—иттиһад!..
Бах, иштә, бу—мәчлис, бу да—иш'игад!

Нэ мабејнэ инфрэт, нэ лэ'нат кэлир,
Нэ бөхтан, нэ хэдjan, нэ гејбэт кэлир,
Нэ чиб, нэ чибиншдан, нэ рушвэт кэлир,
Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миллэт кэлир!..

[КӨРҮНЧЭ ШӘХС БИР ӘРБАБИ-СӘРВӘТИН ҮЗҮНҮ]

Көрүнчэ шәхс бир әрбаби-сәрвәтин үзүнү—
Көрүр мүчассам олан бир ләамәтиң үзүнү!

Көзүм ағарсын әкәр жүздә, миндә, миллионда—
Көрүрсә өлкәдә бир әһли-һүммәтиң үзүнү!

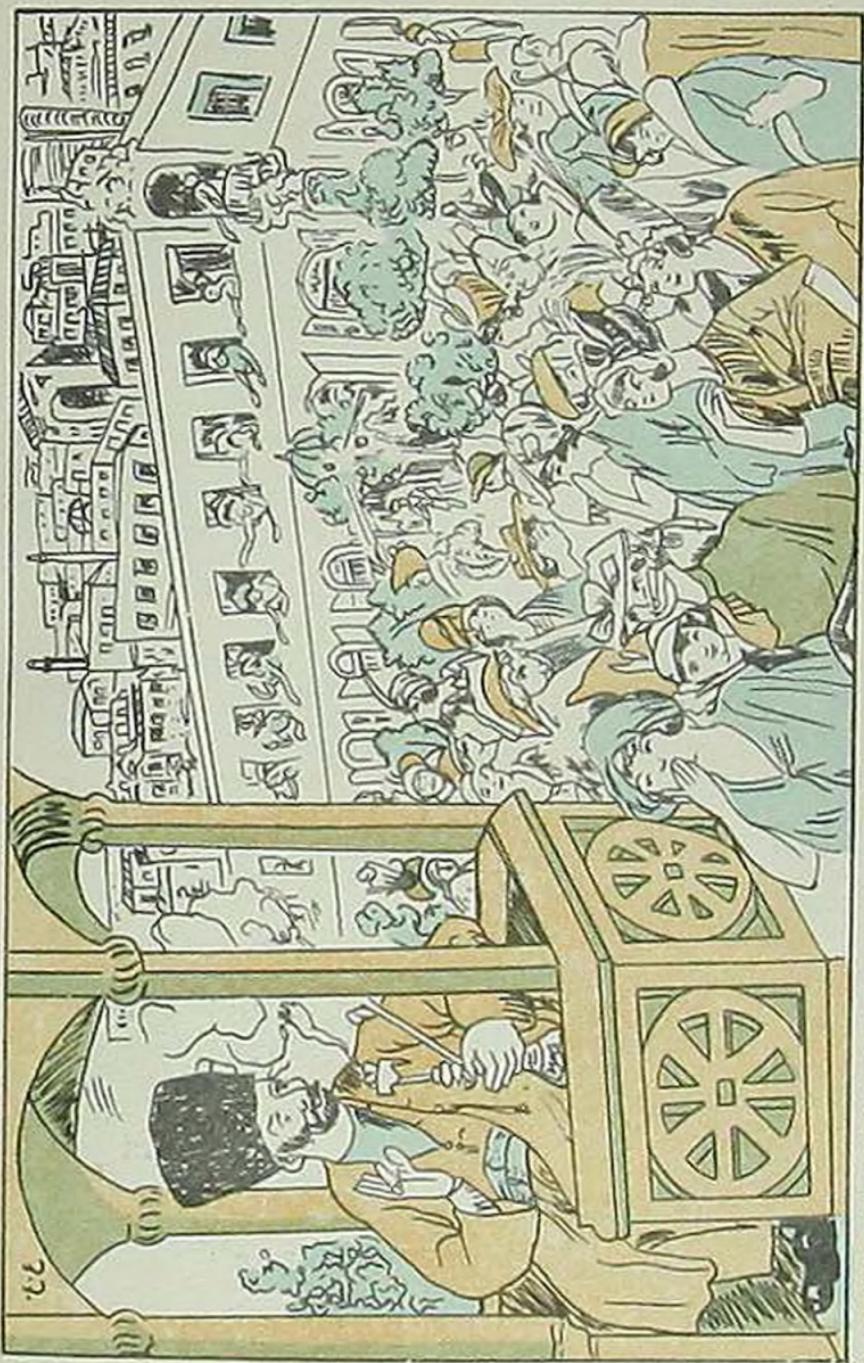
Гәмим ки, вар мәним анчаг будур: гијамәтдә
Ки, бир да көрмәлијәм¹ ишбу милләтиң үзүнү!

[ДИНДИРИР ЭСР БИЗИ,—ДИНМӘЈИРИЗ]

Диндирир эср бизи,—динмәјириз,
Ачылан топлара диксенимәјириз;
Әчинәби сејрә балонларла чыхыр,
Биз һәлә афтомобил минимәјириз;
Гуш кими көјдә учар јердәкиләр,
Бизи көммүш¹ јерә минбәрдәкиләр!

ЭКСИМӘ

Зәһидин эксимә дүшчәк наэәри-худбини—
Көрүр айниеји-сафымда о бир бидини;
Зәни едәр әгли-гәсирилә о мәнһүс мәнәм,
О мәнә лә'нат едәр, мән дејәрәм амини;
Кеч-тез, албатта, касәр бир бу гәдәр лә'нат
ону,
Јердә галмаз мәним аминим, онун тәл'ини.

Ech modam, modam, modam,
Gärtner madam, Gärtner madam,
Gärtner madam, madam, madam.
Cupids madam, madam, madam,
Häccke madam, häccke madam,
Häccke madam, madam, madam.

Du du du du du du du
Muttercep, muttercep, muttercep,
O ver-du-ra, o ver-du-ra, o ver-du-ra.
Madame, Madame, Madame, Madame,
Madame, Madame, Madame, Madame,
Madame, Madame, Madame, Madame.

— Тадж Оран! Невеста? Сон сюне кепүүн азатта?

— Аз-хок да жөп? — Тас-тас азаттуу барын дешеңдә...

[ӘҮЛИ-ИРАНДА, ПАҢ ОГЛАН, ІЕНӘ ҺҮММӘТ КӨРҮНҮРІ]

Әйли-Иранда, паң оғлан, іенә һүммәт көрүнүр!
Іенә һәр күшәдә бир тазэ чәмаэт көрүнүр!
Бахасан һәр тәрәфә—чүнбүшү гејрәт көрүнүр!
Бүтүн әсбаби-тәрәггиән әламәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхі биздә сәадәт көрүнүр!

Охудугча гәзетә гәмли үрәкләр ачылыр,
Фәрәһәнкүз хәбәрләр көрәрәк гәм гачылыр.
Гәлбән, көздән она әшкі-бәшашәт¹ сачылыр,
Чүнки һәр сәфіәдә бир тазэ рәвајәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхі биздә сәадәт көрүнүр!

Ирәчәк олса әкәр көз, нәзәр Иран ишина,
Хассә, Иранда олан кишвәри-Теһран ишина,
Үләма фикринә, бәj хәнишина, хап ишина,
Күндә бир фирмәни тәшкіл едән ә'jan ишина,
Нә хәјанәт, нә әдавәт, нә чинајәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхі биздә сәадәт көрүнүр!

Е'тидали² дејә бир фирмәниң үнванындан,
Севинир шәхс бунун мәсләкү вичданындан,
Иди иранлыларын гәм өтәмәз јанындан,
Кечәчәкләр кишиләр милләт үчүн чанындан,
Чүнки бүнларда бу күн бир јени һүммәт
көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхі биздә сәадәт көрүнүр!

Нечә ач бәj, нечә тох молла, нечә көк гази,
Үзв олуб мәчлисә һәлл етдиләр истиғрази,
Олсун аллаһ белә камил кишиләрдән рази,

Үвүдүлдү дәхүү Иранда шүүни-мази,
Йнди Иран демә бир күшеји-чәннәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхүү биңдә сәадәт көрүнүр!

Кәрчи худ зәлзәлә Тәбризә бир аз верди зәрәр.
Шәрги Иранда чохун һәм еләди зирү зәбәр,
Етмәјир мәчлис әкәрчи булара әтфи-нәзәр.
Чүнки ишләр һәлә бир нөв' зәрафәт көрүнүр!
Әһсәнүллаһ ки, дәхүү биңдә сәадәт көрүнүр!

(ДҮН ЧӘҢӘННӘМ ВӘСФИНИ ЗАҢИДДӘН ЕЈЛӘРДИМ СУАЛ)

Дүн чәһәннәм вәсфинни заңиддән ејләрдим суал,
Чәннәти ағзын ачыб етди мәнә вәсфи-сифат;
Ол чәһәннәм ки, зәлаләт әһлини тә'зиб едәр,
Көстәрир һала ону гүдрәтлә әрбаби-«Ничат»¹.

[КҮРД ЧАЛДЫГЧА БОРУ ЧИНКӘНӘ ОЈНАР, ДЕРЛӘР]

Күрд чалдыгча бору чинкәнә¹ ојнар, дерләр,—
Бир мәсәлдир ки, демиш Түркијә из'анлылары.
Бир туғаф чалғы ила ојнадыјор авропалы
Шимди јунаплы илә бир сүрү османлылары.

[ЫЛДЫРЫМЛАР ІАҒСА КӨЈДӘН. ТИТРӘМӘЗ РУҢУМ МӘНИМ]

Жылдырымлар жағса көјдән, титрәмәз руңум мәним,
Дағлар атәш пұскүрәрсә каркир олмаз бана;
Һүчреји-тәһтәл-түррабымда мәни һәп дүшмәнни
Өлдүргү әнфаси-тәкфириндәки мурдар һава.

(БИЗИ АЛДАТМА, ХАЧЭ, НЭР СӨЗҮНЭ)

Бизи алдатма, хачэ, нэр сөзүнэ¹,
Бизэ јох, кет нэсихэт ет өзүнэ!
Көрүйоркэн көзүн дүзү өјри.—
Биэдэн әл чек дэ, чарэ гыл көзүнэ!

ШАНЛЫ КӨРДҮКЧӘ МӘНИ САНКИ ЕДИР ГӨВР ФӘЛӘҚ

Шанлы көрдүкчә мәни санки едир гөвр фәләқ,
Мин кәләк чидә едир башыма филфөвр фәләк.

Намурад олмағым¹ олдисә муради олдум,
Шимди билмәм нә мурад² илә едир дөвр фәләк?

Асман олдуму суралы иккى күн күлдү үзүм
Ки, мүкафат олараг бүнчә едир чөвр фәләк?!

Артыг ојнатма мәни сән дәхи, еј ешги-чүнүн,
Мән өзүм ојнајырам чалса да һәр төвр фәләк!

Шимдиллик рәгсәдәјиз, та көрәлим ким јыхылыш:
Мәнү дил, ешгу һәвәс, һутү һәмәл, сөври-фәләк?

[АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ, МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН]

Ариф чалышыр ки, милләт азад олсун,
Зәңид чығырыр ки, мәсчинд абад олсун.
Сөз бојну грахмаллыларындыр ки, дејир:
— Бир мадмазел олсун ки, пәрізад олсун!

[ДҮН ІАТЫБ МИР ҺАШЫМЫ РӨ'ЈАДЭ КӨРДҮМ, СӨЈЛӘДИМ]

Дүн жатыб¹ Мир Һашымы² рө'јадэ көрдүм, сөјләдим;
Сеjjидим, һинчриндә әрзи-шүүриши-һәшр еjlәрәм.
Әни боғунту бир «Сәда»³ илә деди: көрмәэмисән⁴—
Һијләләр ичад едиб, бир гәзтәчиk нәшр еjlәрәм.

...ДЕЈИР

Оjlэ сэнкиндир ки, эсгали-тээссүбдэн¹ јүкүм,—
Күндэ мин тэрлэнсэ јер, тэрпэнмэз өсла бир түкүм!

ЈАТМЫСАН. МОЛЛА ӘМУ, КҮРЧҮЛӘР ИЧРӘ НӘЛӘ СӘНİ

Јатмысан, Молла әму¹, күрчүләр ичрә һәлә сән!
Нә олур та бу мұсәлманлыға да бир кәләсән,
Бакудә бир неча күн раһәт едиб динчәләсән,
Һачыларла оласан һәр кечә һәммәшіләр сән,

Көрәсән бир пара жерләрдә нә чанлар вар, әму!
Нечә кеф чәкмәјә хәлвәтчә мәқанилар вар, әму!

Долашыб булвары һәр күн кәзәсән биминнәт,
Хассә, ахшама галаркән бир, ики, үч саэт,
Көрәсән орда нечә оғлан, ушаг, гыз, өврәт—
Чүмләси симбәдән, зөһрәчабин, мәһтәл'әт.

Хубру, галијему, гөнчәдәһәнләр вар, әму!
Әзүн иисаф едәсән, та нечә чаилар вар, әму!

Ол јерә санма чыхыр сејрә фәгәт һәрчаялар.
Jох, jох, орда кәзәнниң әксәри мө'мин сајылар,
Лап сәнниң тәк әмиләрдір вә мәним тәк дајылар.
Пак, мө'мин һачылар, мәшһәдиләр, каблајылар,
Һәпсүнниң сәчдәдән алнында нишанлар вар, әму!
Дәжишик донда кәзән мәрсијәханлар вар, әму!

Чүмләси ағзы дуалы, бүтүнү әһли-нәмаз,
Элдәки сүбнеji-сәдданәләри тулу дираз,
Дилем, ағзым гурусун шәккә дүшүрсәм дә бир аз!
Демирәм мән нә шејидбазды, нә дә ким, бечәбаз...
Бир пара чүнки хәта јоллу күманлар вар, әму!
Нә ишим, бә'зи күманларда зијаплар вар, әму!

Демирәм булвара бунлар нә хәжал илә кәлир?!.
Кишиләр² бәлкә дә бир башга мәал илә кәлир!..

Бу гәдәр вар... дәјишик сурәти-һал илә қәлир,
Гәмү һәсрәтлә кедир, дәрдү мәлал илә қәлир!..
Билмирәм бунда нә әсрәри-инһанлар вар, әму?
Билдијимча десәм, аja, инананлар вар, әму?!

ТАПДЫМ!..

Гој сағ олсун башымыз, дүшмәсін әсла аяға,
О бизи торға гојуб, кәрчи сатыб јандырды;
Бир гәдәһ¹ шол².. сују шимди ики јұз ѡирми бешә³
Бизә ичдиrmәк илә јанғымызы гандырды.

ҘАҢҚЫ АЛЧАГ БИР ӘЛИН ГЕЈД ЕТДИЈИ ХӘТДИР О КИ...)

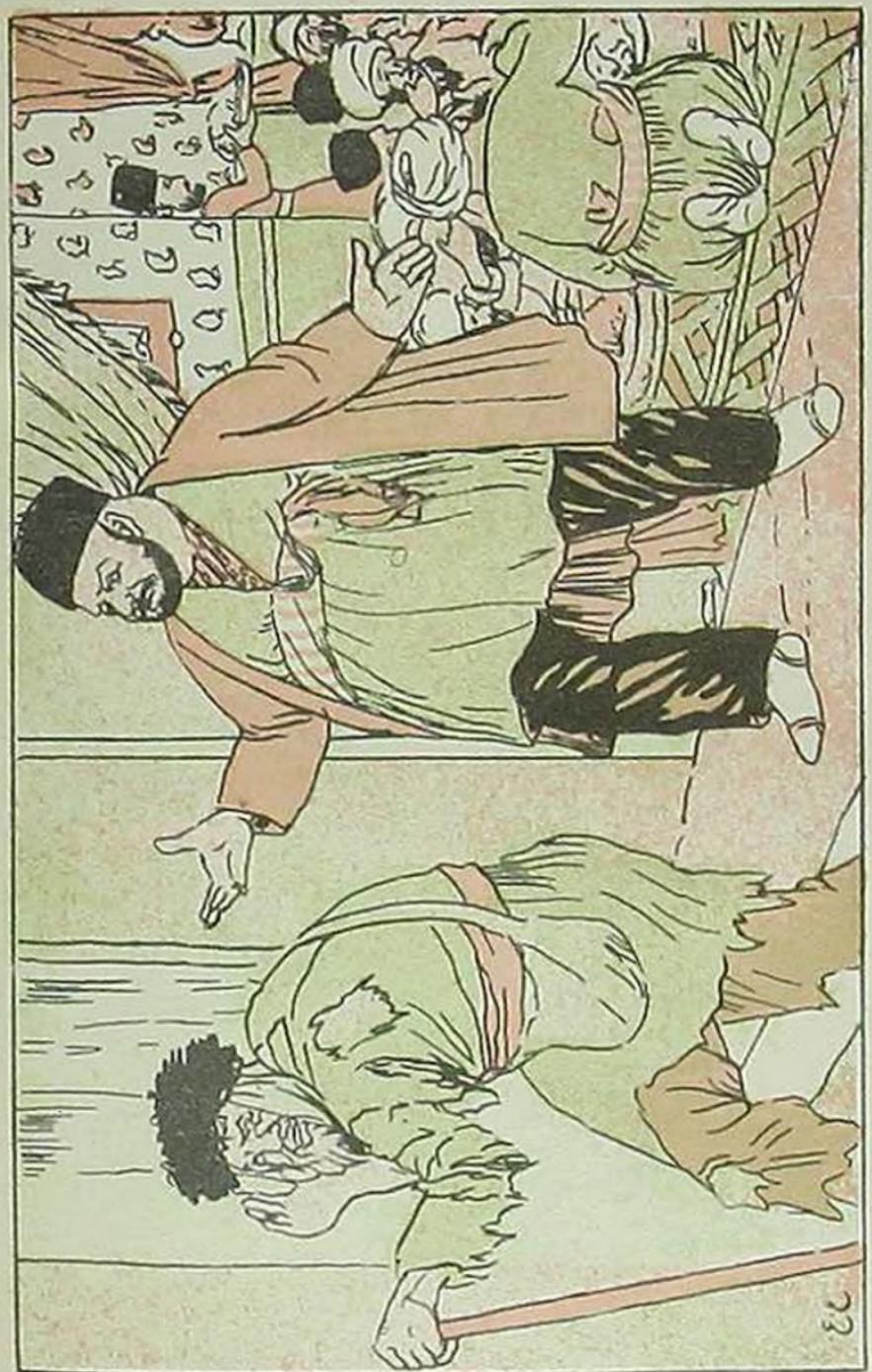
Ҙаңқы алчаг бир әлин гејд етдији хәтдири о ки,
Бүсбүтүн тәгdirә шајан хәтләрин ә'ласыдыр?
Мәи буну һәр әһли-виҹданан суал етдим, деди:
Хәл'инә Әбдүлһәмидин¹ чәкдији имзасыдыр.

[—ЈОЛДАШЫМ, ІАТМЫШМЫСАН?]

- Јолдашым, јатмышмысан?
- Jox, бир сөзүн варса, бујур!
- Ои манат гәрз истәрәм...
- Jox, jox, бәрадәр, јатмышам!

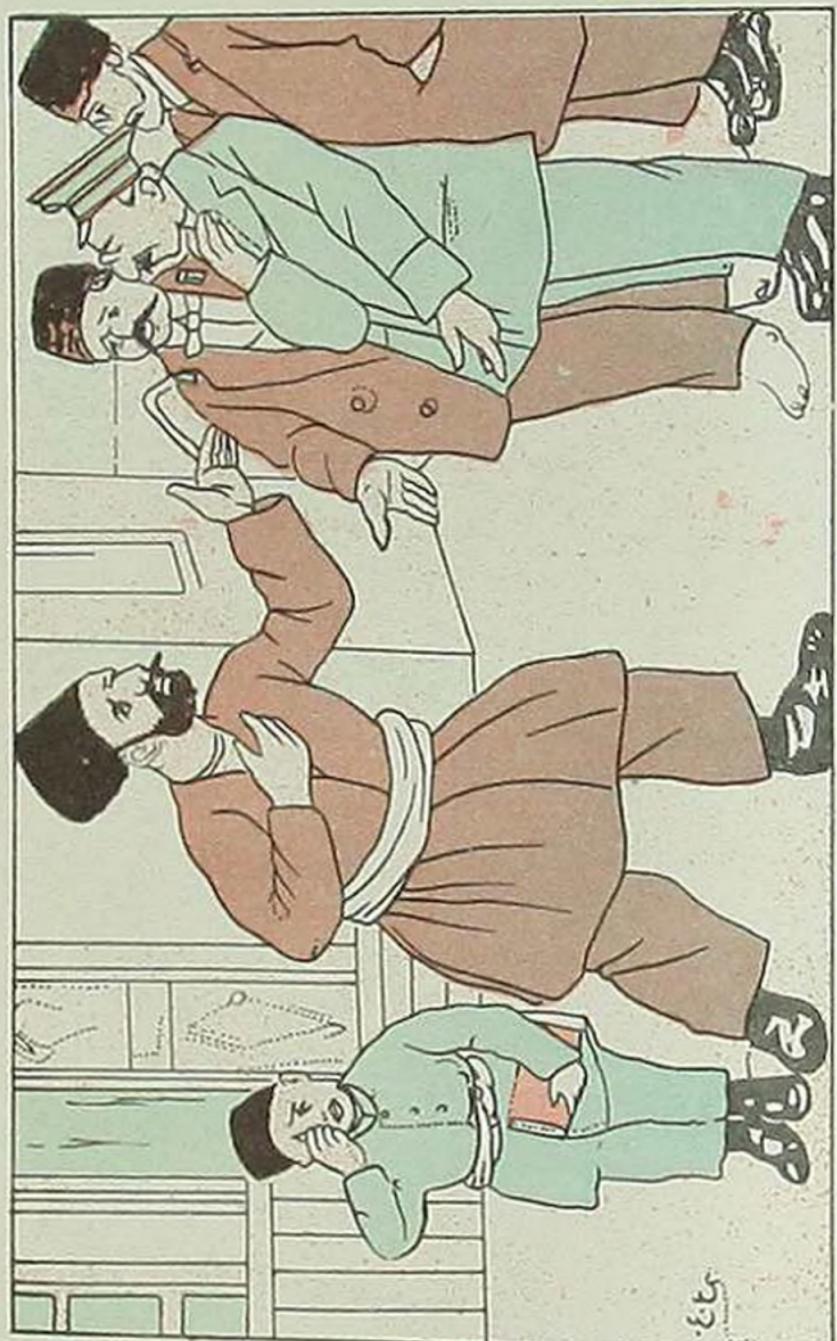
(БАШГА МИЛЛӘТДӘН ҺҮГҮГҮН АЛМАГ ҮЧҮН ҺӘР ЗАМАН)

Башга милләтдән һүгүгүн алмаг үчүн һәр заман
Иигилабијүн, сәлаһијүн, рәшадијүн чыхар!
Биездән исә сатмаға намусу ирзи-милләти
Е'тидалијүн, һимаријүн, фәсадијүн чыхар!

Рэлд ом галыдан, эглама зэр-зар, дилэнчийн
Бартынчайма ба јуш хими, идбар дилэнчийн

Дікима каланчою відмакнути кінцівки, але вже не можна. Відібрати їх від суперника вже неможливо.

Огул мөннүүдир гээр, охутуурам, энэ чокин
Инччек, охутуурам, энэ чокин
Езлөмийн дэвжээр, охутуурам, энэ чокин

Монголын эзлэхийн дээр, охутуурам, энэ чокин
Динээ зээрдээр, охутуурам, энэ чокин

[ДҮН ОХУРКӘН БИР МҮДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТУБУNU]

Дүн охуркән бир мүдири-мәктәбин мәктубуны
Мин гәләт көрдүм гарышмыш бир вәрәг имласына;
Уф!.. Іазыг милләт, дедим, билсәјдиниз мәктәб нәдир,
Бојләләр дүшмәздик тә'лим етмәни сөвдасына.

[МҮРТӘЧЕ ХАДИМЛӘРИМ, ҺА ИНДИ ХИДМӘТ ВӘГТИДИР!]

Мүртәче хадимләрим, һа инди хидмәт вәгтидир!
Жатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Кизли чәм'ијјәт јапын, мәчлис түрүн, шура един,
Рәшт, Зәнчан иртича'ын һәр јерә ичра един,
Һәр насылса ришеји-мәшрутәји имһа един,
Нејкәли-мәнфурини-истибадымы еһја един,

Итишашә башлајын һәр јердә, фүрсәт вәгтидир!
Жатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Чәһд един көндәрдијим тәһрирләр пуч олмасын,
Јаздығым, көстәрдијим тәзвирләр пуч олмасын,
Мәмдәли-Казим тәкән тәдбиirlәр пуч олмасын,
Вердијим гөвл, алдығым тәгрирләр пуч олмасын,

Инди исбати-һүнәр, сидгү сәдагәт вәгтидир!
Жатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Санмајын анчаг Әдесдә кефдәјәм нисван илә,
Иртибатым юхдур өз мүлкүм олан Техран илә,
Лафаваллаһ, вар әлагәм бүсбүтүн Иран илә,
Рәшт илә, Гәзвин илә, Кирман илә, Зәнчан илә!

Мән иши галдырымышам, сиздән дә һүммәт вәгтидир!
Жатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Санмајын аздыр бу күн Иранда ә'ваным мәним,
Ев башы һәр јердә вар минләрчә дәрбәнным мәним,
Оилара садир олур һәр анда фәрманым мәним,
Мән бу јолда ишдәјәм, вар һәр гәдәр чаным мәним!

Лејк сиздән дә мәнә инди һәмијјәт вәгтидир!
Жатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәгтидир!

Бах, насыл Иран бу саэт һаләти-бөһрандадыр,
Парламан һејрәтдә, ә'за мә'рәзи-туфандадыр,
Ганмајыр һеч кас ки, кәшти ганда, дәрја гандадыр.
Мүхтасәр, һәр вәчілә мәшрутә мин нөгсандадыр,
Етмәјин гәфләт, бу фұрсатдән гәнимәт вәғтидири!
Жатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәғтидири!

Көрмәјирсизми, киши кәһ сөз, кәһ исте'фа верир,
Хејрсизми мәисәбидән эл чәкир, јекча верир?
Ja Нәчәфдән мүңтәһид мүфтә мәкәр фитва верир?!
Санма бу фитвајә биһәггүл'әмәл имза верир...
Иш апармагчын бу күп дүшәждә фұрсат вәғтидири!
Жатмајын, һушјар олун, иш вәгти, гејрәт вәғтидири!

БИР ДЭСТӨ КҮЛ

Иранлы дејир ки, әдл илә дад олсун;
Османлы дејир ки, миллэт азад олсун;
Зәнид нэ дејир?—Дејир ки, гарнам долсун,
Иранлы да, османлы да бәрбад олсун!

Тачир арајыр ки, бир тичарәт јапсын,
Амил чалышыр бу јолда хидмәт јапсын,
Иш моллаларындыр ки, чалсын-чапсын,
Јатсын, дурсун, гүсли-чәнабәт јапсын.

Журнал, гәзетә чыхыр ки, миллэт охусун,
Һәр бир эсәриндән алсын ибрәт, охусун;
Русча охумушлара бу иш ар кәлир.
Дерләр, буну гој гара чәмаәт охусун.

Зәнн етмә ки, зикрә, сәчдәјә далмаг үчүн
Зәнид јүйүрүр мәсцида әср алмаг үчүн.
Дүн чалдығы сәччадәји сатмыш да јемиш,
Инди јүйүрүр алавәсии чалмаг үчүн.

(ЭЛНЭЭЗЭР, ГОЈМА БАХА ЭКСИМЭ ЗАНИД КИ, ОНУИ)

Элнээзэр, гојма баха эксимэ занид ки, онуй
Нури-хөг диндеян-худчиний зүлмөт көрүшүр;
Гој бу ажинэйэ ол пакнээзэр бахсын ки,
Бүтүн эшјадэ она нури-хөгшгөт көрүнүр.

[ГЭЗТЭЛЭР ТӨВГИФИНН ҮАЛНЫЗ СИПӘҮДАР ЭКМЭЈИР]

Гээтэлэр төвгифинн үалныз Сипәүдэр! экмэјир,
Биздэ дэ өксик дејилдир бојлэ бинидра��лэр!
Чарпааг чары олан бунча мэариф сејлинийн
Гаршысын сэлд стмэјэ габилмидир хашаклэр?!

[САНМА БИР МӘСЛӘКИ ТӘГИБЛӘ МӨҮКӘМ ГАЛАРАМ]

[ДҮН БИР ЕШШӘКХИСАЛ ИНСАНЭ]

Дүн бир ешшәкхисал инсанэ
Кәлмәмиш хош тәранеји-зәнбур;
Атды шыллаг, дедим, әфәндим, сус,
Дагылар билмә ханеји-«Зәнбур»!

БАҚЫДА БИР КӘНДДӘ МУҢАВИРӘ

Кәндчи

Денилир «елм охујун» сөзләри һәр анда бизә,
Буну тәсдиг едијор ајеји-гур'ян да бизә!

Ахүнд

Һансы гур'андыр о ки, онда јазылмуш бу хәбәр?
Шиә молласы јазан түркичә гур'анса әкәр,
Мән онун јаздығы гур'ана јавыг дурмајырам,
Маша илә јапышыб. эл дә белә вурмајырам.

Кәндчи

Хүб, бујур сүнни јазан бир нечә тәфсири оху,
Елмин ичабы үчүн ондакы тәгдирли оху!

Ахүнд

Он, апар бир јана ат сүнни јазан тәфсири!
Башына дәјсүн онун тәрчүмәси, тәһрири!
Бизләрә молла филанкәс јазан а'сар кәрәк!
Биз олаг ондакы мәзмүнә хәбәрдар кәрәк!

Кәндчи

О јазыб: јер өкүзүн бујнүзу үстүндә дуур.
Енэ кәрәкдир инанаг ки, киши бојлә бујурup?

A x u n d

Бұна шүбхән дә вар?

K e n d c i

Әлбәттә, ишанмам бу сөзә!

A x u n d

Лә'нәтуллаһ, а кавур, шәкк едијорсан өкүзә?!

ЧЭННЭТДЭКИ ҚУРИЛЭРИ, ГЫЛМАНЛАРЫ АЛЛАҢ

Чэниятдэки ԛурилэри, гылманлары аллаһ,—
Говдум,—дејә бир вәһјлә етсә сәни ифһам.
Зәнил, мән өлүм, қизләмә, ач сидгүни сөјлә,
Сән бир дә едәрсәнмій һәмаз әмринә игдам?

(КИМДИР АРИФ?—ДЕЈЭ СОРДУМ, ДЕДИЛЭР, ЭСРЭ КӨРЭ)

Кимдир ариф?—дејэ сордум, дедилэр, эсрэ көрэ:
Арифини ниidi нэ дини вэ нэ иманы олур.
Бүнү билдим, таныдым, заһиди сордум, дедилэр:
Заһидин һеч шеји олмазса, чибишданы олур.

[ОГЛУНУН ВАСИТЕЙИ-ХИЛГЭТИ ОЛМАГЛА ФЭГЭТ]

Оглунун васитеи-хилгэти олмагла фэгэт,
Аталаыг борчууну ифа едэмээз инсанлар;
Аталаыг борчуу ejii тэрбијэнийн гејри дејил,
Дохса бир ишдээдир инсанлар илэ heјванлар.

[ДЕЈИРДИК БИР ЗЭМАНЛАР БИЗ ҚӘМАЛИ-ФӘХРУ ҺҮММӘТЛӘ]

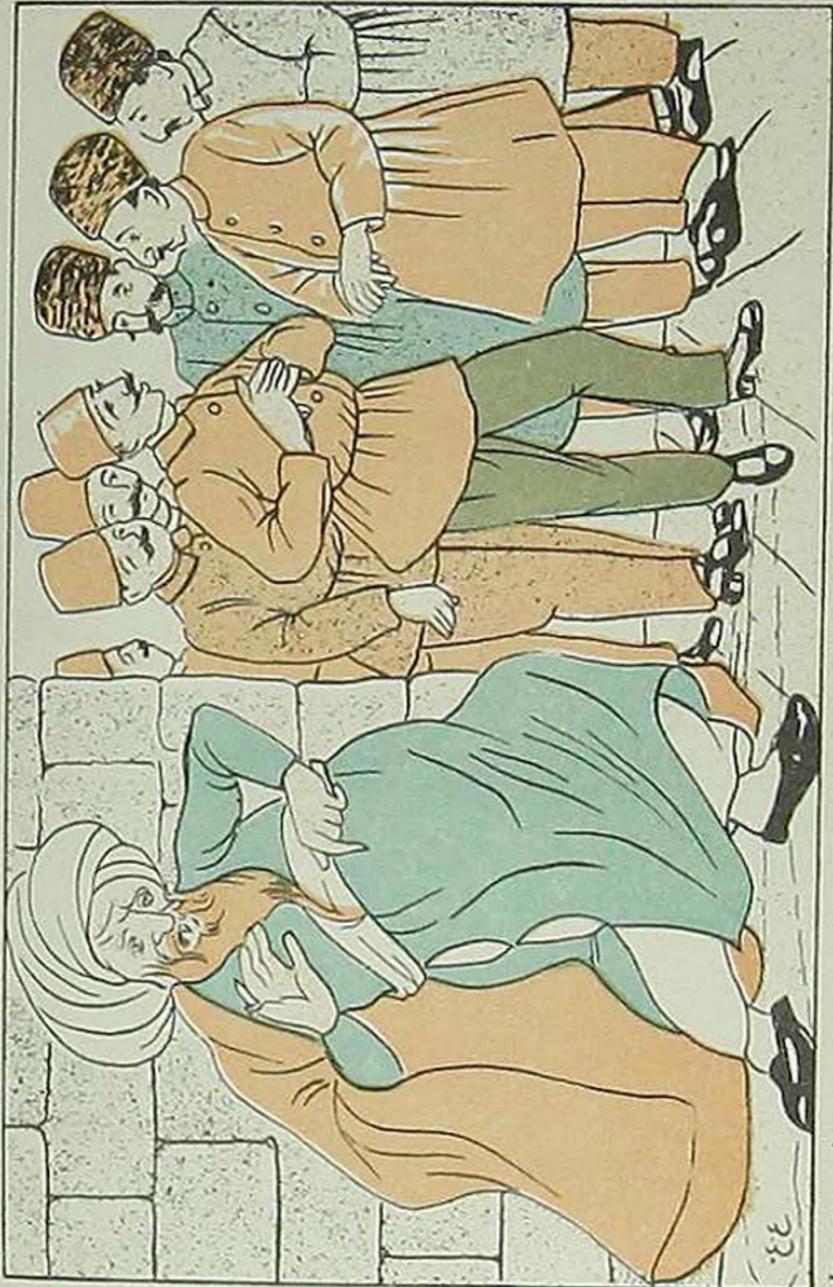
Дејирдик бир зэмандар биз қәмали-фәхру һүммәтлә:
«Чәнапкиранә бир дөвләт чыхардыг бир әширәтдән!»¹
Бу күн дә ифтихар етсәк сөзадыр фәрти-гејрәтлә:
Кәрәмкарана беш дөвләт јетиштирдик рәијјәтдән!

[МҮТЛӘГИЈАТДӘ ӘБД ШӘКЛИНДӘ]

Мүтләгијәтдә әбд шәклиндә¹
Мүтәшәккил олан шифагү тәзад
Дөври-мәшрутәдә сијасәт илә
Мүлки-Иранә салмасынмы фәсад?

[БИР МҮДИРИН КИ, КЕЧМӘЈӘ ГОЛУНА]

Бир мүдирин ки, кечмәјә голуна
Голу булварда бир көзәл сәнәмин,
О нечә милләти чәкәр габаға,
Ja «Сәда»сы насыл чыхар гәләмин?

33.

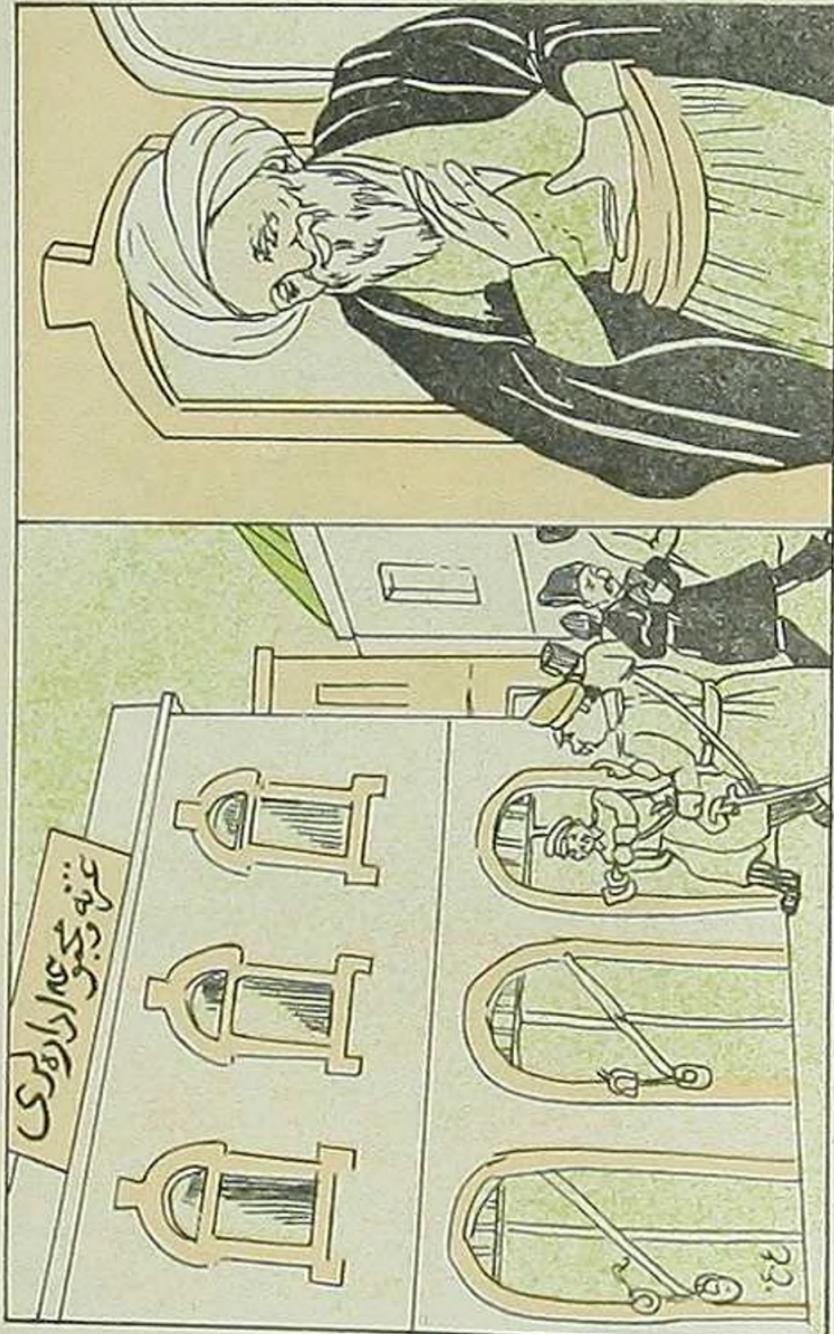
Ирандаң деңгедиң, азаттың да дад олсун,
Осанынан жаңырмай, мүштөр азаң да дад олсун,

Ниджан да, оқшынан да жабада олсун,
Затан да деңгеп—Дәңгеп да, гарным долсун,

Думай гутти гасетин підпоглядом, а і наїде.

Хоча він гутти гасетин та підпоглядом, а і наїде.

23.

БИР КҮЛ

Ваиз ки, чыхар минбәрә, hej¹ пүфләр оду,
Тәкфирә гојар кимин ки, ешг исә моду;
Вардыр дејәсән бу хазини-нијраның
Ағзында екстремии кафир заводу.

АЈ ЧАН! АЈ ЧАН!..

Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән¹, ај чан! ај чан!..
Хәлгин чаны гутарды төһмәтдән, ај чан! ај чан!..

Гыл јајмајырды әсла залымларын көзүндән,
Рұсвај идик чаһанда мәл'үнларын сөзүндән,
Ах, ах! Нә јахшы олду иш дүшдү өз-өзүндән,
Әлләшмәмиш гутардыг зәһмәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

Бади-сәба, апар вер Молла Гәвама² мүждә,
Јазсын, де, Ләнкәранда Молла Сәлама мүждә,
Сөјлә, о да јетирсин чүмлә әвама мүждә:
. Минбәрдә рәгсә қелсии беһчәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..

Әрз ет бәшашәт илә Гафгајдакы³ вүчудә:
Журнал, гәзет гапанды, дурма, јыхыл сүчудә,
Нәр нә билирсән еjlә гејбәтдә, рубәрудә,
Јаэмаз дәхи јазанлар бид'этдән, ај чан! ај чан!..
Хәлгин чаны гутарды төһмәтдән, ај чан! ај чан!..

Кет Губбәјә. сәлам ет Молла Ьачы Бабајә,
Сөјлә тутулду чүмлә журнал, гәзет вәбајә,
Мә'мин мүрилләр илә дур гош сәда-сәдајә,
Үммәтләрни јығылсын һәр кәтдән, ај чан! ај чан!..
Дүшдү бүтүн гәзетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

Јатды јазы⁴ јазанлар, фүрсәт дәхи сизиндири,
Гарышда вар оручлуг, сөһбәт дәхи сизиндири,
Маснидде минбәр үзрә лә'нат дәхи сизиндири,

Ајрылмаын өлүмчө лә'иэтдән, ај чан! ај чан!.
Дүшдү бүтүн газетләр гијмәтдән, ај чан! ај чан!..

АММА, МИЛЛӘТ А!..

Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Аз зэманды нә сәрәнчам етди?! Амма, милләт а!..

Өз күчүн һәр гөвмә ифһам етди! Амма, милләт а!..

Варлыгын мәрданә е'лам етди! Амма, милләт а!..

Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Басды, кечди әһли-Иран, гатлады һәр милләти,

Билди гәдрин, алды һәггиш, говзады миллийәти,

Алдығы машрутәни парлатды парлаг гејрәти,

Әһсәнүллаһ, һүммәти-там етди! Амма, милләт а!..

Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Иш башында әjlәшән кәсләр хәјанәтдән сәва,

Бај, јанылдым, гој дејим, һә, лап сәдагәтдән сәва,

Етмәз олду бир нәфәр олсун да хидмәтдән сәва,

Вар-жохун һәп бәзли-ислам етди! Амма, милләт а!..

Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Әгл һејрандыр ки, сајсын бир-бир әһрарын ишин,

Ганмаг олмур, анламаг олмур Сипәһдарын² ишин,

Јефремин³, ja Багырын⁴, јаинки Сәттарын⁵ ишин,

Мәрһәбалар! Вәһ, нә әңчам етди?! Амма, милләт а!..

Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Еjlәсин Сәттару Багыр башга бир ијма, нечин?

Ja һөкүмәт ejlәсии әһрарлә дә'ва, нечин?

Ганмырам, әлгиссә, сәрдари-Бәһадир⁶ ja нечин

Багыры тәслими-Сәмсам⁷ етди! Амма, милләт а!..

Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

Кет, даңа ол архајын, јат, сјләмә сәрсәм, киши!
Парлады, мејдана чыхды милләт, етмә гәм, киши!

Гој бизи тәгдир едиб дә сөјләсин аләм, киши!
Йктиسابи-иззәти-шам етди! Амма, милләт а!..
Молдајы, көрдүн нә игдам етди?! Амма, милләт а!..

СИПӘЙДАР ДЕЖИР ҚН:

Аршимед:¹ «Бир нөгтә булсајдым, она бил'истинад Галдырадым чүрми-эрзи»—сөјләмишдир; лејк мән Галдырадым бүсбүтүн Ираны да, Тураны да— Кисәмә кирсәјди² аңчаг бир беш-он јүз мин түмән.

МУСЕИН ҚӘМАЛІ ДЕЈНІР ҚЫ:

Тә'иү тәһигирә тәһаммұл едәрәм мән, лакип
Тә'и едән зати-фирумајәдә вичдан олса;
Нә көзәлдиր бу сөзү шанри-османишын:
«Тә'и едән динимизә бары мұсәлман олса».

РӘМӘЗАН СӨҮБӘТИ

Бизим һачы дејир ки:

Әл'әман артыг оручдан, әл'әман!
Гојмады тағәт оруч мәндә, ишан!
Сән оруч јерсән*, балам, лакин мәни
Јер** оруч һәр ләһә, һәр ан, һәр зәман!

---

* Јејирсән.

** Јејир.

ОРУЧ ДЕЖИР КИ:

Еj һачы, мәндән шикајет еjlәмә,
Кәндінә* ет кәndи шәквијјатыны;
Мәи сәниг илләрлә көрмәк истәмәм,—
Сәрмүһәррир көрсә сәһвијјатыны!

---

* Өзүлә.

«СЭДЛ»ЫН 162-ЧИ НӨМРЭСИНЭ

Шандам, эсримин ажинэсийэм,
Мэндэхэр кэс көрүр өз гаш-көзүү;
Нечэ ким, дүн «Бириси»¹ баходы мэнэ²,
Көрдү ажинэдэ аячаг өзүү.

[Е'ТИЛÀ ЕТДИКЧЭ, ДЕРЛЭР, ЙУКСЭРЭ ТЭРҮҮРЭЛЭР]

Е'тила етдикчэ, дерлэр, ѹуксэјэ тэjjарэлэр—
Көрмэjэ наил олур hэр jaңда алчаг јерлэри.
Ишбу гапуну бизим мәисәбلىлэр билсәјди, aһ,
Бир кәре көрсәjли да алчагдақы мүзтәрләри!

КӘНДЛИ ДЕЛНР КИ:

Бакыда нағиз икән өллидән артыг үләма,—
Рәмәзан ейдини тәк бирчә күн е'лам етди;
Денә аз-чох бәрәкәт варса бизим гәрјәдәдир,
Ики алым һәрәси бир күнү бајрам етди.

БАҚЫЛЫ ДЕИРИКИ:

Рәмәзан ежинин ичрасының һәрчәнд биәзә
һәзәрати-үләма бирчә күп е'лам етди;
Биз о бир күндә дә ачдыг дүкан, алдыг, сатдыг,
Анчаг онлар тара мәхлүг илә бајрам етди.

[ШАЛЫГИН:—АГЛАЈЫРАМ, БӘС КИ, ҮЗҮМ ЧИРКИНДИР]

Шаһ!¹ деди:—Аглайрам, бәс ки, үзүм чиркиндир,
Илдә бир көрсәм әкәр айниәдә сурәтими!
Она әрэ етди вәзири:—Сәнни һәр күн көрүрәм²,
Нә гәдәр аглайрам, шимди дүшүп һаләтими!..

НИТЕЛИКЕНТЛЭР ДЕЖИР КИ:

Дејирик һалати-тэһисилдэ: миllэт! миllэт!
Диплом алчаг көрүнүр бизлэрэ иллэт миllэт;
Басырыг бағрымыза һәр биримиз бир һачыны,
Чапы-чыхсын ки, көрүр миш чүрэ эиллэт!..

«ТЭРЧУМАН» ДЕЖИР КИ: --

Бе тэ'мине лесаие мадэр ээ һэр ку бе Петресбург
Деки алым фүрустэнра мэн ээ миллэт рэчакарэм..

Миллэт дејир ки:

Шэби-ejд эст, јар ээ мэн чогондор похтэ михаһэд,
Хәјаләш мирәсәд мэн кәнчи-Гарун¹ зири-сәр дарәм*.

Тэрчү мәси:

«Тэрчуман» дејир ки:

Ана дили бу јердэ тэ'мин ёдилсии дејэ
Петресбурга алымлэр миллэт көндәрсин кәрак.

Миллэт дејир ки:

Бәјрам кәлиб, шикарым пишиши чугундур истэр,
Мәниим хәзинәм вардыр дејир бәс ки, Гарун тәк.

* Форсчадэн ше'рләри Эбүлфәз Һүсејин (Һәсрәт) тэрчумә стмиш-дир.

ИРАНЛЫЛАР ДЕЈИР КИ:

Бүнчә гејрәт ки, биз етдиk вәтән уғрунда бу күн,
Ярын Иранымыз, әлбәттә ки, бир бабәт олур;
Биз бу гејрәтлә бүтүн аләмә фәхр етмәлијиз
Ки, уфаг дәвләтимиз бир неча зор дәвләт олур.

[СӨЈЛӘ, ТӘГСИРИ НӘДИР, ТАПДАЛАЙРСАН ІАЗЫҒЫ?]

- Сөjlә, тәгсири нәдир, тапдалајырсан іазығы?
- Боjlә ишләр чох олур, чүмләси шејтан ишидиr!
- Етдијин чүрмүнү шејтан адына чыхма, онун
Jox бу ишдәи хәбәри, сөjlә: мүсәлман ишидиr!

МИЛЛӘТ ДЕЈИР КИ:

Интеллигент ағалар, биз¹ сизиң өзінен танырыг...
Билирнік сиздә бу күн гејрәти-милләт јохдур!
Биз нијә² мәктәби, тәһсил-ғлумың севирик,
Чүниң мәктәб адына биздә хәјанәт јохдур.

(ГЛАСНЫ СЕЧКИСИННИ ГОЈДУ ДУМ МҮЗАКИРӘЛӘ)

Гласны сечкисинни гојду дум мүзакирәјә,
Чатыр сезон ки, јенә әлбәәл кәзә рүшвәт.
Гласны олмаг ики шәртә бағлыштыр анчаг:
Бирийчи рүшвәт, иккинчи һәдә, фәгәт ҳәлвәт.

БАҚЫЛЫЛАР ДЕЈИРЛӘР КИ:

Шамахлылар кими ишсиз, кифајәсиз дејилиз
Ки, тел вураг думаја биз ана лисаны үчүш;
Клубда, бағда, горугда вар ол гәдәр ишимиз
Ки, ев, ушаг јада дүшмүр, о Анна чаны үчүн!..

ДИЛЭНЧИ ДЕЈИР ҚИ:

Өл зыб саил олмагын хошдур,
Көрчи бир һәббә сим исә диләјин;
О сәфиланә сиргәтүндән ким,
Кәсилә бир фүлус үчүн биләјин.

[ЧОХ ТЭЭЧЧҮБ ЕДИРЭМ ТЭРЗИ-ЧЭДИДЭ КИ, ОНУ]

Чох тээччүб едирэм тэрзи-чэдидэ ки, ону
Эчнэбилээр охудугча һүнэр изшар едијор.
Һалбуки миллэтимииздэн ону ким ки, охујур,
Галиба һээрэти-аллахи да инкар елијор.

ІКЕРЧИ ПӘРВАЗ ЕТДИ АЈРОПЛАН ДҮНӘН БИР ГУШ КИМИ

Карчи пәрваз етди ајроплан дүнән бир гуш кими,
Аләми һејрәтдә гојду елмұ ырған һаминә;
Лејк бизләр тәк һәлә гадир дејилдир учмаға,
Рәхти-хаб ичре јатаркән һуруғылман һаминә...

[АХШАМ ОЛЧАГ УЧЕНИКЛЭР ҺЭРЭ БИР МАДМАЗЕЛИН]

Ахшам олчаг учениклэр һэре бир мадмазелин
Кечириб гол голуна кучэдэ чөвлөн едијор;
Сонжалэр бүнлары тэдрис едэснүйшиш, эчэба,
Учителлэр дэхн мэктэбдэ нэ мејдан едијор?!

[ЧУМЭЛЭРДЭ ДҮКАН АЧМАЗ БАКЫЛЫ]

Чүмэлэрдэ дүкан ачмаз бакылы,
Истэсэн кэз Бакынын һэр јерини;
Анчаг, анчаг... арасындан гапынын
Шеј сатыб разы едэр мүштэрини.

[ӨЈМЭ НЭСЭБИ, ӨЈМЭРЭ ШАЈИСТЭ НЭСЭБДИР]

Өјмэ нэсэби, өјмэйэ шајистэ нэсэбдир,
Көрдүк о мүлэввэслэри ким, паки нэсэбдир.
Нэрчэнд ки, дүнжадэ огул варисн-эбдир,
Эн хејрли мирас, вэли, елму өдэбдир.

[ЧӘВАНКӘН ФӘГРДӘН ЕТМӘ ШИҚАЈӘТ]

Чәванкән фәгрдән етмә шикајет,
Чәваплыгдан бөйүк бир сәрвәт олмаз!
Гоча мұстәғнији-сәрвәт дә олса,
Голунда бир чочуғча гүвнәт олмаз!

[ОГРУЛАРДАН ДА БӘДӘХЛАГ ГУМАРБАЗЛАРДЫР]

Огрулардан да бәдәхлаг гумарбазлардыр,
Чүнки бу фирмәдә онлар кими чүр'эт јохдур;
Кәрчи бунларда да, онларда да вицдана көрэ
Сә'јү намусы һәја, һүммәтү гејрәт јохдур.

ТАП КӨРҮМ!..

Һәл кичикләр кичик икән бөјүйүр,
О нәдир ки, бөյүк икән кичилир?

Ал, тапдым!..

Бу кичилмәк фәгәт мүсәлманың
Бојуна! һәр бир әмрдә бицилир!

[МҮЛКИ-ШИРАЗЭ ЗИЛЛИ-СУЛТАНЫН]

Мүлки-Ширазэ Зилли-Султанын¹
Денә һакимлији мүгәррәр исә.
Ким демәз өмрү битди Иранын—
Он мин илдән даһа мүәммәр исә?!

[МҮРТӘЧЕЛӘР, СЕВИНИН, КИШВӘРИ-ИРАНӘ ІЕНӘ]

Мүртәчеләр, севинин, кишвәри-Иранә јенә
Таныјыб билдијиниз сајеји-султан кәлир!

Пишвазә јүйүрүн, кәлчәк өпүн әлләрини,
Чүни бу зати-мүкәррәм сизә меһман кәлир!

Һәләлик динимәјәчәк, ојлә ки, бәркизди јерин
Вермәјә һүррләрин гәтлинә фәрман, кәлир!

Мүлки-Тәбризде кәсдирдији гурбацлардан
Инди¹ Ширазда кәсдирмәјә гурбац, кәлир!

(ЗИЛЛИ-СУЛТАНА, АМАНДЫР, ВЕРМӘЖИҢ ИРАНА ЙОЛ)

Зилли-Султана, амандыр, вермәжин Ирана юл,
Рәһим един бир кәррә хәлгүллаңа, аллаң ешгинә!
Ишбу милләт ханин мәи, сән дејил, аләм таныр,
Јалхы хәлгүллаң дејил, аллаң сатар шаң ешгинә!

(ОНЛАР КИ. ЕДИР ҢӨРМӘТҮ НАМУСУНУ ТӘГДИС)

Онлар ки, едир ңөрмәтү намусуну тәгдис—
Бир дикәринин ирзинә еjlәрми хәјапәт?
Дерсәм ки, зинакарләrin гејрәти олмаз,
Олмазмы мәним ишбу сөзүм ejни һәгигәт?!

[САХТЭ БИР ХЭТТИ-ХАМ ИЛЭ МӨНЭ КАГЫЗ ЙАЗЫБ]

Сахтэ бир хэтти-хам илэ мөнэ кағыз јазыб,
Ей мәни тәһдид едәи мин дүрлү тә'кидат илә!
Бојла: «Хортдаш кәлди, дур, гач!» сезләрин
кет тифлә де!

Затыны Сабир таныркән горхмаз өвһамат
илә..

ҺАТИФДӘН КӘЛӘН БИР НИДА ДЕЈИР КИ:

Көрсән Мәмдәлиниң¹ жапдығы әф'алы нәдиր?
 Бу сәјаһәтдән онун гајеji-амалы нәдири?
 Зилли-Султан² илә, аja, нә учүндүр бу көрүш?
 Наибүссәлтәнәjә ja деjәчәк һалы нәдири?

Віана телеграфлары дејир ки:

Гардаш оғлу, әмиdir Мәмдәли, Зилли-Султан,
 Сәнә нә та биләсән бунларын әгвали нәдири?
 Шүбһәләнмә, јох онун кизличә бир башга иши,
 О кедир та көрә Авропаның әһвали нәдири.

«Наје-Фраје-Пресс» гәзетәси дејир ки:

Бизә пәк дөгру хәбәрләр јетишир Ирандан,
 Јазыjорлар ки, ишин сурати, әшкалы нәдири!
 Истәнир Мәмдәли һүрриjәтә бир зәrbә вура,
 Joxса Авропада бинча онун әшғалы нәдири?!

Берлин мәтбуаты чиддән инандырыр ки:

Бизчә, Русијә билир Мәмдәлиниң мәгсәдини
 Ки, бу фикриндән онун һалы пә, иғбалы нәдири?!
 Jenә Иранә ону шаһ едәчәкләр деjәсән,
 Кәр бу шаһ олса јазыг милләтиң әһвали нәдири?!

Русија мәтбуаты дејир ки:

О өзү кәзмәjә чохдан бәри мүштаг иди,
 Она лазым дејил Иран нәдири, әмсалы нәдири!

О, сијаси ишә һәркіз дә гарышмаз, чүнки
Өзү өзү җаҳшы билир ки, бу ишин дағы нәдир...
Мәчалис ол вәгт она бир чет дә мәвачиб вермәз,—
О заман Мәмдәлиниң сөјләјәчәк галы нәдир?
Нанбұссәлтәнә илә бу сәфәрдә апчаг
Көрушүб сөјләшәчәк: кејфи нәдир, һалы нәдир!
Каләчәк мәс'әдәтичин данышыбы Ираныны—
Она јол көстәрәчәк сурәти-икмалы нәдир!

Мәшіур профессор Валбері³ дејир ки:

Оjlә ашигләри вар Мәмдәлиниң Иранда—
Чапыны фәдіә верәр, мүлки нәдир, малы нәдир!
Нанбұссәлтәнәје—эксинә тәлизиматын—
Мәмдәли һәр на⁴ десә жап, онун еһмалы нәдир?

Биз дә дејириз ки:

Көрәсән бојлә ағырдан жатаң иранлыларын
Үстә салдыглары јорғанларын әсгалы нәдир?
Дашмыдыр, күтләмидир, аһәну фуладмыдыр?
Јох, өлүм јорғаныдыр, бүnlара әмсалы⁵ нәдир!

[ШУРӘ КӘЛИБ ШАД ОЛУН, ИРАНЛЫЛАР!]

Шурә кәлиб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Аләмә тә'сир еләди аһыныз,
Дөгдү жөнә беңчәт илә маһыныз,
Жада салыр сизләри өз шаһыныз¹,
Күнбәкүп агад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Яр олачаг сајеји-султан сизә,
Еjlәjәчәк лүтфи-фираван сизә,
Чүн кәләчәк Мәмдәли меһман сизә,
Индидән иршад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!

Дәрдү гәми, гүссәни бир јан атын,
Истәјәчәк мәгсәдә јексәр чатын,
Инди дәхи hәшрә тәдәр бәрк јатын,
Хаб көрүб шад олун, иранлылар!
Гүссәдән азад олун, иранлылар!..

«ТӘРЧҮМАНИ-ҚӘГИГӘТ» ДЕЛИР КИ:

Хәстәмиң Әбдүлһәмид² артыг сағалды, сәмриди,
Шимдикің һалилә мәмнүнијет изһар еjlәјир;
Шеј жејир, ҹалғы ҹалыр, қаһи јазыр, қаһи охур,
Вәгтиңи бә'зән дә дүлкәрликлә имрапар еjlәјир.

Әбдүлһәмид дејир ки:

Санма кәсмәк, доғрамаг, юнмаг мисиллиң ишләрни³
Олмушам мәшғули ол күндән ки, пәччар олмушам;
Лафөвәллаһ, һекмраңлыг етдијим күnlәрдә дә
Кәсмишәм, кәсдиришәм, султани-чәббар олмушам.

ІАЛӘТИ-МӘСТЛИЈИНДӘ НӘ ОЛУР, ЕЈ ӘЈЈАШ!

Һаләти-мәстлијиндә нә олур, еј әјјаш!
Бахыб айнәјә көрсән әчәба сүрәтини;
О кәраһәт, о сәфаләт, о рәзаләт төкүлән
Сүрәтиндән утансыб, анла нәдиր сијратини?!

[ДЕРЛӘР, ИРАН КҮНБӘКҮНДӘН ХАР ОЛУР, ӘЛБӘТТӘ КИ!]

Дерләр, Иран күнбәкүндән хар олур, әлбәттә ки!
Сәһһәтиң һиғз етмәјән бимар олур, әлбәттә ки!

Бир дијарын ки, олур ә'јаны јексәр чибдуст,
Зилли-Султан чагрылыр, сәрдар олур, әлбәттә ки!

Камирән миrzаләри¹ тәшвиғидир ки, «баст»дә
Әjlәшәнләр бүсбүтүп баар олур, әлбәттә ки!

Сөjlәјир бүллар ки, шаһ Гачар² икән наиб она,
Биәчә, һәмниәсли олан Гачар олур, әлбәттә ки!

Мәндән олса Мәмдәли лајиглидир наиблијә,—
Онда Иран бир көзәл күлзар (?) олур, әлбәттә ки!..

АЛМАНИЈА ИМПЕРАТОРУ ВИЛЊЕЛМІ ДЕЈИР ҚИ:

Мөһітәрәм иранлылар, сиздән тәмәнинамыз будур;
Бир дә Иран һифзиини бىздән тәмәнна етмәјин;
Чүнки русун, иикилисиин хатирии бىздән сынар,
Ичиншерләр; сиз дәхи артыг тәғәлла етмәјин

Аләми-инсаның жаңы дәйири ки:

Нөв'пәрвәр, рәһимкүстәр, мә'дәләтфәр Вилнелм,
Бир дә али наамымы дүпләрдә ичра етмәјин;
Чүнки виңданыны о наазик хатирии сиздән сынар
Ичиншер; артыг она минбә'д иңза етмәјин.

**ЕЈНҮДДӘВЛӘННИН ИСТЕ'ФАСЫНДАН ДОЛАЙЫ
БӘСТӘ КИРМӘК ИСТАӘН ТЕ҆РЛӘН ТАЧИРАНИ
ГЕ҆РӘТМӘНДЛӘНӘЛӘРИНӘ!**

Бәстә игдам ејләјин, еј тачиранн-мә'тәбәр!
Галиба, вардыр үмидим, бәхт јар олсун сизә!
Олмајын разы ки, Ејнүддәвле¹ исте'фа верә!
Иштә Тәбриз, иштә Ејнүддәвле ар олсун сизә!..

ҺАТИФ ДЕЈИР КИ:

Бас Шәмахидә мәктәби-ниеван
Ачачагдын, буна күман чох иди...

Mұдир әфәнді дејир ки:

Бәли, онда мұәллимә гызымын
Бакудә чүнки мәктәби јох иди!

[«ОСМАНЛЫЧАДАН ТӘРЧҮМӘ ТҮРКӘ»—БУНУ БИЛМӘМ]

«Османлычадан тәрчүмә түркә»—буну билмәм,
Керчек жазыјор кәнчәли, жаники һәнәкдир;
Мүмкүн икى дил бир-биришә тәрчүмә, амма
«Османлычадан тәрчүмә түркә» на демәкдир?!

[ШИМДИ НЭР МИЛЛЭТ ЕДИР НЭФСИНН ИРФАНЭ ФЭДА]

Шимди нэр миллият едир нэфсинн ирфанэ фэда,
Вэтэн өвлады үчүн елмэ, дэбнестанэ фэда.
Гара мэхлуг дејил, биздэки арифлэр дэ
Вэтэн өвладын едир наф'и-чибишданэ фэда.

(ОЈЛЭ ГОРХМАМ «БИШ»ДЭН КИМ, ГОРХУРАМ «ЧЭДВАР»ДЭН)

Ојлэ горхмам «биш»дэн ким, горхурам «чэдвар»дэн,
Ярдэн олмам эмийн, олсам да кэр эфјардэн;
Горхмурам вэһициjjэти-куркани-инсанхардэн,
Горхурам инсансифэт, вэһиштэбнэйт јардаи.

**БАКЫДА ШАМАХЫ ЙОЛУНДАКЫ ҚӘБСХАНӘНИҢ
ГАБАҒЫНДА ОХУНАН НӨВНӘДИР:**

Аста-аста, ej һачы, изһар олур хәлвәтдәки,
Кет-кедә лап шөһреји-базар олур хәлвәтдәки;
Пәрдә чәкдин, јорған алтында јатырдын ишләри,
Билмәдинми бир зәман бидар олур хәлвәтдәки?!

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЈИР КИ:

Бир нечә илдир ки, ујуб ишрәтә,
Билмәмишәм әмри-тичарәт нәдир?
Иди дејирләр, һачы, борчун да вар...
Чох да вар, ондан мәнә хиффәт нәдир?
Хиффәти гејрәтли едәр, мәи ки, һич
Билмәмишәм дәһрдә гејрәт нәдир?!

[ТУМАНОВ ИЗН АЛЫР КИ, ШИРВАНӘ]

Туманов изн алыр ки, Ширвакә
Сығнағдаң чекә дәмир јолуну;
Буна, аја¹, бизнекиләр нә дејир?
Бошлажырлармы Қурдәмир јолуну?

[ӨВРЭТ АЛМАГ, БОШЛАМАГ, ӨВЛАДА АД ГОЈМАГ КИМИ]

Өврэт алмаг, бошламаг, өвлада ад гојмаг кими
Нэснэлэрдэн үчрэт алмагчын Газан моллалары
Итифаг етдисэ дэ, лакин чэнабэт гүслүнүү
Муэздуну хејфа упутду хатири-валалары.

ДЭРЖАДА ГЭРГ ОЛАН ИРАНЛЫЛАРЫН ЖЕТИМ БАЛАЛАРЫНА ТЭСЭЛЛИ

Ики јүз гэрг олан иранлыларын
Гијмэтин билди эчэб консулуунуз!
Истэди «Меркурий»дэн¹ јүз гырх мин..,
А жетимлэр, севинчи, вар пулунуз!..

(БЭС ДЕИЛМИШ БҮНЧА МЕҢДИЛЭР ХҮРУЧИ, ИНДИ ДЭ)

Бэс деилмиш бүнча Меңдилэр¹ хүрүчи, инди дэ
Волгадан бир тазэ Меңди хэлгн иғфал еjlэjir.
Чалилийжэт hөкмфәрмадыр ки, hэр шэхси-музилл
«Меңдијэм» намилэ хэлгүллахи излал еjlэjir.

ГУРБАН БАЈРАМЫ

Бајрам олчаг шөвкәтлиләр, шанлылар,
Дөвләтлиләр, пуллулар, милжанлылар,
Тирбојунлар, шишгарынлар, чаплылар
Гурбан кәсир Хәлилүллаһ¹ ешгинә,
Фағыр-фүғур кәзири² аллаһ ешгинә.

Ики гоишу бир-биринин миилләти,
Һәр икиси бир пејғәмбәр үммәти,
Бири кәсир гурбаң, биширир этى,
Бајрам едирир Хәлилүллаһ ешгинә.
О бири дә баҳыр аллаһ ешгинә.

Бу³ гоишунын оғлу кејир, салланыр,
Галстуку тахыр⁴, гырахмалланыр,
Атасы да она баҳыр һалланыр.
Фәхр еләјир Хәлилүллаһ ешгинә,
Әл чибә салмајыр⁵ аллаһ ешгинә.

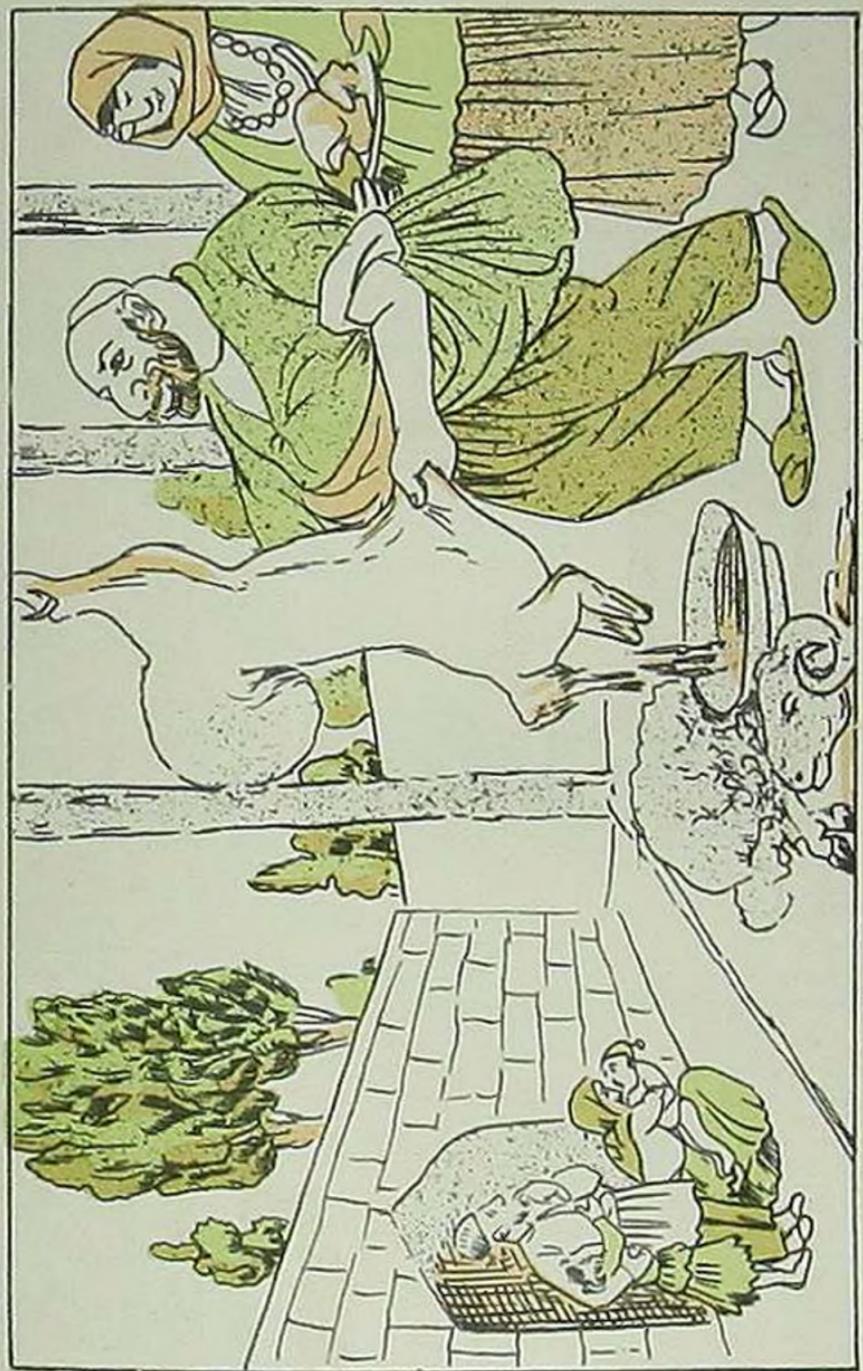
Көрүрсәими бизим һачы Пирини,
Пајламајыр этин ондаң⁶ бирини,
Гоишу сорур бармағынын кирини,
Һачы јејир Хәлилүллаһ ешгинә,
Жатыр, шишир, көпүр аллаһ ешгинә.

Дедим, һачы, көзлә ишин бирисин,
Диггәт елә ирәлисин, керисин,
Вер мәктабә гојунларын дәрисин,
Елм охунсун Хәлилүллаһ ешгинә,
Чочуглары шад ет⁷ аллаһ ешгинә.

Деди, биздэ дэри вермэк сынафы
Жохдур, версэм оллам арвад гынафы.
Басдырырыг онда хэмир чанафы.
Бэрэктдир, Хәлилүллаһ ешгинэ,
Сахлајырыг евдэ аллаһ ешгинэ.

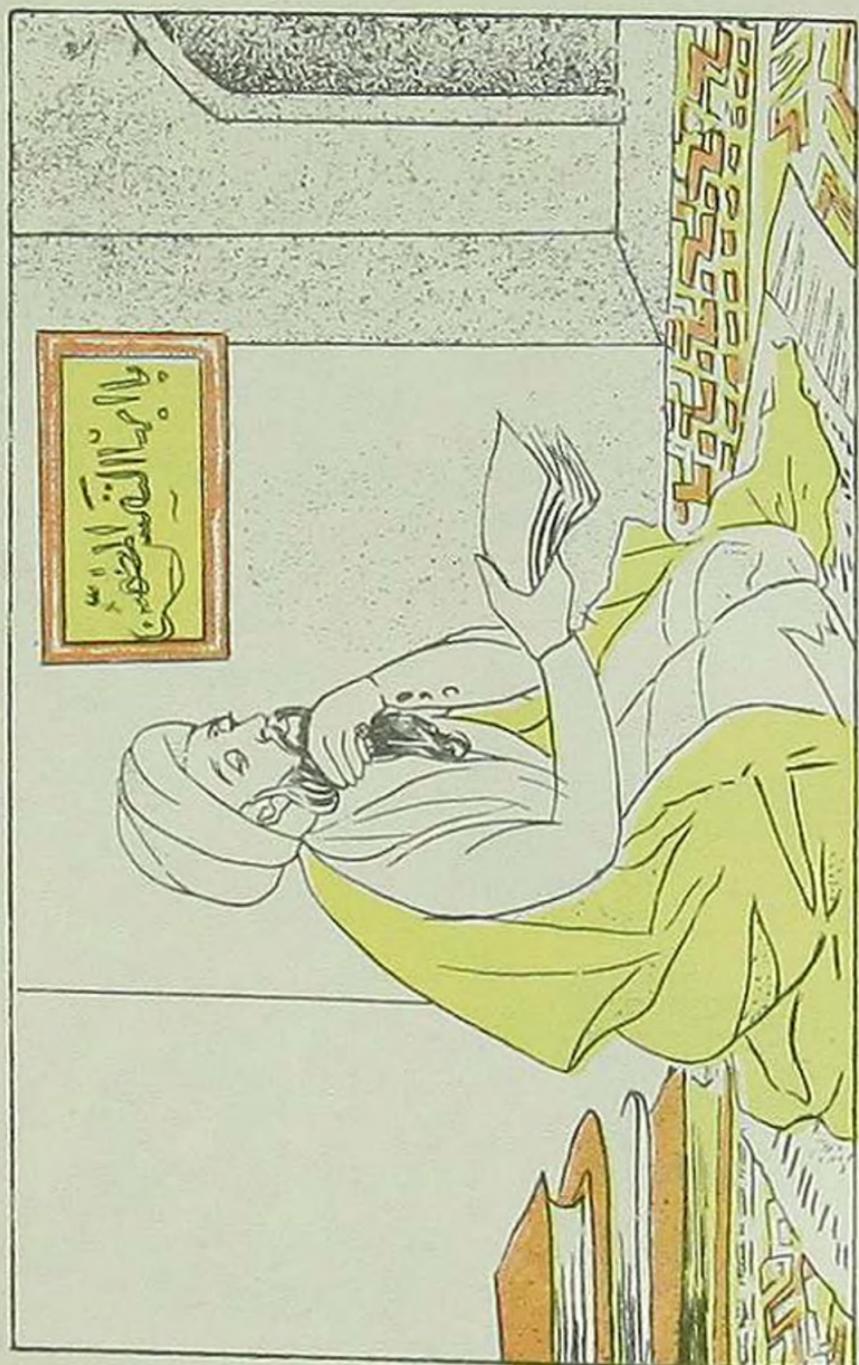
Ә. ГӘМКҮСАР БӘРАДӘРНӘ ЧАВАБ

«Тәлівилін-ибарәт» сөзүнү «тәрчүмә» ганмаг,—
Мәктәблін чочуглар да билир ким, бу хәтадыр;
Бир бојла хәта кәлмә мүһәррир гәләминдән
Чары олур исә, әдәбијатә бәладыр!..

бачы жерд Хемдиңдай ештио,
жатыр, шундаң көнүп аллан ешгина.

Көрүсекиң биңниң бачы Пидини,
Пайланмайад этин ондан бирини,

Бахма бир ибратээ бутун алгама,
Көрмө һәгин күри-төчләссыны!

Ач дилини, йум көзүүү, заныда,
Вирд оху, неч анлама мәнасыны!

(БИЛДИР ЕҢЈАЈИ-СӘМӘРГӘНД ЕТДИ ИРАН ТАЧИРИ)

Билдир еңјаји-Сәмәргәнд етди Иран тачири,
Мәктәб ачды, хәлги хұрсәнд етди Иран тачири;
Көрдү әлсізләр, аяғсызлар да инсан тәк охур—
Мәктәби билмәррә дәрбәнд етди Иран тачири.

ШАМАХЫДА

Әсри-бистүмдүр, сәһаб¹ алтында галмаз шемси-елм,
Бир зәман тәл'әт ачар, пәртөв сачар, зұлмәт гачар;
Мәктәби-шисван лұзуму һәр касә мәғлиум олар,
Шејхзадәм ачмаз исә, ҳаһәрим Қөвһәр ачар.

...ЛАМ ДЕНИР КИ:

Шејхүл-исламләрин, мұфтийи-исламләрни
Һанкысы сатмады он мұслұмы бир тәрсајә?¹
«Сатды күлзарн-бенішти ики буғдајә бабам.
Сатмасам нахәләфәм мән ону бир арпајә»².

[КҮНДӘ ҮЧ ҚАҒЫЗЫ, БЕШ КОПЈАНЫ ИМЗА ЕДӘРӘК]

Күндә үч қағызы, беш копјаны имза едәрәк,
Рајевски чәкијормуш нә мәратиб зәһәмат?!
Кишинин зәһәмати чохкән учителләрдән дә (?)
Жирми мин донлуг илә еjlәјир имрары-һәјат.
Учителләрсә фәгәт илдә алыр дөггүз јүз,
Күндә беш саэт едир әлли ушагчын хидәмат.
Вар икән мәс'әләдә бунча тәфавүт, әчәба,
Рајевски утандырмы дедијиндән, һejhat?!

[ИШТЭ БИР ҢЕЈ'ЭТИ-ТӘҮРИРИЙЈЕ]

Иштэ бир һеј'эти-тәүририйјэ
Булунур эн уча бир мэшгэлэдэ...
Көстэрир хэлгэ назафт јолууну,
Бэхс ачыр күндэ бирээр мэс'элэдэ;
Лакин өз фикринэ бэр'экс олараг,
Јашајыр кэндиси бир мээбэлэдэ!.

[ГУРУЛУБДУР ІЕНЭ МЕЙДАНИ-НӨЈАНАЈИ-СҮХЭН]

Гурулубдур јенэ мејдани-нөյаһаји-сүхэн,
Јазылыр ше'р, ачылыр пэрдеји-мэ'наји-сүхэн;

Шанд олмаг һүнәрнидэн башы билбөһрэ икэн
Киришиб огрулуға Мирзэли Ағаји-сүхэн;

Әшрәфии күндэ бирэр данэ рүбаниси илэ
Өзүүү әdd едијор шайри-данаји-сүхэн.

Нэ көзэл сөјләмиш ол Нэф'ији!-устады-кэлам,
О бөјүк хазини-рөвшәндилү қалаји-сүхэн:

«Сиргэтти-ше'р едэнэ гэт'и-зэбан лазымдыр,
Бојләдиր шэр'и-бэлағатдэ фэтаваји-сүхэн»

ЗАЛЫНДЛЭРЭ

Ач дилини, јум көзүнү, заңида,
Вирд оху, һеч айлама мә'насыны!

Бахма бир ибрэгтлэ бүтүн элэмэ,
Көрмэ һәгин нури-тәчэлласыны!

Хүшк ибадэтлэ, гуру зөһдлэ
Айлама сән ешг мүэммасыны.

Зөһдү өјүб, еjlәмә инкари-ешг.
Шәхс булур ешглэ мөвласыны.

Гејсә өбәс вермә чүпүн намыны,—
Көрмәјәрак сурәти-Лејласыны¹.

Күшеји-хәлвәтдэ отурма, киши,
Билмә һәгин күшәдә мә'васыны.

Гәсдин әкәр јар исә, кәл, көстәрим.
Варса көзүн, еjlә тәмашасыны.

Сәи'этә бах, саненнә пеј апар,
Дәрк елә қејфијәти-нишасыны.

Лејк һаны сандә бәсиrat көзү,—
Та көрәсән вәчхи-диларасыны?

Һу чәкиб ахыр кәзәсән кубәку,
Тәрк едәсән зөһид мүсәлласыны².

Күфрдэ тәглиid едәсән шаирэ,
Зикр едәсән шे'ри-мүгәффасыны.

СУАЛ

Ејб икән шәхсә көрә нәфсиңи өјмәк, әчәба,
Шејхүл'ислам өзүнү бунча пә тәгдир едијор?

Чаваб

Молладыр чүпки, о өз көрдүйү рө'jalәрини
Башгадан сормајыр, анчаг өзү тә'бир едијор.

[ЛӘ'НӘТ. СӘНӘ, ЕЈ ЧӘҢЛ, НӘ БИДАД ЕДИЈОРСАН!]

Лә'нәт сәнә, еј чәңл, нә бидад едијорсан!
Һәр күн јени мин мәл'әнәт ичад едијорсан!
Сәрмәшг өдәрәк Һабилү Габил¹ һәрәкатын,
Гардашлары гардашлара чәллад едијорсан!
Накәсләрә имдад илә², бикәсләрә бидад—
Бир көр кимә јардым, кимә бидад едијорсан?!

[ГАФИЛ ІШАМАГДАНСА КӨЗӘЛ КАРДЫР ӨЛМӘК]

Гафил жашамагданса көзәл кардыр өлмәк,
Індерчәнд ки, гәфләтлә¹ дәхи ардыр өлмәк;
Зәңчири-чәһаләтдә бу алчаг жашајышдан,
Чаныл, сәнә дар үзрә сәзавардыр өлмәк!

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ:

Насириүлмүлк¹, сәнә бојлә күманым јох иди
Ки, ·бу тезликдә гоңумлуг одуну сәрд едәсән;
Мән Әдесдән сүрунәм Берлине дидарын үчүн,
Гапына үз тутам үммид илә, сән тәрд едәсән²...

НАСИРУЛМУЛК БАҚЫДАН ИРАНДА АЗИМ ОЛДУГДА

Мәнчә, Иранә әбәс әзм едијор Насири-мүлк,
Көз өшүндә көрүрәм чүнки будур Ираны;
Вар икән парламан иңде бу гәдәр гасири-мүлк—
Бир нәфәр Насири-мүлкүн нә олур имканы?!

МУХБИРУССЕЛТӘНӘРӘ!

Жапдығын һијләни һәр күнкү гәзетдә охудум,
Ахырында јенә көрдүм ки, јазылмыш: «Сону вар».
Нә хәбәрдир, дејә сордум, деди мұхбир ки, һәлә
Бирини көстәрирәм, ишбу рәгәмдән ону вар!..

[ЭЧДАДЫНА ЧЭКДИ, ПЭДЭРИН МҮТЛӘГ УНУТДУ]

Эчдадына чэкди, пэдэрин мүтләг унутду,
Мәб'усләри мәчлис илә атәшә тутду,
Бир мәртәбә зүлмә ejlәди ки, Мәмдәли мирза,
Зөһакә¹ дә, Чинкизә² дә мин рәһмәт өхутду.

МУҢАВИРӘ

- Гафгаз әһли үч ил әрзиндә нә е'мал еjlәди?
- Мәктәбә hәр јердә оилар һүммәт ибзал еjlәди!
- Мәрһәба! Сәд мәрһәба!..
- Бәс бу аз мүлдәтдә мәктәбләр гапанды ja нәдән?
- Һәп чочуглар дөвреји-тәһисиلى икмал еjlәди!..
- Мәрһәба! Сәд мәрһәба!

[МИЛЛЕТИНИН ҚАЛЫ ПӘРИШАН ОЛА]

Милләтиниң қалы пәришан ола,
Һәр бир иши шифратә шајан ола,
Чашыл ола, вәһијү надан ола,
Гәм јемә, сәбр ет, бу да, jaһу, кечәр!

Данреји-әглү әдәбдән кәнар,
Әмри мұсәлман едә дайм шиар,
Олмаја бир кимсәдә намусу ар.
Гәм јемә, таб ет, бу да, jaһу, кечәр!

Һәр ишимиз мәсхәрәли, құлмәли
Олса бизим, поズма қефин, ай дәли,
Һәр иелесә Қәлб Җағәр, Қәлбәли,
Гәм јемә, таб ет, бу да, jaһу, кечәр!

Ваизимиз сөjlәjә минибәрдә кәр,
Би'рин-әләм, мө'чүзи-шәргүлгәмәр,
Зә'фәри-чиндән сәнә версә хәбәр,
Сакитү лал ол, бу да, jaһу, кечәр!

Мәрсијәхан күндә чыха минибәрә,
Хәлгү соја, дүшмәjә әсла јерә,
Таб елә, дәз бојлә ѡаман күнләрә,
Инчимә, сәбр ет, бу да, jaһу, кечәр!

Огру, әчамир долуша мәсчидә.
Зәнк вура, тоj чала, шахсеj кедә,
Баш-гулағын ганына гәлтан едә,
Динмә, данышма, бу да, jaһу, кечәр!

Тұсту баса мәсчиди күлхан ола,
Таб еләмәк харичи-имкан ола,
Мәрсіјәмиз кизб ола, беңтан ола,
Инчимә, гатдаш, бу да, жаһу, кечәр!

Чакәр¹ ола мәрсіјәхани-сәһиһ.
Гөвли тәләт, фе'ли тәмамән ғәбиһ,
Вә'деји-чәниәт верә хәлгә сәриһ,
Динмә, данышма, бу да, жаһу, кечәр!

Бәззазымыз² баша чала зәрбәти,
Қәндина тәргиб еләјә миллати,
Әмр сәваб әдд едә бу бил'әти.
Гәм јемә, сәбр ет, бу да, жаһу, кечәр!

Мәсчидинә оғру кирә ашикар.
Сиргәт едә چәкмә, галөш, һәр нә вар,
Пайи-бүрәһиң галасан зиннар,
Динмә, данышма, бу да, жаһу, кечәр!..

МУХАБИРЭ

Мәмдәли:

Севкили сұлтан бабам, сөјлә, сәнниң һалың¹ нәдир?
Мәи ки, бир шүх мадмазел ешгинаң әлдән кетмишәм!
Шәһрдән шәһрә кәзиб², Авропаны уғрашмышам,
Ит гызы рам олмады, һәр дүрлү илһаң етмишәм!

Нәмид:

Мәмдәли, артыг мараңгозлуг мәрагым галмамыш,
Кәрки, мишары јығыб башга евә көндәрмишәм!
Өлкәдә тәк-тәк вәба вар, дерләр, ондан горхмушам.
Ханәмә дару јығыб бир аптекә дөндәрмишәм!

АББАС АҒАҒ ДЕЈИР ҚИ:

Чан вериб милләтә, али, әбәди нам алышыз,
Нә зијап еjlәјириз, чан веририз, кам² алышыз.
Гәтлимиз јөвмү биңә саима мүснәт күңүдүр,
Биз о күн hәэрәти-hәгдән јени³ бајрам алышыз.
Ган дејил нә'шимиз үстүндә гызыл тәк гызаран,
Эскәраныз қи, hүнәр көстәриб, эн'ам алышыз.

ДРЕПЕРІ ДЕЈИР КИ:

Елм олдуғу јердә оламаз динү дәјанәт,
Дин мәс'әләси чәһіл тәгазасы дејилми?
Тәб'ид олунан мәчлиси-шураји-дұвәлдән
Авропаның әрбаби-кәниесасы дејилми?

Әх.нәд Мидкет² дејир ки:

Динсизлик илә кәсб олунан бир мәдәнијәт,
Инсанлығын олдугча бәлајасы дејилми?
Мәһди-мәдәнијәт ки, дериз мұлки-фиранқа,
Вәһшијәтниң ән горхулу сәһрасы дејилми?³

АВРОПАДА МӘМДӘЛИНИН ЕШГАЗЛЫГЫ

Мәмдәлін

Рәһім ет мәнә, чан мадмазел!
Қөнлүм олуб гап, мадмазел!
Бирбаш Әдесдән кәлмишәм
Ардыңча, чанан мадмазел!
Көр һали-биарамымы,
Дил бисүкундур, кәл мәнә!
Ешгим фұзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Рәдд ол, а залим Мәмдәли!
Шаһи-мәзалим Мәмдәли!
Артығ һәјасыз көрмәје
Јохдур мәчалим, Мәмдәли!
Кет, кет ки, зұлмұндән вәтән
Дәрјаи-хундур, кәлмәнәм!
Бојиүп юғундур, кәлмәнәм!

Мәмдәли

Мән өз јеримдә шаһ идим,
Шаһи-фәләкхәркаһ идим,
Шә'ним, чәлалым вар иди,
Ахыр нә зиллүллаһ идим;
Иранда чох јердә јенә
Шә'ним мәсүндур, кәл мәнә!
Ешгим фұзундур, кәл мәнә!

Мадмазел

Сэн бир дэни мэрдудсэн,
Һэр шэ'ндэн мэтрудсэн,
Бир мүстэбид Шэддадсэн¹,
Бир мүстэгил Нэмрудсэн²,
Мин дэф'э онлардан дэхн
Зүлмүн фүзундур, кэлмэнэм!
Бојнун јофундур, кэлмэнэм!

Мэмдэли

Зэни етмэ, Иран сэргбасэр
Олмуш мэнимлэ кинэвэр;
Элжев Иранда јенэ
Вар нөкәрим мин-мин нэфэр;
Онлар бутын күрки-эчэл,
Миллэт гојундур, кэл мэнэ!
Ешгим фүзундур, кэл мэнэ!

Мадмазел

Доғру бу, лакин эхли-кар
Аз олса да Иранда вар;
Мэнчэ, бу хани нијјэтин
Етмэз исабэт зинһар;
Чүнки сэнин һалын чүнүн,
Шэхсиин зэбундур, кэлмэнэм!
Бэхтии никундур, кэлмэнэм!
Фикрин дэ дундур, кэлмэнэм!
Қарын ојундур, кэлмэнэм!
Сөз мухтасэр, бир дэф'э ган:
Бојнун јофундур, кэлмэнэм!..

ЖУХУ

Іңевәрә¹, еј мұдири-әһли-фұсун,
Бир жуху көрмүшәм, де, хејр олсун!

Көрүрәм мән дүнән кечә жухуда
Денә дә сакин олмушам Бакуда.

Бакудә, лејк лап узагларда,
Кәзиңәм бир пара согагларда;

О согаглар ки, рузи-фитратдән
Ари иди бүтүн нәзафәтдән;

Инди, сәд мәрһәба, сәфаләнмиш,
Нүри-фанус илә зијаләнмиш;

Жох икән сабигәй кедиш-қәлиши,
Инди бир башга рәнк алышдыр иши;

Галылардан чыхыш, кириш вардыр,
Бунда, әлбәттә ки, бир иш вардыр...

Көрүрәм бунда бә'зи ә'janы,
Іәспенин вар нәчабәти, шаны;

Гапыны бирбәбир дәjүр, данышыр,
Бә'зеніла һәлә тәзә танышыр.

Сөз алыш, пул вериir, рича едијор,
Ајрыла-ајрыла дуа едијор;

Бә'зинә иштәһаји-мә'дә верир.
Бә'зинә башга-башга вә'дә верир...

Истәдим аилајам—нә ишдир бу,
Нә алышдыр бу, нә веришдир бу?

Мәни хыс басды фәрти-һејрәтдән,
һејф, ојандым о хаби-раһәтдән!

Инди, еј һејвәра, варынса һүнәр,
Сөјлә тә'бирини билирсән әкәр?

О согаглар, о шәхсләр, јаһу,
Кимдир аја, нәдир, нә ишдир бу?

Низә *дара*.

Тә'бир

Низәдара², едиб јухун тә'сир,
Күш вер, мән едим ону тә'бир:

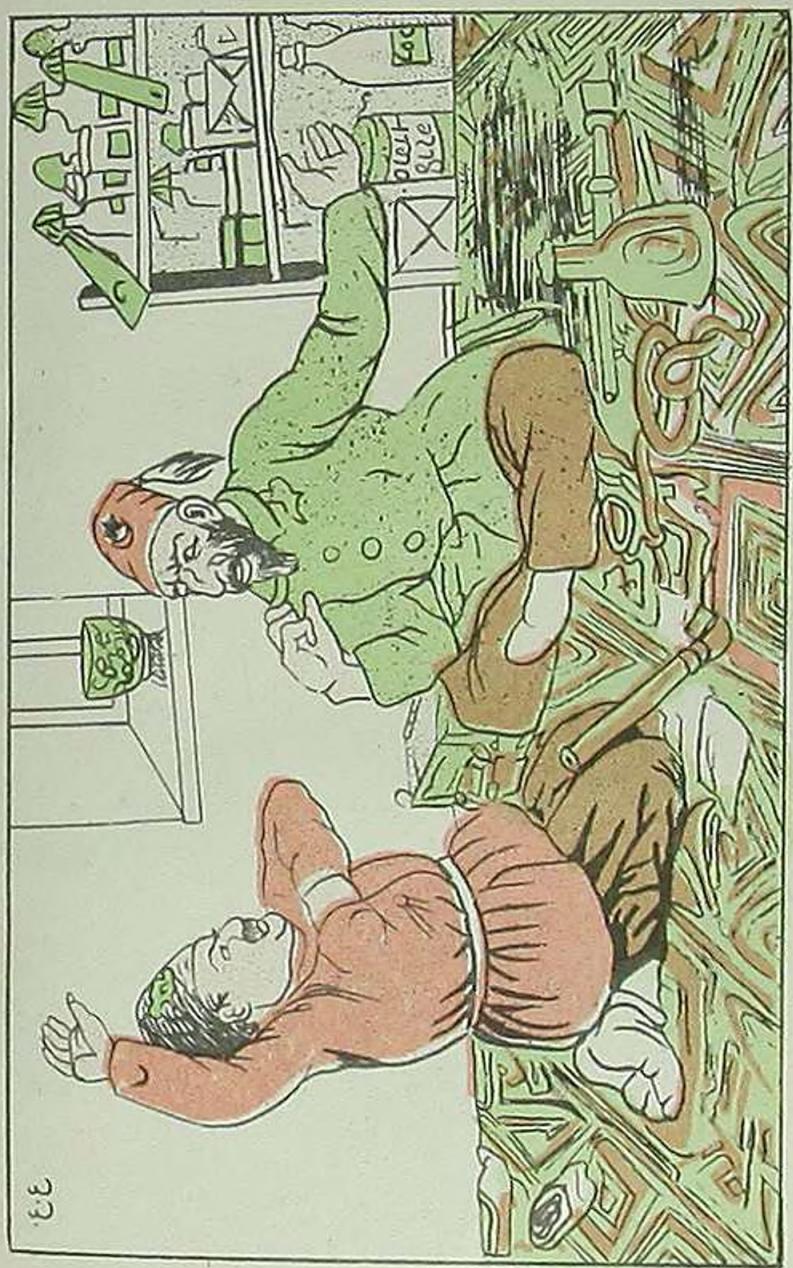
Көрдүйүндүр Бакы гласнылары
Ки, тәнисләтдиләр кучә-базары;

Кечәләр кәшт едиб јығырлар «сәс»,
Арифә бир ишарә олмуш бәс!..

Meh m'n dir mitx manmacei emunne enne kettemew!

Kaleme dayy jarg duq autne meheremew!

lamec

—Манет Лоувелл, как я мечтала!

—Годы Мэри, годы, годы,

АЈ ЧАНІ..

Мұфтинин рә'жи илә кәшфи-вүчүһи-нисван
Шәр'дә чаңыз имиш, һөкм едијормуш Гур'ан;
Мұслимә өврәтә бахмагда да јохмуш һөрмәт,
Өврәтиң әл-үзү өврәт ки, дејилмиш, ај чан!..

Пәс јазыг задеји-Не'ман¹ иә дејирди, әчәба?
Ja она лә'н едән оғлан иә дејирди, әчәба?
Һәзәрати-үләмадә пәс о чүнбүш иә иди?²..
О заман чүмлә мұсәлман иә дејирди, әчәба?

Нә дејирди Шәкиниң, Кәйчәниң иманлылары,
Тифлисini бир пара мәзіәбчи дәлігапаллылары,
Җулфаниң, Нахчываның, Ордубадың һампалары,
Бакының зорбалары, Ләпкәрапиң чанлылары?

Шимди, jaһу, бу түһаф ишләрә вичдан иә дејир?
Әгл иә һөкм едијор, ja буна ирфан иә дејир?
Һәрә Гур'ана верир истәдији мә'насы,
Ач, оху, бунлара көр һәзәрәти-Гур'ан иә дејир?

Нә дејир?—Бәллидир әрбабына, мән билмәјирәм,
Бир пара молла кими һијләвү фән³ билмәјирәм,
Демәз аллаһ иики мә'налы сөзү гулларына,
Бу гәдәр анламышам, башга сүхән билмәјирәм.

{ЕЛ ЧЭКИР НАМЫМЫ МИН ЛЭ'НЭТ ИЛЭ}

Ел чэкир намымы¹ мин лэ'нэт илэ,
Мэн ели јад едирэм рэһмэт илэ;
Нэ елии лэ'нэтинин бир кэсэри,
Нэ мэним рэһмэтимин бир эсэри;
Мэн нэ мүстэвчиби-лэ'нэм, зира,
Нэ дэ ел рэһмэтэ, гүфранэ сэзай

ТӘБРИЗ МУХБИРИНӘ

Мұхбируссәлтәнәјә шәкк едәчәксәнми јенә?!
«Дипломатлыгда» бу ил чалдығы кусилә белә!

Бах нечә бир жекә Тәбризи мәһәррәмликтә
Алды үч мин түманә чүмлә нұфусилә белә!

Һанкы мәбләглә бу сөвдајы битирди, әчәба?
Фүгәраји-вәтәнни одлу фұлусилә белә!

Сән һәлә әнчүмән ә'засыны вәсф еjlә, јазыг,
Әнчүмән өнімдән аягланды рүүсилә белә...

Көрмәјирсәнми ки, азад едилнр фитнәчиләр,
Тутулур әмнү әман әһли хұсусилә белә.

Нә ки, Иранда төрәнмәкдә иди Мәмдәлинин
Сәлтәнат тәхтинә өз наһис үйлесилә белә;

Иди Тәбридә дә нәш'әт едәп оңларды,
Бу һәриғин да о әфкари-нұғасилә белә.

Мәнчә, тәгдирә сәзадыр, киши шејтандан алыб,
Камил өјрәндіji елмилә, дүрушилә белә.

Ханин бојнұна һәп визри, вәбалы вәтәнни—
Мұслими, кәбрى, пәсарасы, мәчусилә белә.

ЕШИДИРИЗ КИ:

О зэмандан ки, Рәһим хан¹ јетишиб Тәбризэ,
Һәэрәти шаму сәһәр дид олунур, бус едилир;
Ингилаби ады чәбрән тахымлыр еһрапә,
Һәр насыл һијлә илә олса да мәһбүс едилир.

МЕНШИКОВ! ДЕНИР ҚИ:

Мэктэбэ дүшмэн олан бэ'з мүгэддэс (?) үлэма
Остроумова јазмаз да тэшэккүр нэ үчүн?
Киши Хөгэндэ мэктэблэри бағлатды бүтүн...
Бир ризанамајэ бунларда тэээззүр нэ үчүн?

ЭЗРАИЛИН ИСТЕ'ФАСЫ

Эзранл эрэ өдөрөк сөјлэдгүй: «Ей рэбби-энам...
Бир тэбиб, иштэ, бу ил гулларыны гырды тэмам.

Мэн единичэ һөлэ бир өлмэли бишмары һөлак,
О алыр өлмөмэли мин нэфэрий чаньны пак.

Вердијин чанлары мин-мин ки, бу залым алачаг,
Де көрүм, гул дејэ, jaху, сэнэ бэс ким галачаг?

Гој алым чаньны бари, голарым мэһшэрини,
Дохса, биллах, гырачаг гулларынын эксэрини.

Бу тэмэннамы гэбул еjlэмэз олсан¹ һала.
Кэрэм ет, та эмэлимдэн верэжим исте'фа.

Башга бир хидмэтэ нэсбэн мэнн гыл миннётдэр,
Эзраил олмағы вер ишбу тэбибэ зинһэр».

[АҒЛАДЫГЧА КИШИ ГЕЈРӘТСИЗ ОЛУР]

Ағладыгча киши гејрәтсиз олур,
Нечә ки, ағлады Иран олду.

О заман ки, безикиб шаһ гачды,
Мүртәчеләр дәхүпүнән олду;

Парламан парлады э'засы илә,
Дедик, Иран јеңе Иран олду;

Мәчлис ичрә үмәцаји-милләт
Нами-миллийјәтә шајан олду;

Дүзәлиб ишләрни эскик-кәрәји,
Милләтии дәрдинә дәрман олду.

Нејк биң ишбу тәмәннадә икәи,
Бах ки, Иранда нә дәстан олду!..

Нәр јетәи кечди чәмаэт башына,
Нәр өтән силсиләчүнбән олду;

Жетди бир мәртәбәјә сурәти-кар.—
Парламан гәһвәчи дүккан олду;

Ичиләп чај, јејиләп јағлы плов,
Чәкиләп һоггаву гәлҗан олду.

Парламандыр, балам, ахыр бурада
Ким данышды, нә сөз үтиви олду?

Һаңсы бир мәс'әләдән бәһс едилиб,
Һасили милләтә е'лан олду?

·Јох, әфәндим, јанылыш зәнн етмә,
Санма иш лајиги-виҹдан олду;

Дөгру, кәрчи үфүги-Ирандан
Шәмси-мәшрутә дирәхшан олду;

Јә'ни милләт иши милләт әлинә
Верилиб, мәс'әлә асан олду;

Шымди өз ишләрини ичрајә
Дәсти-милләтдә бир имкан олду?

Лејк билдинми бүзүркани-вәтәп
Белә! иш көрдү ки, шајан олду?!

Чырманыб иш көрәчәк јердә, јазыг,
Вај, дәдәм, вај!—дејә кирјан олду;

Көзлүләр башладылар агламаға,
Курләр дә она хәндан олду.

Иш јатыб галды арада өлү тәк,
Нә она мејл, нә им'ан олду.

Әсл мәтләб унудулду, лакин
Фәр'и-кари һамы чујан олду.

Көрдү мејданы адамдан хали—
Һәрә бир әзмә шитабан олду.

Һәр кәс анчаг бачарыб алды ләгәб,
Дахили-зүмреји-эркан олду;

Дүртүлүб сохду өзүн парламана,—
Парламан мәчмән-ирфаи (?) олду.

Пәһ, нә чохдур бүтүн Иранда ләгәб,
Кими бәј олду, кими хан олду...

Чынды мейдана мүләггәб кишиләр,
Бәхтәвәрләр һамы ә'jan олду.

Иш нечә олду, ону алма хәбәр,
Баяг әрз етдим, о нисјан олду...

Бир дејәп олмады, ej ханәхәраб,
Мәмләкәт хак илә јексан олду!

Сиз һәлә ашиги-шејдаји-ләгәб,
Бу да ми лајиги-инсан олду?!

Ләгәб иш көрмәз, әфәндим, кишинин
Ады ja Самү Нәриман² олду.

Кишидән истәнилән ишдир, иш,
Ким ки, иш јапды, о зишан олду!

Де көрәк.. шымди мүгәддәс вәтәни
Һансы бир мүшкүлү асан олду?

Анчаг иш көрдү ләгәб «фабрикасы»,
Бүтүн ишләр она гурбан олду.

Инди гандынса ишин әңкәлини,
Демә Иран нијә виран олду?!

[ЧОХ ДА ДЕМӘ СЭРВӘТҮ САМАНЛЫЈАМ, ЕЈ ФИЛАН!]

Чох да демә сэрвәтү саманлыјам, еј филан!
Болду пулум, бир нечә милјанлыјам,—бир утан!
Мөһтәрәмәм, мө'тәбәрәм, шаплыјам,—дур, дајан!
Мәшһәдијәм, каблајыјам, начыјам, начыјам,
Динлијәм, иманлыјам, әрканлыјам,
Һәм эли гур'анлыјам.

Сәндә дејәк дип дә вар, иман да вар.—филмәсәл,
Ев долусу нә'мәти-әлван да вар,—бибәдәл,
Хәз-күләчә, сэрвәтү саман да вар,—чох көзәл,
Ев-ешик, евваң, мүтәэддиң отаг,—тәмтәраг,
Јаглы плов, дадлы фисеничан да вар,
Шәрбәти-рејhan да вар.

Гоншуда лакин нечә¹ үрјан да вар,—гыш, боран...
Киржә дә вар, наләвү әфган да вар, нимчан...
Сәи ки, шәриәтчиңән, еј бинәва, тыл һәја!
Шәр'дә ахыр шә, бир еңсан да вар,
Һәгги-мүсәлман да вар...

Инди кет инсаф елә.
Ач башыны, вер јелә.
Мәзһәбү иман сөзүн
Вирд еләмә бир белә!..

ДӨРД ДИЛЛИ ГЫРМАНЧ

*Загафгазија мүфтиси Һүсейн әфәндии чәнаблары
дејир ки:*

Кәшфи-вәчі етмәк дејил өврәтләрә шәр'эн һәрам,—
Иштә Гур'ян, иштә асар, иштә мәфһуми-кәлам!

*«Ишыг»¹ гәзетаси мүдирәси Хәдичә ханым чәнаблары
дејир ки:*

Мұслимә өврәтләри мәстүра олмаг истәриз,—
Иштә сөз, иштә әмәл, иштә мұвағиғ бир мәрам!

*Шамахы қамеи мүдәрриси Әбдүлхалыг әфәндии
чәнаблары дејир ки:*

Мұслимә өврәт фәгәт әл, үз ачар индәссәлат,—
Иштә ајат, иштә әхбар, иштә әсәби-кирам!

«Молла Насрәддин» да дејир ки:

Мүфти ојлә, Әбд.. бојлә, һәм Хәдичә шојлә² дер*,—
Иштә ојлә, иштә бојлә, иштә шојлә, вәссәлам!..

---

* Дејир.

[БҮТҮН АВРОПАДА КӘМЈАБ ИКӘН. АММА БАҚЫДА]

Бүтүн Авропада кәмјаб икән, амма Бакыда
Нэ сабәбдәнсә бу ил олду¹ фираван јубилеј.
Көндәрилснін заказ инди Бакыја Ширвандан,
Орада чүнки сатылмагладыр әрзан јубилеј.

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ:

Русијјә дипломасјасына бағладым үмид.
Зәнн еjlәдим ки, дәрдимә бундан дәва олур;
Умдум ки, шаһ едәр мәни Иранымә јенә,
Кеч-тез насыл олурса да камым рәва олур;
Хассә нәзәрдә варды Потсдам¹ көрүшмәси,
Бундан әмин идим ки, мәнә е'тина олур;
Лакин мәним бу фикрләрим хам имиш бүтүн...
Сөз јох, мүхәббәтин иши бош хүлja олур.
Русијјә санки шаһлыгыма олмады риза,
Алманя дипломасјасы шајәд риза олур;
Тәрк еjlәдим бу хатирә Русијјә мүлкүнү,
Артыг Франкфуртда² ишим чабәча олур...

ӘРДӘБИЛ ҚАКИМИ РӘШИДҮЛМҮЛКӘ

Шејх Сә'ди¹ дејир ки:

Еj голчомаг, әлсизләрә чох ejләмә азар,
Зәин етмә ки, дайм белә гызғын гала базар..
Мин зұлм өткіншілдегің күндерінен
Жеңдир сәнә өлмәк бу чәңаңдарлығындан!..

[МОЛЛА ӘРӘСЗАДӘНИИ... ВАЈ, ЈЕНӘ МА'БӘДИ ВАР!]

Молла Әрәсзадәнии...¹ вај, јенә ма'бәди вар!
Жаздығынын јох сону, «ән'әнә» ма'бәди вар;
Күндә чыхан гәзтәнии бирчәси бош кечмәјир,
Бир кечәлик мәтләбин бир сәнә ма'бәди вар!..

ӘГВАЛҒ ҢӘҚИМЛНЕ

Әз «Сәда» гарени безар ајәд.
«Ибн Бонјад» әкәр јазар ајәд.
Әсбе лағәр мијан бе кар ајәд.
Рузе мејдан нә каве пәрвари.

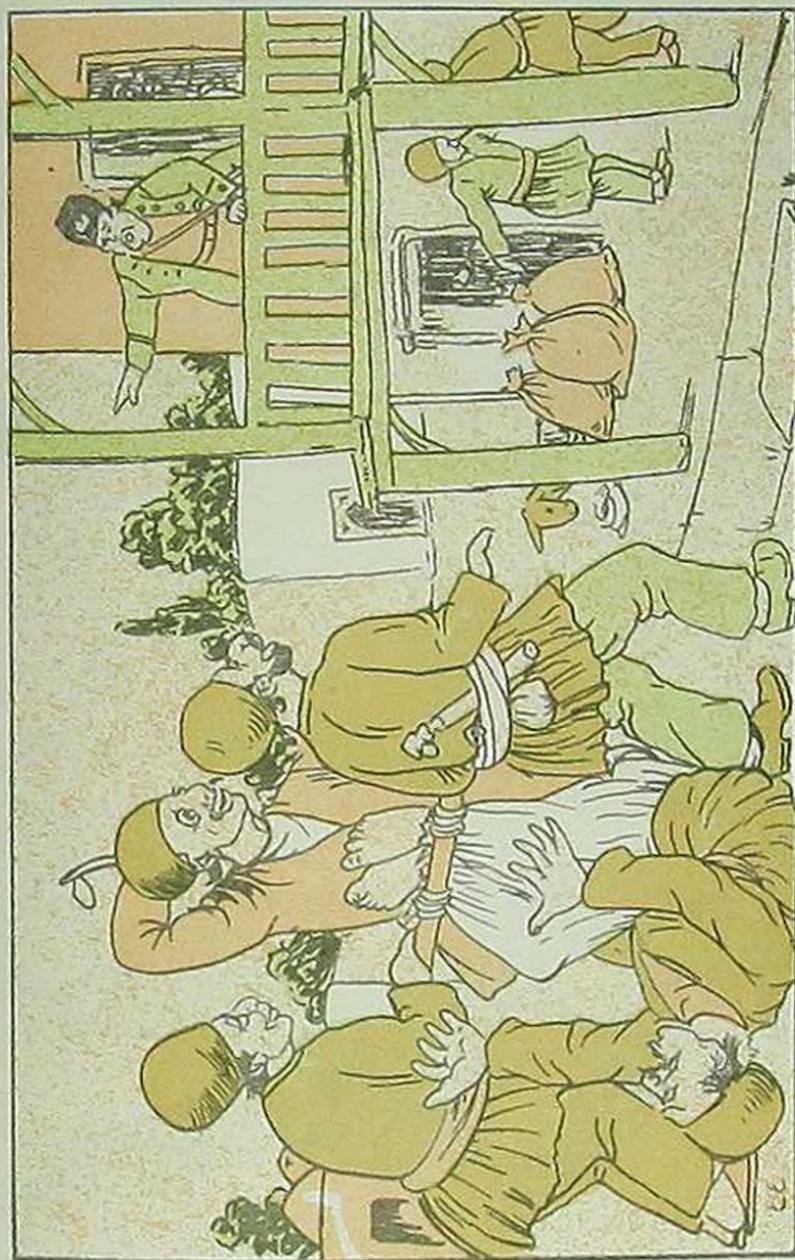
Чәфәра! Әз Дадаш то ар мәбәр,
Зәһлеје хәлг зинһар мәбәр,
Ба фрумаје рузкар мәбәр,
Кәз неје бурја шәкәр нәхори.

Тәрчүмәси:

Ңәқиманә сөһбәтләр

Охуду ким «Сәда»ны зар олду.
Ибни-Бүнјад көлиб јазар олду.
Арыг ат мејдана јарап олду,
Чапмаг олмаз вуруш күнү чамышы.

Еј Чәфәр! Сәи Дадашдан ар етмә,
Ничидиб халғы бигәрар етмә;
Алчағы кәл өзүнлә јар етма,
Чүн шәкәр өвермәз о һасир гамышы.

— Вур, вур ки, кэтирмәйидир арна!
— Иясон дөзмәз бүш шарпа-шарпай

— Вур, вур ки, буну гудуртду мәчлис!
— Вурма, мәни һаким етди мүфлис!

Chubay-Myame, a uppannayaap
Jauhau-Myame, a uppannayaap

Jauhau-Myame, a uppannayaap
Fox Jeen ooh Jauhau-Myame

**ТӘБРИЗДӘН «МОЛЛА НӘСРӘДДИН» Э КӨНДӘРИЛӘН
КАҒЫЗЛАРЫН МҮФӘТТИШИНӘ**

Еј мүфәттиш, јолланан кағызлары ахтарма чох,
Һөкмнә-тәфтиш еләјән әшхасы кет тәфтиш гыл;
Гөрхма, јаврум, Молла Нәсрәддин әмин хани деңиля,
Хани-милләт олан һүккамдән тәшвиш гыл!

БАЛАЧА СӘННЭ

Вәгта ки, мәшрутә хәбәри Иран кәндчиләриинин гулагына јетишди, бир нәфәр гоча әкинчи әкинни ичиндә сачдәјә јыхылыб деди:

Сәд шүкр ки, олду нур-баран
Мәшрутә илә бу хаки-Иран!
Рәхнә јетишиб бинайи-зұлмә,
Јер галмады кәдхудаји-зұлмә;
Зұлмүң, ситеттүн чырағы сөндү,
Иран јенә бир беһиши тә дөндү;
Һакимләри ихтијары битди,
Денгелларын изтиграбы битди;
Бундан сора рәнчбәр дөјулмәэз,
Наһәг јерә бинәва сөјүлмәэз;
Салмаз бизн мүлкәләр рәнчә,
Гурмаз бизә бир даһа шкәнч...

Жазыг бу ше'рләри охур-охумаз иакаһ диван мә'мурларында¹ бир нәфәр фәрраш һазыр олуб, әкинчинин, әһәлү ёжалының көзү өнүндә голларыны бағлајыб, ат габағында пијада, аяг илә ону әрбабын гапысына кәтирди.

Әрбабын көзләри гызармыш, әлиндә бир тә'лими дышары чыхыб, әкинчини көрдүкдә деди:

Һа... кәтчи, бир ај кечир ки, хирмән
Өтдү, иәрәләрдә галымсан сән?
Мәһсулу бүтүн өзүп көтүрдүн,
Әрбаба нә пашкеш кәтирдин?
Бостандакы мејвәчаты дәрдин,

Аја, де көрәк, биээ нә вердин?
Нә бүгда, нә арпа чатды сәндән,
Нә лобја, нохуд, нә пахла, эрзән;
Лазым сәнә инди мин үгубәт,
Та ибрәт ала бүтүн рәнијјәт!

Бичарә әкинчى бојну чијинндә, тамам бәдәни әсә-әсә,
горха-горха баш ендириб эрз етди:

Аллаһа гәсәм ки, мән фәгиրәм,
Көч-күлфәт әлиниң дәсткирәм,
Әтфали-сәғирә пасибанәм,
Авареји-әклү шүрбү наңәм;
Мә'луми-чәнабыныздыр, әрбаб,
Бу ил гураг олду, тапмадыг аб;
Әқдикләримин тәмами јанды,
Фәрјадларым көјә дајанды;
Валлаһ, өзүмүз дә галмышыг ач,
Бир парча гуро лаваша мөһтач...

Әрбаб җәтчиңдән бу сөзләри ешидинчә ағзы көпру-
муш, көзләри һәдәгәдән чыхыш бир һаләтдә гышгы-
рыр:

— Ушаглар, фалагга, чубуг һазыр един, од јанды-
рын, шиши гыздырын!

Бу әснадә дөрд иәфәр залым әлләрпидә шаллаг, би-
чарә җәтчинин ајагларыны мөһкәм бағлајыб, фалагга-
я салыб, дөјмәјә башладылар².

Ә р б а б

Вур, вур ки, кәтирмәјибдиր арпа!

Ә к и н ч и

Иисан дөзәмәз бу шарпа-шарпа!

Ә р б а б

Вур, вур ки, бир аз да мәсткамәм!

Әкиничи

Чаным чыхар, урма, бидәвамәм!

Әрабаб

Вур, вур ки, нә јағ вериб, нә гајмаг!

Әкиничи

Вурма ки, дејил шәекләрим сағ!

Әрабаб

Вур, вур ки, буңу гудуртду мәчлис!

Әкиничи

Вурма, мәни һаким етди мүфлис!

Әрабаб

Мәшрутә буну хәраб едибдиր!

Әкиничи

Зулмүн мәни дилкәбаб едибдири!

Әрабаб

Һүрријјэт еди бу шуму күмра!

Әкиничи

Фәрјадә јетиш, амандыр, аллаһ!
Әла лә'пәтүллаһ әләл-гөвмүззалимин.

МҮНЭРРИРЛЭРЭ

Тэ'лимэ дайр одлу јазылмыш мэгалэлэр,
Зэни етмэ, мүлтэхиб олараг хэлги јахмајыр...
Jox, jox, чёмаэт анламыш елмий мэзијјетив,
Амма нэ чарэ, далдакы мэл'ун бурахмајыр!..

ВАГНЕРИ-ЖУБИЛЕЙКАРАНӘ

Кирдим јеримә башымда гајғу,
Көрдүм кечә бир гәрибә уйғу:

Бир шәһірдәјәм ки, чүмлә дәһри
Кәзсән, буламазсан ојлә шәһри;

Ләэзәтли сују, көзәл һавасы,
Вар беңчәти, зөвгү, һәм сәфасы;

Әһли бүтүн әһли-фәзлү иисаф,
Һәп мө'мини-пак, мұслими-саф;

Шәһри-фүзәла, дијары-ирфан,
Мө'мини жатағы, гәдим Ширван.

Әлгиссә, кәзиб бу шәһри јекча,
Һәр бир јерин еjlәдим тамаша;

Кәздикә адам көрүнмүр, аңчаг
Бир сәмтдә варды бир јығынчаг.

Вәгта ки, бу издиһамы көрдүм,
Мән дә о јерә ғошуб јүjүрдүм;

Бахдым ки, әзим бир чәмаэт,
Еjзән үрәфа, әвәт, һәгигәт!

Лакин нә үчүндүр ишбу әһвай?—
Сордум, бириси деди бу минвал:

«Раһи-мәдәнијәти теј етдик,
Бир шәхси-әзиңә јублеј етдик»,

«Әһсән,—дедим,—ән көзәлчә бир шеј,
Хагани¹ үчүнү ишбу јублеј?

Ja сејиди-паки-Зұлфұғари²
Јад етдиз о шаири-дијары?

Јохса Мәликов Ыәсәнбәји³-пир
Әлжөвм олунур вәтәндә тәгдир?

Әқдикләри данәләр көјәрди,
Бәһ, бәһ, нечә дадлы мејвә верди!

Jaхуд, де көрүм, мүдири-«Қашкүл»⁴
Үңсизадә Сәнди-мә'гул

Етдикләри ичтиһадә иисбәт
Милләтдән алыр бу күндә гијмәт?

Jaинки о Сејиди-Әзими⁵
Шад етдиз о шаири-нәдими?

Јохса Гәнијев Мәчиңди⁶ тәбчиј
Етмәк сәбәбиңчәдир бу тәшкил?⁷

Мәһмудбәјов ол Ыәбиби⁸ јохса,
Алғышладыз ол әдиби јохса?

Jaхуд, де көрүм, мүдири-«Рәһбәр»⁹
Мәһмудбәјәми бу е'тиналәр?»

«Лал ол,—деди,—Зұлфұгар кимдир?!
Хаганији-намдар кимдир?!

Кимдир Мәликов Ыәсәнбәји-пир?
Милләт ону чохдан етди тәкфири!

Кимдир, шәчиңдир о Үңсизадә?
Иәп динимизи верири бадә!

Ja Сеjjид Әзим күмдир, оғлан?
Бир шашр иди јазырды һәдjan!

Мәһмудү һәбиб, ja Мәчидин
Чәкмә адыны о үч пәлидин!¹⁰

Өмрүндә белә нијаз¹¹ гылмаз,
Бүилар үчү дә нәмаз гылмаз¹².

Јублејдир бу, һәба дејилдир,
Вар гијмети, кәмбәһа дејилдир;

Һәр елми уфаг мүәллим әсла
Лајиг оламаз бу фејзә, илла.

Лајиг белә јублејә зијадә
Әлһафиз әфәнди Шејхзадә»¹³.

Ишбу сөзү сөjlәјиб дә тәкrap,
Истәрди едә бир аз да көфтар.

«Динма,—дедим,—олду гиссә мәфһум,
Руми ки, дедин, гәзијә мә'лум¹⁴...»

· · · · · · · ·

Дәрпәрдә олан рүмузу гандым.
Бу һалда хабдән ојандым.

Көрдүм бу рүбани мүкәррәр
Тәб'им едијор дәмадәм әзбәр:

Гануну гәваиди-тәбиэт
Гојмуш бу чәһанда бојлә адәт:

«Нисандакы чәһлән зијадә
Һәгсиэләр едәрләр истифадә».

[ЕЈ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗI]

Еј пуллұларын сәфасы, новruz!
Тачирләрин ашынасы, новruz!
Бир милләтә ејд икән, пәдән бәс
Олдун фүгәра әзасы, новruz?!

БАЙРАМ ТӨҮФӘСИ

Еj төкәп моллаларын камына шәрбәт, новruz!
Әғнијаларла гурап мәчлиси-ищрәт, новruz!
Сәндә һәр кәс севинир, бәс нијә анчаг фүгәра
Чәкир өвладыны көрдүкдә хәчаләт, новruz?!

[ОЈЛӘ БИР ТӘРЧҮМӘ КИМ, РУҢИ-ШЕҚСПИР КӨРЧӘК]

Ојлә бир тәрчүмә ким, руңи-Шекспир¹ көрчәк
Ағлады руңи-Отеллојла² бәрабәр өзүнә.
«Ах, мұтәрчим!» дејә бир одлу түфүрчәк атды,
Шүбһесіз, дүшдү о да тәрчүмәкарын көзүнә.

[ӘШҮӘДҮ БИЛЛАҢИ ӘЛИЈҮЛ ӘЗИМ]

Әшүәдү биллаңи әлијүл әзим,
Саһиби-иманәм, а ширванлылар!
Jox jени бир динә јегинин мәним,
Көһнә мұсәлманәм, а ширванлылар!

Шиәјәм, әмма нә бу әшқалдән,
Сүннијәм, әмма нә бу әмсалдән.
Суфијәм, әмма нә бу әбдалдән,
Һәр севәп инсанәм, а ширванлылар!

Үммәти-мәрһумәвү мәғфур илә,
Әмрдәјәм таәти-мәзбур илә,
Құфрумә һекм еjlәмәјин зүр илә,
Гали-гур'анәм, а ширванлылар!

[НЭМДҮЛИЛЛАҢ КИ, БУ КҮН БӘХТӘВӘР ОЛДУ БАШЫМЫЗ]

Нәмдүлиллаң ки, бу күн бәхтәвәр олду башымыз,
Кәлди новruz, демәк, артды бир ил дә жашымыз,
Бүтүн әгвамә көрә кәрчи чох аздыр жашымыз,
Бавұчуд-ин икидір бир сәнәдә ил башымыз:

Бири новruz, бири мәни-маһәррәмдір, әму!
Бириңи мајеңи-ишрәт, бириңи гәмдір, әму!

Бу сәбәбдән бир или биз дә ики пај едәрик:
Бир пајы он бир, иккичи пајы бир ай едәрик,
Он бир ай налә чәкиб, аглајыб ах-вај едәрик,
Бир айы ләбләби-кишмиш јејиб, охгај, едәрик;

Чүнки бу ежд биз исламдә ә'зәмдір, әму!
Шивеңи-мәзһәби-Зәрдүшт¹, әсәри-Чәмдір², әму!

Бу бир айда кејиниб салланарығ бенчәт илә,
Әлли-әлли олараг ев кәзәрик ишрәт илә,
Кирәрик һәр евә, һәр мәнзилә чәм'ијјәт илә,
Ичарик чај, јејәрик һиң-ноғулу ләzzәт илә,

Чох да ев саһибинин иш-күчү дәрһәмдір, әму!
Еїдә борч еләмәк дә'би мүсәлләмдір, әму!

Тапды вәгта ки, әраб лешкәри этракә зәфәр,
Дини-аба'имизи еjlәди һәл зирү зәбәр,
Биз дә атдыг бүтүн адатымызы, бирчә мәкәр
Бу мүбарәк күнү тәгдис илә бу аңа гәдәр

Сахладыг, чүнки биз исламә чох әлзәмдір, әму!
Бәршикәстә олан әрбаб мәкәр кәмдір, әму?!

Лејк бу еjdимизин бирчә гүсурү јенә var:

САТИРИК ПАРЧАЛАР

[ТУТДУМ ОРУЧУ ИРЭМЭЗАНДА]

Тутдум оручу ирэмэзанда,
Галды ики көззәрим газанда,
Моллам да дөјүр јазанда...

[БАБАМ СҮННИ, НӘНӘМ ШИӘ, ДҮРӘК МӘН]

Бабам сүнни, нәнәм шиә, дүрәк мән,
Нә фарсам мән, нә һиндәм мән, түрәк мән!
Муганда—мүғбечә, мәсчиидә—әкбәр,
Тәфавүт јох... һәгигәтдә зирәк мән!..

[ҮЭМЭДЛНДА ГОНАГЫМДАН ХЭБЭР АЛДЫМ, КЕЈ ШЕЈХ]

Үэмэдаандын гонағымдан хэбэр алдым, кеј шејх,
Һансы мэхлуг сизин шэһрдэ бишэк чохдур?
Деди: «Аз исэ дэ бу шэһрдэ сајир мэхлуг,
Лејк дэббағ илэ саббағ илэ ешшэк чохдур».

[ТАНРЫ НЭР ЙЕРДЭ ПУЛУ БИР ҮРЭЖИ СЭХТЭ ВЕРЭР]

Танры нэр юрдэ пулу бир үрэжн сэхтэ верэр,
Мэрифэт мүфтэди чүц, касиби-бэдбэхтэ верэр.

Начы Рүстэм өмијэ једди оғул, чүмлэ гэши,
Лејк баггал Җэбијэ једди гызы сүфтэ верэр.

Жекэ саггал кишијё ил узуну күндэ плов,
Лејк абдал Косаја нэфтэдэ бир күфтэ верэр...

[МОЛЛА, СӘМАВАРЫНДАН ДӘРДА, ҢӘЗАР ДӘРДА]

Молла, сәмаварындан дәрда, ңәзар дәрда!
Бир истәканы инди, бир истәканы фәрда!..

И З А Ы
В Э
Ш Э Р Ь Л Э Р

Изайларда «*Нопхонамо*»нин 1912-чи ил чапы «биринчи пәншр», 1914-чү ил чапы «ұқиначи пәншр», 1922-чи ил чапы «үңғашы пәншр», 1934-чү илде бурахылан «Бұтүп әсәрләр» «дөрдүнчү пәншр», «*Нопхонамо*»нин 1948-чи ил чапы «бешинчи пәншр», 1954-чү ил чапы иса «салтынчы пәншр» деје гејд одунур.

[ЗАЙНД ӨЛМӘКДӘН ГАБАГ МӘГСҮДИНӘ ЧАТМАГ ДИЛӘР]
 (Сәх. 5)

Илк дағы «Молла Нәсрәддин» журналында (? јанвар^{*} 1910, № 1) «Ағлар күләјөн» имзасы иле чап олунмушшур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишшур. Учунчү вә дөрдүнчү нәшрдә «Зайнид үзгәсек» ады иле верилмишшур.

Журналын 1911-чи ил 29 мај тарихий 20-чи нөмрәсендә рәссам Роттер тарәфниндан М. Э. Сабирин йорған-дөшәкдә јатдыры һалда шәкли чәкилмеш, шәклин алтында «Зайнд өлмәкдән габаг...» сатчрасындан илк сәккиз мисра чап олунмушшур. Шәклин о бири торафицидән дә дөрд рүйhani баһыб дејир: «Бела динсиз сөзләри јаздыры үчүн алмашын гәзәби тутуб hal...».

1 Дөрдүнчү нәшрдә тапмасын әвәзиши: тапмысан.

2 Риндү сөзү журналда онда шәклинида кетмишшур.

3 Илк дөрд нәшрдә сәчиадасын зөһидилә ифадәси әвәзиши: сәчиадасыло бојла.

[КИМ НӘ ДЕЈӘР БИЭДӘ ОЛАН ГЕЈРӘТӘ?]

(Сәх. 6)

Илк дағы «Молла Нәсрәддин» журналында (? јанвар 1910, № 2) «Ағлар күләјөн» имзасы иле чап олунмушшур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилмишшур. Учунчү вә дөрдүнчү нәшрдә «Гејрәтимиз бәллидир!» ады иле верилмишшур.

1 Бу мисра бүтүн нәшрләрдә Гејрәтимиз бәллидир һәр мисра тә шәклинида кетмишшур.

2 Бүтүн нәшрләрдә минди сөзү әвәзиши: јетди.

3 Илк дөрд нәшрдә чатының онданды ифадәси әвәзиши: чатының олдуру ки.

* Журналда тарих көстәрілмәмешшур.

ГОЧАЛАР МАРШЫ

(«Бир гочајам, чаг нэр кини јашарачы»)

(Сәх. 8)

Илк дәфә «Зәнбүр» журналында (29 җанвар 1910, № 1) «Гоча бәј» имзасы илә чап олумышдур. Ішінші ишінші, үчүнчү вә дердүйнчү нашрә дахия едилмишидир.

ҮРӘФА МАРШЫ

(«Интеликентих, кәэәрик паз иле»)

(Сәх. 9)

Илк дәфә «Зәнбүр» журналында (12 феврал 1910, № 3) «Чинкөз бәј» имзасы илә чап олумышдур. Бириңиң нашрдән башта, бүтүн галан нашрләре дахия едилмишидир.

ПУЛА ТӘВӘЧЧӨН

(«Нури-чешманымысан, еї пул, жа чанымысан?»)

(Сәх. 11)

Илк дәфә «Зәнбүр» журналында (19 феврал 1910, № 4) «Чинкөз бәј» имзасы илә чап олумышдур. Бириңиң нашрдән башта, бүтүн галан нашрләре дахия едилмишидир. Үчүнчү вә дердүйнчү нашрда «Еї пул!» ады илә, соң иккى нашрда исә сәрілеңгесиз верилмишидир.

ТӘШӘҚКҮР

(«Моллаир, талеимиз олду ачаб жар бу күн!»)

(Сәх. 13)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (21 феврал 1910, № 8) «(.....)» имзасы илә чап олумышлар. Бүтүн нашрләре дахия едилмишидир. Үчүнчү вә дердүйнчү нашрда «Бу күн!» ләди илә верилмишидир.

Рус мисjonерләре Петербургда кечирилганиш бир мүшавирләде азлыгда галан халгларын ачығы жени мәктабләрни бағланмасыны чар һөкүмәттәндән хәниш етмишдилар. Онларны бу хәниш мүсәлман руhaniләрни дә севиндермишиди. Сатира бу мүнасибатта язылышты.

¹ Илк дөрд нашрда талеимиз олду ачаб сөзләре әвәзиши: олду ачаб талеимиз.

² Һәмадар сөзү илк дөрд нашрда сәһв олараг ачаб жар шәклиндә кетмишидир.

³ Санкт-Петербург—Ленинград шәһәрләрин кечмине адыдыр.

МИЛЛӘТ ШӘРГИСИ

(«Гөјрәт едіб ҹалыштын, дүнидүн габига, ми.ләт!-»)

(Сәл. 15)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (26 февраль 1910, № 5) «Гоча бај» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн газан нәшрләрә дахил едилмишdir.

1 Дәрдүңчү нәшрдә ичад олур ифәдәси әвәзине: ичад едіб.

КИЛЕЈ ЏАХУД УМУ-КҮСҮ

(«Кет-кедә, «Зәнбур» ага, сән да ҹашырсан дејәсән?!»)

(Сәл. 17)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (5 март 1910, № 6) «Гоча бај» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн газан нәшрләрә дахил едилмишdir. Үчүнчү вә дәрдүңчү нәшрдә «Уку-күсү» ады илә верилмишdir.

1 «Зәнбур»—1909—1910-чу илләрдә Бакыда «Молла Нәсрәдин» тәсир илә кәшр едилән һәфтилик сатира журналы иди. Илк нөмрәси 1909-чу ил мартын 13-дә чыкыншыдыр. Наширинәким вә јазычы Эбдулхалиг Ахундов, редактору әвәзлә Рзабәј Сәлимханов, сопра Эзим Эзимзадә вә нәһајәт, кијаз Муртуззәј Палавандов олумушдур. Журналда М. Э. Сабир, Э. Нәзми, А. Сәһиэт, Э. Мүзиниб вә башгалары фәзл иштирек етмишләр.

«Зәнбур»-ны илк нөмрәсендә чап едилән «Айдынлыг» адлы баш мәгәләдә журнальнан идея истигамати белә сөчүйәләндирilmишdir: «Ағалар, көзүнүз аյдын олусун, бизиз шәһәрә Зәнбур да халди... Һәр төв олмуш олса, кәрәк бир аз өнтијатлы олмаг; чүник арыларын тәбии хасијәти... санчмагдый вә бу хасијәти ондан алнар мүшкүлдүр. Әләлхүсүс ки, габагында ширин төмәләр ола; мәсалән, мүфтәхорларын юғуп бојулары, ханымларын яллын балдырлары, милләт дәрдиндән әријәлләрни јекә гарынлары...».

Журналда чап олунган јазылар мәһз бу нөгтеји-пәээрдән сечиләрдир.

2 «Зәнбур» журналын 1910-чу ил 19 феврал тарихын 4-чү нөмрәсендә рәссам Б. Р. Теллингатор (Бено) тәрәфиндән бир шәкия чәкилмиши, шәкилдә ислам аләми ағача зәнчирләнән бир гота кишинин тимесалында тәсвири едилмишdir. Гочаны ағача сарылан зәнчирин һәр бир һәлгаси о заманкы мөнфи типләрдән биринин бышына охшадылышыдыр. Гоча кишин дартыныр, зәнчирдән гүртәрмага ҹалышырга да, азәд ола билмир. Кәнарда отурмуш шејтән исә тәһ-тәһ чәкиб, гочанын вәзијәттине күлүр. Шаклин алтында бу сөзләр јазылышыдыр:

«Шејтан—Бичара елә айламыш ки, ону зәнчире бағынан мән! Һалбуки ону бағынан зәнчирин һәр һәлгасинде җандон гәлдарлар отурублар».

Сатирада һәмин карикатурадан бәһс олунур.

[АЛТМЫШ ИЛЛИК ӨМІРУМ ОЛДУ СӘНДЕ БӘРБАД. ӘРДӘБИЛІ]

(Сәх. 19)

Илк дәғә «Молла Нәсрәддин» журналында (7 март 1910, № 10). «Кабиајы Фејзуллах, назими: Ағлар күләјек» имзасы илә чап олунмушадур. Бүтүн нәшрләре дахил едилмишидир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә «Еj дад-бидад, Әрдәби!» зды илә верилмишидир.

¹ Алтынчы нәшрдә артыр сөзү әвәзиши: артыг.

[ЕЖ ВАЙ КИ. ҢЕҢСИЙЈЕТИ-МИЛЛӘТ КӨТҮРҮЛДҮ!]

(Сәх. 21)

Илк дәғә «Зәңбур» журнадында (12 март 1910, № 7) «Гоча бай» имзасы илә чап олунмушадур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишидир. Ыккичи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә «Көтүрүлдү!» зды илә верилмишидир.

¹ Бу мисра дөрдүнчү нәшрдә кетмәжидир.

ӘҢВАЛПУРСАНЫЛЫГ ІАХУД ГОНУШМА

(—Нә хәбәр вар, жәшеди?—)

(Сәх. 23)

Илк дәғә «Молла Нәсрәддин» журнадында (14 март 1910, № 11) «Ныза: (.....)» имзасы илә чап олунмушадур. Бүтүн нәшрләре дахил едилмишидир. Илк иккى нәшрдә «Нә хәбәр вар, жәшеди?», үчүнчү нәшрдә «Ики һәләндә», дөрдүнчү нәшрдә иса «Ширик сәнбәт» зды илә верилмишидир.

[РӘДД О.Л. ГАПЫДАН. АҒЛАМА ЗАР-ЗАР. ДИЛӘНЧИ!]

(Сәх. 26)

Илк дәғә «Зәңбур» журнадында (29 март 1910, № 8) «Гоча бай» имзасы илә чап олунмушадур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишидир. Соң дөрд нәшрдә «Диләнчи» зды илә верилмишидир.

[ВӘ'З ЕТДИИН ИНАНДЫ. СӘН АММА ИНАНМАДЫНЫ!]

(Сәх. 28)

Илк дәғә «Молла Нәсрәддин» журнадында (4 апрел 1910, № 13) «Ныза: (.....)» имзасы илә чап олунмушадур. Бүтүн нәшрләре дахил едилмишидир. Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә «Усаннадын?» зды илә верилмишидир.

¹ Дөрдүнчү нәшрдә оңағ әвәзиши: анңағ.

² Бу мисра журналда кетмәжидир.

[БИР БӨЛҮК БОШБОГАЗЫГ, НЕЈВӘРӘЛІК АДӘТИМИЗ]

(Сәх. 30)

Илк дағға «Молла Нәсрәддин» журналында (11 апрел 1910, № 1) «Имза: (.....)» имзасы иле чар олунмушадур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилемишdir. Учынчү вә дөрдүнчү нәшрдә «Бош бөгөзүг!» ади иле верилмишdir.

¹ Дөрдүнчү нәшрдә гәстір әвәзиши: тасвар.

ОХУТМУРАМ, Ә.Л ЧӘКПИН!

(«Огуз мәниидир әкәр, охутмуралы, ә.л чекин!»)

(Сәх. 32)

Илк дағға «Молла Нәсрәддин» журналында (18 апрел 1910, № 15) «Имза: (.....)» имзасы иле чар олунмушадур. Бүтүн нәшрләрә дахил едилемишdir.

¹ Бүтүн нәшрләрдә әһәвәнина әвәзиши: өз һалима.

[АСУДӘЛИК БУ САӘТ ІЕРДӘН КӨЛЭ ЧӘҢАНДА]

(Сәх. 34)

Илк дағға «Молла Нәсрәддин» журналында (25 апрел² 1910, № 16) «(.....)» имзасы иле чар олунмушадур. Биринчи нәшрдән башка, бүтүн галсан нәшрләрә дахил едилемишdir. Учынчү вә дөрдүнчү нәшрдә «Хәбәд тод ашикар» ады иле верилмишdir.

¹ Бу бејт Һәфиз Ширазинин гәзәлиндәнdir. Тәрчүмаси:

Қөялүм кедир әлимдән, дәдә чатын, а дәстлар!

Аман кү, киязын сиррим олачаг иди ашкар!

² Нәсрәддин шах (1831—1896)—1848—1896-чы илләрдә Иран шаһы олумушадур. Гачар сұлаласында иди. Онун һакимијәти дөврүндә Бабилләр үсінші амансызчасынан бөгулмуш, Иран Ийқильтәре са чар Рүсіңасының јарыммұстаңлекесінә чөврилмәјә башламышды. Нәсрәддин шаһ террорчу исламистлөр тәрәфиндән өлдүрүлүшидүр.

³ Дара—Дени ерәдан әввәл 522—486-чы илләрдә гәдик Иран шаһы олумушадур. Эхәмәниләр сұлаласында иди. Эхәмәниләр алејнин баш галдырын үсін жатырылдыгдан соңра һакимијәт башынан кечишишди. Иран гулдарлыг дөвләттін мөһәммәттөк мәсәдиләсір сыра исланет (инзібати, һәрби, иғтисади вә с.) апајмышдыр. Дара өз һакимијәти дөврүндә скінфлар үзәрінә мұваффәгијәтесіз. Нүчүм етмеш, Јунаныстанда мұнтарнебәјә башламышдыр.

⁴ Әхәд хан—Бухарә әмири иди.

⁵ Дөрдүнчү нәшрдә hekajet әвәзиши: ашикаjет.

* Журналда сәһән «2 мај» кетмишdir.

[БЕЛАИ-ФӘГРӘ ДУШДҮН, РАЗЫ ОЛ, БИЧАРӘ, СӘБР ЕЈЛӘ!]
(Сәh. 36)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (2 мај 1910, № 17) «(.....)» имзасы иле чап олунмушшур. Бириинчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилемшишdir. Иккичи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә «Сәбр еңлә!» ады иле верилмишdir.

¹ Журналда вә иккичи нәшрдә кириши мәселеинең күннен күнгөнде.

[СОНJA, ЕJ ДИЛБӘРИ-ПАКИЗӘ ӘДАI]
(Сәh. 38)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 мај 1910, № 18) «(.....)» имзасы иле чап олунмушшур. Бириинчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилемшишdir. Учүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә «Көззалим!..» ады иле верилмишdir.

Бу сатира Сейид Эзим Ширванинин тәркиббәндләриндән бири ие бәнәэтмәдир. Һәмниң тәркиббәнд белә башланып:

«Еj гәмин бу дили-мәһзүнә сәғи,
Кә'беји-кујинә ешг әйли фәда,
Һәр гәдәр сәләјәсәк чөврү чагфа,
Мән сәнә ејләмәзәм гәјри-օәфа,
Һәр нә һәкм ејләдин, ej мәһлига,
Чүмләси олду нурадынча рава!
Көззалим, шикди нәдир фәрманын?
Чаны гүрбан сәнә бу наланын!..»

¹ Бу мисра дөрдүнчү нәшрдә верилмәмишdir.

[НЕЧИН МӘКТӘБӘ РӘFFӘТИМ ОЛМАЙЫР?]
(Сәh. 41)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (16 мај 1910, № 19) «(.....)» имзасы иле чап олунмушшур. Бириинчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилемшишdir. Учүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә «Чибик долмајыр...» ады иле верилмишdir.

ГАЧ, АТ БАСДЫ!

(«Гач, оғлан! Гач, ат басды! Миләт кәлир!»)
(Сәh. 43)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (30 мај 1910, № 21) «(.....)» имзасы иле чап олунмушшур. Бириинчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилемшишdir.

¹ Бу мисра иккичи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә верилмәмишdir.

¹ Журналда сәһән «25 апрел» кетмишdir.

[КӨРҮНЧЭ ШӘХС БИР ӘРБАБИ-СӘРВӘТИН ҮЗҮНҮ]

(Сәh. 46)

Илк дәфә «Һәгигәт» газетинде (13 июн 1910, № 133) «С.» имзасы илә чап олунмушлур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилемшилдир.

¹ Бүтүн нәшрләрдә көрмәлијәм сөзү көрмәјелми щеклиндә көтдијиндән мә'на вә мәэмүн тәһриф олунмушлур.

[ДИНДИРИР ӘСР БИЗИ.—ДИНМӘЛИРИЗ]

(Сәh. 47)

Илк дәфә «Һәгигәт» газетинде (14 июн 1910, № 134) имзасыз чап олунмушлур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилемшилдир.

¹ Бүтүн нәшрләрдә көмчүш әвәзиңе: көмдү.

ӘКСИМӘ

(«Зәнидин әксимә дүшиңек навари-худбини»)

(Сәh. 48)

Илк дәфә «Һәгигәт» гәзетинде (17 июн 1910, № 137) имзасыз чап олунмушлур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилемшилдир. Бүтүн нәшрләрдә сәрлөөһөсиз верилмешлүр.

[ӘҮЛИ-ИРАНДА. ПАҢ ОГЛАН, ІЕНӘ ҚУММӘТ КӨРҮНҮР!]

(Сәh. 49)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (18 июн 1910, № 21) «Гонак бай» имзасы илә чап олунмушлур. Ялның соп иккى нәшрә дахил едилемшилдир.

¹ Соп иккى нәшрдә эшкі-бәшашәт әвәзиңе: әкс бәшашәт.

² Етидалы—Ирандакы сијаси партиялардан бири иди.

[ДҮН ЧӘНЕННӘМ ВӘСФИНИ ЗАҢИДДӘН ЕЙЛӘРДИМ СУАТ]

(Сәh. 51)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (18 июн 1910, № 21) «Патылты» имзасы илә чап олунмушлур. Сабир күллијатына илк дәфә дахил едилир.

¹ «Ничат»—Бакыда тәшкил олунмуш маэриф чәмијәти иди. Һәмпүр чәмијәт 1910—1911-чи илләрдә «Ничат» зәләү бир гәзет дәнештән етмишлүр.

[КУРД ЧАЛДЫГЧА БОРУ ЧИНКЭНЭ ОЖНАР, ДЕРЛЭР]

(Сэх. 52)

Илк дэфэ «Һәгигәт» газетинде (20 июн 1910. № 139) «Ә. Сабир» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн голан нэшрлэрээ дахил едилмишдир.

¹ Газетда «чинкэнэ» сөөүнүн үзэринэ чыхыш эламати гојулуб, «гарачы» деяа изэн верилмишдир.

[ЫЛДЫРЫМЛАР JAFCА КӨҮДӨН, ТИТРЭМЭЗ РҮҮМ МЭНИМ]

(Сэх. 53)

Илк дэфэ «Һәгигәт» газетинде (21 июн 1910. № 140) «Илан» имзасы илэ чап олуумушдур. Сабир күллийжтына илк дэфэ дахил едилдир.

[БИЗИ АЛДАТМА, ХАЧЭ, ҺЭР СӨЗҮНЭ]

(Сэх. 54)

Илк дэфэ «Һәгигәт» газетинде (22 июн 1910. № 141) «С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн голан нэшрлэрээ дахил едилчишдир.

Газетдээ тазијаненни сонунда «Хәјјамдаң мәаләк тәрҹимә» сөзләри јазылмышдыр. Хәјјамын рүбанся будур:

«Ей хачэ, јеки кам рәсә кон мара,
Дән дәркәшо дәркарә хода кон мара,
Ма расг рәвүм лејк то кәч ми бини.
Рөз чареји-дидә кон, рәһи кон мара.»

¹ Бү мисера иккичи, үчүнчү вэ дөрдүнчү нэшрлэрдээ Хачэ, алдатма бийләри сөвүнгэ шәклиндэ кетмишдир.

[ШАНЛЫ КӨРДҮКЧЭ МӘНИ САНКИ ЕДИР ГӨВР ФӘЛӘК]

(Сэх. 55)

Илк дэфэ «Һәгигәт» газетинде (24 июн 1910. № 143) «Ә. Сабир» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн голан нэшрлэрээ дахил едилмишдир.

¹ Сон уч нэшрдээ наңурад о. әмбәйм әвәзиши: наңурад о. әмбәйм.

² Газетдээ мурад әвәзиши: җәгәсәд.

[АРИФ ЧАЛЫШЫР КИ. МИЛЛӘТ АЗАД ОЛСУН]

(Сэх. 56)

Илк дэфэ «Һәгигәт» газетинде (25 июн 1910. № 144) «С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн голан нэшрлэрээ дахил едилмишдир.

[ДҮН ЖАТЫБ МИР ҚАШЫМЫ РӨ'ЈАДӘ КӨРДҮМ. СӨЛЛӘДИМ]

(Сөл. 57)

Илк дәфә «Зәнбур» журналында (25 июн 1910, № 22) «Патын-тама» имзасы илә чап олунмушадур. Іалық сон иккى нәшрә дахил едил-үшшидир.

¹ Иккى нәшрдә дүн жатыб өвөзинә: дүн кече.

² Һаниым бәй Вәзиров (1868—1916)—1905-чи ил ингилабындан соңра буржуа мәтбүатында вә мұтәрәддид мәтбүатта фәзлийет көстөрән журналист вә жазычы иди. «Газә һәјат» (1907—1908), «Итифаг» (1908—1909), «Мәзәліс» (1914—1915) вә бир сыра башта газет, журналлары нәшр етмис. «Евланың мәк су ычмак дејіл», «Дөйәм гапымы, дејәрләр гапысыны» вә с. бәдии әсәрләrin мүәдлилік китап тәншімшішдір.

³ «Сәдо»—1909—1911-чи илләрдә Бакыда Һаниым бәй Вәзировның редакторлыгы илә нәшр олунған құндәлек «әдәби, сијаси, фәнни, штисады вә пыттыман» газет иди. Илк нөмәсін октябрьин 12-да ықтымшыдыр. 1911-чи илни иккүнчи јарысында бағланыши, сопралар «Сәдағи-һәғғ», «Сәдағи-вәтән» вә с. адлар алтында бурахыл-мышдыр.

⁴ Сон иккى пәншрдә деди: көрмәзинсан ифадәсін бихыб күлдү, деди шаклинда кетмишадыр.

...ДЕЛНР

(«Ојла санкүндір ки, асқали-тәэссүбден юкум!»)

(Сөл. 58)

Илк дәфә «Нәғисәт» газетинде (27 июн 1910, № 145) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушадур. Биринчи пәншрдән башта, бүтүн галан пәншрләре дахил едилмишадыр.

Иккүнчи, үчүнчү вә дөрдүнчү пәншрләрдә сөрлеменідән соңра белә бир гејд вардыр: <27 иуңда ваге олан зәлзәле мұнасибетилә>.

¹ Бүтүн пәншрләрдә асқали-тәэссүбден өвөзинә: асқали-тәэссүб-дек.

[ЖАТМЫСАН. МОЛЛА ӘМУ. КҮРЧҮЛӘР ИЧРӘ НӘЛӘ СӘНГИ]

(Сөл. 59)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (27 июн 1910, № 25) «(.....)» имзасы илә чап олунмушадур. Биринчи пәншрдән башта, бүтүн галан пәншрләре дахил едилмишадыр. Үчүнчү вә дөрдүнчү пәншрләрдә «Булвар мәмінләри» ады илә верилмишадыр.

¹ «Молла Нәсрәддин» журналына мұрачинәт олунур.

² Сон пәншрдә кишиләр өвөзинә: кимиләр.

ТАПДЫМІ..

(«Гој сағ олсун башымыз, дүшмәсін әсла ајаға»)
(Сәх. 61)

Илк дағә «Һәгигет» гәзетинде (28 июн 1910, № 146) «Ә. С.» имзасы иле чап олумушшудур. Бириңчи нашрдән башта, бүтүн гәлан нашрләре дахил едилмишиди.

Газетдә сәрлөвіхөнин үзәрінә чыхыш әлеметі гојулуб, ашықда белде бир гејд верилмишиди: «44-чү¹ наимрәнин тәзијәнәсіндәки тапмачаны».

Бу тәзијанә Әһмәд Қамалын «Һәгигет» гәзетинде (24 июн 1910, № 143) чап етдириди **«Тапмача»**сына چавабты. Тапмача будур:

— Баш иле аяг арасында.
— Сатдым! Сатдым!
— Сән аллаһ?
— Сәң өләсән!
— Валлаһ, ишәнмарам..
— Бу өлеүн, ишан!
— Мен өлүм, нечәрә?
— Бир 225-дән..
— Пај, атоңнан!..

Бу тапмачаны һәлә едәнә шоллар сүйүндән бир истәкан мұкафа-тыймыз пәрдүр».

¹ Соң икі нашрдә гәдәтті әвәзине: гәдәр.

² Шоллар сөзүнүн илк нечасыдыр.

³ Бу мисра дәрдүңчү нашрда мәтиндөн дүшмүшшүр.

[ІАНКЫ АЛЧАГ БИР ӘЛИН ГЕЙД ЕТДИИ ХӘТДИР О КИ..]
(Сәх. 62)

Илк дағә «Һәгигет» гәзетинде (29 июн 1910, № 147) «Ә. Сабир» имзасы иле чап олумушшудур. Бириңчи нашрдән башта, бүтүн гәлан нашрләре дахил едилмишиди.

1 // Эбдуләхәмид (1842—1918)—1876—1909-чу илләрдә Түркия султантарлық олмушшудур. Либерал даираларин башчысы Мидһэт пашаны рәһібарлық алтында һојата кечирилән сарај чеврилиши нағылымни-дә таҳта әjlәшмишиди. 1876-чи илдә конститусија е'лан етса да, аз соңра Мидһэт пашаны сүркүнә қөндәрмени. 1878-чи илдә исә парламенти бурахыбы, мұстәбид үсүли-идарә јаратмыш, гәddар һөкм-дар кимни танынышыдыр. Буржуа ингилабынын гарышыны алмағ мәседи иле Түркияны империалист деевләтләрни јарыммұстәмләкесінә чевиришиди. Рузијадакы 1905-чи ил ингилабының тә'сирі иле Түркијәдә күчләнән демократик һәрәкат 1908-чи илдә ингилабы нағыламаланды. Султан Эбдуләхәмид конститусијақы барла етмәк үә парламенти ҹагырмаг мәчбуријәттіндә галды. 1909-чу илдә мұнаф-ғижијәтесіз әкенингилаби чайдаған соңра һәбс едилди. 1912-чи илдә гәдәр Салоникта саҳлазымыш, соңра исә Балкан мұнарибасинин баш-лазымасы иле әлзәдәр оларға Истанбула гәйтартылмыш вә һәбедә дә өлмушшүр.

* 143-чү олмалыдыр—тәртибчинин гејди.

[—ЖОЛДАШЫМ, ЖАТМЫШМЫСАН?]

(Сөх. 63)

Илк дафа «Інгінгет» газетинде (30 июн 1910, № 148) «Ә. Сабир» имзасы иле чап олунмушдур. Биринчи нашрдан башта, бүтүн галан нашрләрә дахил едилмишdir.

[БАШГА МИЛЛӘТДӘН ҮҮГҮГҮН АЛМАГ ҮЧҮН ҺӘР ЗАМАН!]

(Сөх. 64)

Илк дәфә «Зәңбүр» журналында (2 июл 1910, № 23) «Паталык» имзасы иле чап олунмушдур. Сабир күллијатына илк дәфә дахил едилди.

[ДҮН ОХУРКӘН БИР МУДИРИ-МӘКТӘБИН МӘКТУБУНЫ]

(Сөх. 65)

Илк дәфә «Інгінгет» газетинде (4 июл 1910, № 151) «Ә. Сабир» имзасы иле чап олунмушдур. Биринчи нашрдан башта, бүтүн галан нашрләрә дахил едилмишdir.

Тазијаңа Бакыдакы «Иттиһад» мектәбинин мудири, буржуа зиялымсызы Һусеи Камалын мәтбаатда чыхан бир мәгарәси иле элагәдер язылмышдыр.

[МУРТӘЧЕ ХАДИМЛӘРИМ. ҺА ИНДИ ХИДМӘТ ВӘГТИДИРИ!]

(Сөх. 66)

Мәһеммәдәли шаһын дилиндән язылан бу сатира илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 июл 1910, № 26) «(.....)» имзасы иле чап олунмушдур. Биринчи нашрдан башта, бүтүн галан нашрләрә дахил едилмишdir. Иккичи, үчүнчү вә дердүңчү нашрләрдә «Гејрәт вәгтидир!» ады иле верилмишdir.

БИР ДӘСТӘ КҮЛ

(«Иранлы дејир ки, эдә иле дад олсун»)

(Сөх. 68)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (4 июл 1910, № 26) «(.....)» имзасы иле чап олунмушдур. Биринчи нашрдан башта, бүтүн галан нашрләрә дахил едилмишdir.

[ӘЛНӘЗӘР. ГОЖА БАХА ӘКСИМӘ ЗАҢИД КИ. ОНУН...]

(Сөх. 69)

Илк дәфә «Інгінгет» газетинде (6 июл 1910, № 153) «С» имзасы иле чап олунмушдур. Биринчи нашрдан башта, бүтүн галан нашрләрә дахил едилмишdir.

[ГАЗЕТАЛЫР ТӨВГИФИНИН ІАЛНЫЗ СИПӘНДАР ЭКМЕЛИР]

(Сәх. 70)

Илк дәфә «Інгигет» газетинде (8 июл 1910, № 155) «Ә. Сабир» имзасы илә чап олунмушдур. Бирлики нәшрдән башга, бүтүн галан иңшерләре дахил едилемшиләр.

Іранның бөјүк торпаг саһиби олан феодалларындан Сипәндар иәзәрдә тутуулур.

[САНМА БИР МӘСЛӘКИ ТӘ'ГИБЛӘ МӨНКӘМ ГАЛАРАМ]

(Сәх. 71)

Буржуа мүһәррири Һашым бәй Вәзировун дилиндей жазылан бу тазијәне илк дәфә «Інгигет» газетинде (9 июл 1910, № 156) «Ә. Сабир» имзасы илә чап олунмушдур. Бирлики нәшрдән башга, бүтүн галан иңшерләре дахил едилемшиләр.

Іңшым бәй Вәзиров нәшр етдији «Сәда» газетинде «Кејфис көләндә» сөрлөөнәсі илә ғәрәзли мәгала вә фелжетонлар жазарды. Она ишарә олунур.

[ДҮН БИР ЕШШӘКХИСАЛ ИНСАНӘ]

(Сәх. 72)

Іңшым бәй Вәзиров һағылда дејилән бу тазијәне илк дәфә «Зәнбур» журналында (9 июл 1910, № 24) «Патылаты» имзасы илә чап олунмушдур. Сабир күллијатына илк дәфә дахил едилир.

Бу тазијәне чап едилемдикдән соира һәфтәлик «Зәнбур» журналының бир нәмрәс бурахымыш вә h. Вәзировун полисе шикајетине көрә, журналын нәшри иккى айдан артын дајандырылышадыр. Бу барәда журналын (24 сентябрь) нөвәбәти 26-чы нәмрәснәнде чап олунмуш «Мәтбугатын тә'тишнә себәб ким олду?» адлы редаксија мәгаләснәндә дејиллр:

«Мәтбугатын тә'тишнә үмдә себәб иңирминчи асрда күтүби-сәмавијә одан гәзетәниң башында ичраи-истибадәд, кејфә ма јеша едән һәриф, бу вәгтә кими неча мәсләкдә олдуғу илә мәшүүри-аләм олан бир чанидидир.

Гаре'ләримиз суал етсө илә дәлил илә?—биз дә ... и башгалара иенәд көрдил ифтира вә иттиhamатдан горхмујуб чаваб вероччык: бу дәлил илә ки, илә мүһәррири, илә мүсәһиһин. илә мұваәззини, илә мүтәрчимин, илә е'лан чәм' едәнин, даһа доғрусы, мүрәттабиши пулларыны тәртиб илә вермәдији себәб олду. Будур, мәнкәмәдер (суд) шаһиддир...

Шајәд биңдән сорушалар ки, о, һәгг верән дејил иди, гәзетасын то'тил етдиәр, сизә илә кәлди? Биз дә мәргүм һәрифин азына бурахылан күру туғыз тә'тилә мәчбүр етди...».

І «Зәнбур»—1909—1910-чу илләрдә Бакыда «Молла Нәсердин»нин тә'сирі илә нәшр олунан сатира журналларындан бири иди.

Тазијәне бу ад илә чап олунмушдур—тәртибчинин гејди.

БАҚЫДА БИР КӘНДДӘ МҮҢАВИРӘ

(«Кәндчи: Денилир «елм охујун» сөзләри һәр анда бизә»)
(Сәh. 73)

Илк дәфә «Молла Нәсрәлдин» журналында (11 июл 1910, № 27) «Мәңгесә олан» нызасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir. Үчүнчү әә лордұнчы нәшрләрдә «Кәндчи өд ахунд» ады илә верилмишdir.

[ЧЭННӘТДӘКИ ҚУРИЛӘРИ, ГЫЛМАНЛАРЫ АЛЛАҢ]
(Сәh. 75)

Илк дәфә «Інәгигәт» гәzetинде (11 июл 1910, № 157) «Ә. Сабир» нызасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir.

[КИМДИР АРИФ?—ДЕЈІСТІРДЕ СОРДУМ, ДЕДИЛӘР ӘСРӘ КӨРӘ]
(Сәh. 76)

Илк дәфә «Інәгигәт» гәzetинде (12 июл 1910, № 158) «Ә. Сабир» нызасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir.

[ОҒЛУНУН ВАСИТЕЛИ-ХИЛГӘТИ ОЛМАГЛА ФӘГӘТ]
(Сәh. 77)

Илк дәфә «Інәгигәт» гәzetинде (13 июл 1910, № 159) «Ә. Сабир» нызасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir.

[ДЕЈИРДІК БИР ЗӘМАНЛАР БИЗ КӘМАЛН-ФӘХРҮ
НҮММӘТЛӘ]
(Сәh. 78)

Илк дәфә «Інәгигәт» гәzetинде (14 июл 1910, № 160) «Ә. Сабир» нызасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir.

¹ Кечән әсриң тәрәғгиңеңдер түрк шашы Намиг Қамалың мәшиүр гәндәсендән бир мисрадыр.

[МҮТЛӘГИЙЛӘТДӘ ӘБД ШӘКЛИНДӘ]
(Сәh. 79)

Илк дәфә «Інәгигәт» гәzetинде (15 июл 1910, № 161) «Ә. Сабир» нызасы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir.

Бу мисра учүнчү нәшрдә мәтиндән дүшмүш, олун әвәзинә сопракы мисра икى дәфә чап олумушадур.

[БИР МУДИРИН ҚИ. КЕЧМӘЈӘ ГОЛУНА]

(Сәх. 80)

Илк дәфә «Інгигет» газетинде (16 июл 1910, № 162) «Ә. Сабир» имzasы илә чап олумушадур. Іалныз иккичи, бешинчи вә алтынчы нәшрләрә дахил едилмишdir.

БИР КҮЛ

(«Ваиз ки, чыхар минбәрә. hej пүфләр одуғ»)

(Сәх. 81)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (18 июл 1910, № 28) «Багбан» имzasы илә чап олумушадур. Биринчи вә дөрдүнчү нәшрләрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишdir.
1 Иккичи вә үчүнчү нәшрләрдә *hej* әвәзинә: тез.

АЙ ЧАН! АЙ ЧАН!..

(«Дүйнүң бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ай чан! ай чан!..»)

(Сәх. 82)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (1 август 1910, № 30) «(.....)» имzasы илә чап олумушадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишdir.

Бу сатира чар һөкүмәттинин бир чох гәзетләри бағламасы вә онларын редакторларының һәбс вә сүркүн етмөс мұнасибәти илә жазылышдыр.

1 Бу мисрада ишләнән вә сопракы бәнилләрдә тәкәрәр олунан һөрмәтдән сөзү бүтүн нәшрләрдә гијметдән сөзү илә әвәз едилмишdir.

2 Ше'рдә ады чәкилән Молла Гәвам, Молла Сәлам вә Молла Һачыбаба мүртәче руһаниләрдөн иди. Онлар һәмишә јени мәктәбин, маарифин, матбуатын гәддар дүшмәни олумушлар.

3 Гафғај—Индикі Орчонникидзе (Владигафгаз) шәһәриди.

4 Бүтүн нәшрләрдә язы әвәзинә: газет.

АММА. МИЛЛӘТ А!..

(«Молдајы, кордүн на иғдам етди? Амма, милләт а!..»)

(Сәх. 84)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (8 август 1910, № 31) «(.....)» имzasы илә чап олумушадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишdir.

¹ Бу бәнд шинчى, үчүнчү вә дәрдүңчү пәшрләрдә кетмөмнүш-дир.

² Сипәһдар—Иранын при феодалларындан бири иди. Килаи вилајетинде бир чох көпди варды. Эввэлчэ Мәһәммәдәли шаһ тәрафдар олмуш, соңра иш мәшрутәчиләрдә бирлешәрәк Тебрана йүчүн едән мүчәниләрә башчылыг етмишdir. Мәһәммәдәли шаһ тақтдан салындыган соңра һакимијәт башына кечмишdi. Шәхси чөйфәти учун ингилаби һәрәката гошулан Сипәһдар һакимијәти эл алан кимни иртича чабһасинә кечмишdi.

³ Ҙефрем—Гафзэ ермәниләриндөн олуб. Иран ингилабына көзек үчүн кедән көнүллүләрдөн бири иди.

⁴ Багырхан—Тәбриз ингилабында рәшадәт көстәрән. «Саларимилләт» адландырылан бир мүчәнид иди.

⁵ Сәттархан (?—1914)—Чәсур халг гәһрәманы, Чәнуби Азәрбайжандык демократик һәрәкатын көркәмли хадими иди. В. И. Ленин Сәттарханы «Тәбриз ингилабынын рәһбәри» адландырышыр. Гарачадәгә рајонупда көндли айләсендә дөгүлүш Сәттархан соңralар узун мүддәт Загафазијанын сөнаје мәрказларинде чалышыб, фәhlә һәрәкатында фәал иштирак етмиши. соңнал-демократ «Дүммәт» тәшкилатынын үзвү олмушдур. Иран ингилабы дәврүндә мүртәче һакимләр элејшисе гызғын мүбаризә апариш, 1908—1909-чу илләрдә шәһ һакимијәти вә јерли феодаллара гәршү, конститусијанын бәрласы угрунда Тәбриздә башланган халг үсјанына рәһбәрлик етмишdir.

⁶ Баһадыр—Ирандакы мәшрутә һәрәкатынын иштиракчыларындан бири иди.

⁷ Сәмсәм һаггында журналын белә бир гејди вардыр: «Сәмсәм мүссеитенә сәрдар Баһадырын пәдәридир».

СИПӘНДАР ДЕЈИР КИ

(«Аришиед: «Бир пәгтә булсајым она бил'истинад»)

(Сәh. 86)

Илк дәфә «Күнеш» гәzetинде (19 август 1910, № 1) «Ә. Сибир» имәссыз ила чап олунмушдур. Биринчи пәшрдән башга, бүтүн галан пәшрләрә дахил едилмишdir.

¹ Аришиед (j. e. a. 287—212)—Гәдим юнан алымни иди. Манивелла ганунуу мүәјҗән етдиңдән соңра:—Мәнән истинаш пәгтәси верин, куреји-арзи јериндән ојнәдым!—демишdir.

² Гәзетдә кисәмә кирсајди ифадәси әвәзиши: ләнчәмә кечсәјди.

ҺҮСЕЙН КӘМАЛ ДЕЈИР КИ

(«Тә'нү тәһигирә тәһаммүл өдәрәм жән, лакин»)

(Сәh. 87)

Илк дәфә «Күнеш» гәzetинде (9 сентябр 1910, № 15) имәссыз чап олунмушдур. Жалызы дәрдүңчү пәшрә дахил едилмишdir.

¹ Һүсейн Кәмал—Бакыдакы «Иттиhab» мәдрәсесинин мүдрии иди.

РӨМӨЗАН СӨҮБӘТИ
БИЗИМ ҺАЧЫ ДЕЖИР КИ
(«Әл'әжан артыг оручдан, ә.г.'әжан!»)
(Сәх. 88)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (13 септябр 1910, № 17) икәнсиз чап олунмушдур. Жалпыз сон үч нәшрә дахил едилмишdir.

ОРУЧ ДЕЖИР КИ
(«Еj һаңы, мәндән шикајэт өзлеңе»)
(Сәх. 89)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (15 септябр 1910, № 18) икәнсиз чап олунмушдур. Жалпыз сон үч нәшрә дахил едилмишdir.

«СӘДА»НЫН 162-ЧИ НӨМРӘСИНӘ
(«Шаирәм, перикин айнасынә»)
(Сәх. 90)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (17 септябр 1910, № 19) «Ә. Сабир» имәсси илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir.

М. Э. Сабир бир нечә асәринде «Сәда» газетинин мүдири Һашымбәј Вәзировун мәсләкенлизүни кәскин тәңгид атәшине тутур. Һ. Вәзиров бунлара чаваб олараг «Сәда» газетинин 1910-чу ил 25 август тарихли 162-чи нөмрәсендә Сабириң әлејинең тәһигирамиз тазијәне чап едир.

Сабириң тазијәнаси буна чаваб олараг јазылмышдыр.

¹ Бириси—Һ. Вәзировун «Сәда» газетинде ишләтдији кизли имәздәр.

² Иккичи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә мәнә әвөзинең биэ.

[ЕТИЛА ЕТДИКЧӘ, ДЕРЛӘР, ЙУҚСӘЈӘ ТӘЛЛАРӘЛӘР]
(Сәх. 91)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (28 септябр 1910, № 27) «Ә. Сабир» имәссы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir.

КӘНДЛИ ДЕЖИР КИ
(«Бакында нағиз икән әллидән артыг үлән»)
(Сәх. 92)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (6 октябр 1910, № 34) «Ә. С.» имәссы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишdir.

БАҚЫЛЫ ДЕЖИР КИ

(«Ремазан еждинин ичрасының һарчанд биоза»)

(Сәх. 93)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (7 октjabр 1910, № 35) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн галәп нашрләре дахил едилемшишdir.

[ШАҢ ДЕДИ:—АЕЛАЙЫРЛЫ, БӘС КИ. ҮЗҮМ ЧИРКИНДИР]

(Сәх. 94)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (8 октjabр 1910, № 36) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн галәп нашрләре дахил едилемшишdir.

¹ Икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нашрләрдә шай әвәзиши: ар.

² Бу мисра икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү нашрләрдә беләдип: өвергәт грз ејләди:—Jaňy, сәни һәр күн көрүргәм.

ИТЕЛИКЕНТЛӘР ДЕЖИР КИ

(«Дејирик һаләти-тәһсилде: миllәт! миllәт!»)

(Сәх. 95)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (8 октjabр 1910, № 36) «Паландуз» сәhiфесинин 1-чи нөмрәсендә «Низэдәр» имзасы илә чап олунмушdур. Ялпыз сон иккى нашрә дахил едилемшишdir.

«Күнәш» газети 1910-чу ил 8 октjabр тарихында 36-ци һөмрәсендән етibarəti «Паландуз» ады алтында «Ізэфтәлик мәзһәкә сәhiфе» ачыышды. Сабирин һәмми сәhiфә үчүн јаэдиги сатирапары «Низэдәр» имзасы илә, чох ваҳт «Чувалдуз» ады алтында чап олнарди.

ТӘРЧҮМАН ДЕЖИР КИ

(«Бе тә'лине лесане мадәр әз һәр кү бе Петресбурғ»)

(Сәх. 96)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (10 октjabр 1910, № 37) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушdур. Ялпыз иккичи, үчүнчү вә дөрдүнчү нашрләре дахил едилемшишdir.

¹ Гарун—Күјә Муса пейғамбәрин дәвәрүндә јашамыши вә онуң дүшмәнин һесаб едилан эфсанәвии бир шәхесdir. Һәдесиз мал:дөвләтті, ғөйүк хәзипалори вә хәсисаји иләт мәшінүрдүрдүр.

ИРАНЛЫЛАР ДЕНИР КИ

(«Бүнчө гөрөт ки, биз етдик вәтән уғрунда бу күн»)

(Сәх. 97)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (11 октябр 1910, № 38) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir.

[СӨЙЛӘ, ТӘГСИРИ НӘДИР, ТАПДАЛАЙРСАН ІАЗЫҒЫ?]

(Сәх. 98)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (15 октябр 1910, № 42) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir.

МИЛЛӘТ ДЕНИР КИ

(«Интелигент агалар, биз сизи чохдан танырыгъ»)

(Сәх. 99)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (15 октябр 1910, № 42) «Пәлан-дүз» сәнифесиниң 2-чи нөмәсендә «Низәдар» имзасы илә чап олумышадур. Ялның соң үч нәшрә дахил едилемшишdir.

¹ Дөрдүнчү нәшрдә быз сөзү дүшмүшадур.

² Газетдә најә әвөзине: жена.

[ГЛАСНЫ СЕЧКИСИНИ ГОЖДУ ДУМ МУЗАКИРӘЈ]

(Сәх. 100)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (17 октябр 1910, № 43) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir.

БАҚЫЛЫЛАР ДЕНИРЛӘР КИ

(«Шамахлылар кими шисел, кифајесиз дејизис»)

(Сәх. 101)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (18 октябр 1910, № 44) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir.

ДИЛӘНЧИ ДЕНИР КИ

(«Әл ачыб саил олмагын хошдур»)

(Сәх. 102)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (20 октябр 1910, № 46) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir.

[ЧОХ ТӘЭЧЧҮБ ЕДИРӨМ ТӘРЗИ-ЧӘДИДӘ КИ, ОНЫ]
(Сәх. 103)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (21 октjabр 1910, № 47) «Ә. С.» имzasы илә чап олунмушдур. Іалызың иккінчи, үчүнчү және дөрдүнчү нашрләре дахил едилмишидир.

[ЖӘРЧИ ПӘРВАЗ ЕТДИ АЈРОПЛАН ДҮНӘН БИР ГУШ КИМИ]
(Сәх. 104)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (22 октjabр 1910, № 48) имzasы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн галан нашрләре дахил едилмишидир.

[АХШАМ ОЛЧАГ УЧЕНИКЛӘР НӘРӘ БИР МАДМАЗЕЛИН]
(Сәх. 105)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (22 октjabр 1910, № 48) «Палан-дүэ» сәниғесінин 3-чү нөмрәсіндә «Низэдәр» имzasы илә чап олунмушдур. Іалызың сон уч нашрә дахил едилмишидир.

[ЧҮМӘЛӘРДӘ ДҮКАН АЧМАЗ БАҚЫЛЫ]
(Сәх. 106)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (24 октjabр 1910, № 49) «Ә. С.» имzasы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн галан нашрләре дахил едилмишидир.

[ӨЈМӘ НӘСӘБИ, ӨЈМӘЛӘ ШАЙСТӘ НӘСӘБДИР]
(Сәх. 107)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (26 октjabр 1910, № 51) «Ә. С.» имzasы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн галан нашрләре дахил едилмишидир.

[ЧӘВАНҚӘН ФӘГРДӘН ЕТМӘ ШИКАЈӘТ]
(Сәх. 108)

Илк дәфә «Дени фүјузат» журнальында (26 октjabр 1910, № 2) «Ә. Сабир» имzasы илә чап олунмушдур. «Ешидәкә насиәт» ады илә сон дөрә нашрә дахил едилмишидир.

[ОГРУЛАРДАН ДА БӘДӘХЛАГ ГУМАРБАЗЛАРДЫР]
(Сәх. 109)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (27 октjabр 1910, № 52) «Ә. С.» имzasы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн галан нашрләре дахил едилмишидир.

ТАГІ КӨРҮМ!

(«Күнәш киңикләр киңик икән бөйгүүр»)

(Сәх. 110)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (28 октjabр 1910, № 53) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн газэн нашрләрә дахил едилемшилдир. Икитичи, үчүнчү ва дөрдүнчү нашрләрдә сөрлөөнәсиз верилмишdir.

¹ Бүтүн нашрләрдә бојуна әвәзиш: бојнуна.

[МУЛКИ-ШИРАЗӘ ЗИЛЛН-СУЛТАНЫ]

(Сәх. 111)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (29 октjabр 1910, № 54) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн газэн нашрләрә дахил едилемшилдир.

¹ Зиалии-Султан—Мәһәммәдәли шәһыны әмиси иди. Иранда мәшрутә вакхты Авропаја кетмишди. Мәһәммәдәли шәһ таҳтдан салындыгдан соңра Зиалии-Султан Ирана гајыдыб. Шираза һаким олмаст иштәмишди. Бу вә буидан соңракы ики тазијәнә һәмни мәсәлә илә элагәләр јазылмышдыр.

[МУРТӘЧЕЛӘР, СЕВИНИН, КИШИВӘРИ-ИРЛНӘ ЙЕНӘ]

(Сәх. 112)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (29 октjabр 1910, № 54) «Полан-дүз» сөйиғесинин 4-чү наемрәсендә «Низадар» имзасы илә чап олунмушдур. Ялныз соң үч нашрда дахил едилемшилдир.

¹ Дөрдүнчү нашрдә иноси сезү әвәзиш: мүлкү.

[ЗИЛЛН-СУЛТАНА, АМАНДЫР, ВЕРМӘЖИН ИРАНА ЙОЛ]

(Сәх. 113)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (31 октjabр 1910, № 55) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн газэн нашрләрә дахил едилемшилдир.

[ЮНЛАР КИ, ЕДИР ҺӘРМӘТҮ НАМУСУНУ ТӘГДИС]

(Сәх. 114)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (1 нојабр 1910, № 56) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур. Ялныз соң үч нашрда дахил едилемшилдир.

[САХТА БИР ХЭТТИ-ХАМ ИЛЭ МӨНЭ ҚАҒЫЗ ІАЗЫБ]

(Сэл. 115)

Илк дәфә «Күнәш» газетинде (3 нојабр 1910, № 58) «Ә. С.» язасы илэ чай олунмушдур. Биринчи нашрдән башга, бүтүн галан гәшләрә дахна едилизишдир.

М. Э. Сабирни парлаг адаби нациллійтләри, мұтәрәгги ичтиман фәзлайтын онуң әлејіндәларының ким өз гәзәбини артырышады. Онлар бејүк шаңрағарының мұбәриә апардыгдары кими, киз-жаныңда мәхтублары жазмагдан да чекинишләрділор. Сабир исә өз әлејіндәларының коскын тәзијәнәләрлә чаваб веририди.

Бу тазијәнән иш мұнасибетлә жазылдығыны билмәк учун һәм шарының нашрнандағы күн соңра Балаханы мектәбиканың вәкили Бахыш Әхмәдовун «Күнәш» газетинде (5 нојабр 1910, № 60) чап едилизиш «Адсыз мәктүбәтира чаваб» мактубуна диггер жетирнәх киша жаңыларынан жазылмасы тарихини, һәм да үмүзин Сабирни һәјат вә фәзллійтләнешінен бәзин чәһәтләрини аյданлаштырып үчүн мүһим олан һәмин мактубу ашағыда еңнис илэ бергә:

«Мұхити-хөйтәрәм! Шу зијлдәки мактубун дөрчине миннәтдәре...

Чөнаб! Сахта бир хәтт илэ мөнә өз мәктәбимизин шәрият мүәлжизи Сабир Таһирзәдо чөнабларына почетта васитәсін илэ хөндөрмеш олдуғын бирәр мактубун октябр айыны 27-чи күнүндә вүсулуомуз олымшады.

Мөнә жазмыш олдуғын мактубда мүәллимі-мұшарилејнин чөграғија, несаб, һәтта түрк дили тәдрисіндә дә иғтидарсыз олдуғыну жазылорсан. Онун мәктәблән чыхарылмасыны төәеб едиб, әвәзиңдә мұтәдид бир мүәллимини несаб олунмасыны биәз мәсләнәт көрүйорсан (?). Әкс сурәтдә мәктәбә хәјаңат етмиши олачагымы да аялғаныңорсан. Чөнабын дәхли куја балаханалы имишишә. Шәһарә кедиб мактублары да биңе ордан жазмыш олдуғыну ихтар едијорсан (?). Һатта озүңүз дә үч нәфәр имишишенинз (?).

Әфв ет, әֆандым, әфв ет! Соң на ғәдәр жассан да ки, «өзүмүз лә балаханалыың, бу кагызы да кәлиб шаһердән соня жазырығ», ла-кни сонин балаханалы олмајыб, үч нәфәр дә олмајыб, иорәли, иакарә вә ким олдуғыну, мин дәфә көрүб тәкимымын олдуғумуз хәттин бізә анлатды, һәм дә дөргөр оларағ анлатды.

Сәнни хәттини тәзијәнләр мактублары көрәр-көрмәз бедүннәтәһемүй ...ниң хәттини дејә. Нәр јердә буна шәһадәт верәчәкләрни мүгәррәр олдулар.

Ләкин мән сәни бојлә рәзил иғдаматда булушлардан эдд ет-мәс идим. Мәттәесүф булуимүшсан. Онда да Сабирни һәғгинидең жейі, жейі!

Әфандым, билдијини киши. Сабирни биң үлуми-ријазијә мүәллими дејә мәктәбиканың алмағының; мәктәбимизин түрк дилиндәки несаб да чөграғија тә'лими Әлинишаның вәзиғесидир.

Сабирдән биңиз истәјәнәйсиз шөрият, сәрф, бир дә түрк вә фарс лисанилары тә'лиминидир ки, онлары да комалынча ифа едијор вә едәчакдир до.

Галды ки, онун һәғгиниде түрк дили тә'лимини да билмијор

кими дедиини сөзләринни ифтираји-мәһез олдуғану кәндии даңа еңи биліјорсан, жәттін едирәм.

Сән ону тәһигир етсән дә, биңчә онун һәвәсли, чалишган, мүгтәдир, һәм дә динилар бир мүәллим олдуғу сабитди. Билдириң үч-дерә ай мүддәтиниде мәктәбимизде көстәрдиң һүнәри сајесинде иди ки, бу ил үчүн иңирми манат да һәр айда мөвачибиңә әлава етдик.

Сабирин кәндисине жаздығының имзасын мәктебүнда дәхүйе ону тәһидид едәрек жазыјорсан ки, «мәктәбдән кет, кет, кет! Іохса сәнни үчүн жаҳшы кечмәз, башиң белалар чөкөр, бәдбәхт оларсан»

Әчәба, нә демек истәјорсан? Жәнни нечә жаҳшы кечмәз? Іаврум, билниш ол ки, Сабир, жаҳуд мәктәбимиздә олан саир муәллимдер бизим өвладымызын руһани пәдәрләри олдуғу кими, бизим дә һагиги бәрадәрләримиздир. Биз һәр вәйт аллаһының овни илә онларыш мүһаффизәкарларыныз. Һалбуки сәнни дә ким олдуғану билнишиз.

Вә бир дә Сабир әфәндијә жаздығыны тәһидидиаменде она Бала-ханада гәлмаја аңчаг аյын башына гәдар вәйт веријорсан. Вәйт битдији кими кетмәз исә шилдерин дә жаҳшы кечмәјәчәйини айладыјорсан (?!).

Әфәндијим, ай баша кәлди вә вәйт дә битди, лакин Сабир кетмәли отынады. Имди буныла бәрабәр биз дә сәнә бир һәфта вәйт периб, иккى шинни бирисини әмәлә көтирмәжі чәнабына тәклиф едәрек дејоруз ки, бу бир һәфтә дахилиндә ја гәзетә васитәсін илә тәннираш, лакин ачығ имза илә олмаж шәрти илә вә жаҳуд Сабирин өзүндейн шиғаһән бу хүсуседа үзр истәјәсән вә илла, тәһидидиамен һәкүмәт судуна верәчәйимизи ихтар илә хәтми-кәлам едијорум».

НАТИФДЕН КӘЛӘН БИР НИДА-ДЕЈИР КИ («Көрәсән Мәнделинин жаздығы әф'алы иәдид?»)

(Сәh. 116)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (5 нојабр 1910, № 60) «Ә. С.» имзасы илә чәп олунмыштур. Биринчи иәшрәден башга, бүтүн галәч иәшрәрә дахил едилмишdir.

Тәзијанәнни материалы о күнләрдә мәтбуат соһиғеләрниде Иран ишиләрниң дәнр дәрч олунан телеграф хәбәрләрниңдән алынчышыдыр. Сабир тәзијанәнни жазаркән «Күнәш» гәзетинин 1910-чу ил 2 нојабр тарихын 57-чи иемрасинде чап олунан «Іено Мәнделәни» илді мәғләдән истифадә етешшидир. Һәвчин мәғләнниң бир һиссесини бурада верири:

«Бир ил тамам Одесса шәһәриндә игамәт едән Иран шаһи-мәхлууиң Европа сафәри әзәнни-үмүмийи шиадатла чөлб етмишdir. Бу күн тамам мәтбуатда Мәһәммәдәли миңзаның бу һәрәкәти хүсүннә башланышыдыр.

Шаһи-мәхлу' имдилукда Вјанаја кедиб, орадан Алманияја за соира да Франсаја рөван олачагдым. Вјанаја шаһи-мәхлу' ишкисидән Техрана азим олачаг Наибүссәлтәнә илә көрүшәкәндир.

Бу ахырынчи телеграф әхбаратындан көрүнүр ки, Мәһәммәдәли миңза Вјанаја өз әмиси Зилли-Султан илә дә мүләгатда бу-луначаг. Һәр һәлдә бу сафәрда Мәһәммәдәли миңзаның бу икк зат илә көрүшмәсін хәбәри әфкари-үмүмийи гәләјана көтирир.

Мәһәммәдәлининиң бу сафәриндә гәсди, фикри мә'лум дејилдир. Бү сафәр шинни әванлда чилди сурэтдә мәхфи тутуулур имин. Лә-

кын сафардан ики күн әгдәм сарай хұддамларынан бириси бу хөбәрі мәтбуат алғанина бурахмыш.

Деврона мәтбуаты бу сафәрін һағында бир нечә мұхтәлиф мұғалната булуңурлар. Віянадан алынаған телеграфлар дејірләр ки, Мәһәммәдәли миңза Віана мөвгәфинде аңчаг бир нечә інфәр Иран сафаретханасы ә'зalары тәрефиидән гејри-рәсми сурәтдә истиғбал олнуб, соңра Віана отелләриндән бирисінә рәван олмушиш дур. Отельде Мәһәммәдәли миңза «Теһранлы» бир Иран табәеси Мәһәммәдәли¹ ады иле дәфтәре сабт олунуш дур. Вә Мәһәммәдәлинин Зилли-Султан иле көрүшмәсіндә дә неч бир сијаси әлагә вә фикри јохдур.

Лакип јенә Віянадакы «Найе-Фраје-Пресс» газетесінә Иран қынабен-мөвсугасындағы хәбәр вердиш ки, Мәһәммәдәли миңза истәйір ки, бу сафәринде Иранын индикі һекуметинә бир зәрбә вурсун. Јено һәмзан газета дејір ки, шаһи-мәхлүүн тамам һәрекәтләри рус һекуметинә мә'лум дур.

Берлин мәтбуаты исә өз нәзареттің пәрдәсиз бәйлан едиб дә, чид-дүйен ишапдырыр ки. Мәһәммәдәлинин бу сафәри аңчаг Руцијанын шитирисаларында... Бу сафәрін иштічесі олзраг Иранда бөյүк сијаси пәтишиштің көзлөмәндір...».

1 Мәһәммәдәли миңза (1872—1925) — 1907—1909-чу илләрде Иран шаһы олмушиш дур. Мұзәффәрәддин шаһының бөйүк оғлу вә үариси иди. Гыса мұддатли шаһлығы дөврүндә ири торған саһиблөрлік, феодалдарын монафеинин мұдағын едәрек ингилаб әлејіниә амансыз ұйбарыз апармыш дыр. Милли мәчлисі гарышы мұбақизәни давам етдириб. 1908-чи илниң июн айында мәчлисі говмуш дур.

М. Э. Сабир вә сатирапарында Мәһәммәдәли шаһының адыны сатирик шекиңдә «Мәңдәли», «Мәмдәли», «Мә'дәли» ишағтыншиш дыр.

2 Зилли-Султан — Мәһәммәдәли миңзәшин атасы Мұзәффәрәддин шаһының гарлашы иди. Иранда ингилаби һәрекәт күчтәндири вакт Авропаја ғачмышды.

3 Ванбери, Армини (1832—1913) — Мачар буржуа дилчи-туркологу вә еткографы дыр. Кечән есрии 60-чы илләрнинде Орта Аспија ваколарында вә Ирана узун мұддәтли сојаһәт етмиш, зәңкни факттик материал асасында «Мәңдәли Ирандақы сајаһәтләрим» вә һәјәнчаппаратын (1864), «Орта Аспија сајаһәт» (1865) есәрләрнини жазышиш ды. Бу есәрләр бир чох дүниә дилләрине тәрчүмә едилмишиш дыр.

1 Газетдә һәр кә сезү әвәзиши: фирс.

2 Газетдә әмсалы әвәзиши: гимсалы.

(ШУРӘ КӨЛНІБ ШАД ОЛУН, ИРАНЛЫЛАР!)

(Саби. 118)

Шук дәфә «Күнәши» газетинде (б. нојабр 1910, № 60) «Паландуз» сәиғесинин 5-чи нөмрәсінде «Низэдер» имзасы иле чап олунуш дур. «Чувалдүз» ады иле жаһымын соң үч иешире дахыл едилмишиш дыр.

1 Бу миңза дөрдүнчү иеширдә кетілемшиш дыр.

«ТЭРЧУМАНИ-НЭГИГЭТ» ДЕЖИР КИ

(«Хэстамииз Эбдүйнэмид артыг сагалды, сэмриди»)

(Сэх. 119)

Илк дэфэ «Күнөш» газетиндэ (9 нојабр 1910, № 63) «Ө. С.» имзасы илэ чап олуимушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн галан нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

¹ «Тэрчумани-нэгигээт»—Истанбулда нэшр олунан күндэлий түрк газети иди.

² Түркийэ султани II Эбдүйнэмид нэшрдэ тутуулур.

³ Бүтүн нэшрлэрдэ шилдэгийн эвээний: шејларин.

[ИАЛЛЭТИ-МЭСТЛИЙИНДЭ НЭ ОЛУР, ЕЖ ӨҮЈАШ]

(Сэх. 120)

Илк дэфэ «Джин фүүзат» журнальшада (9 нојабр 1910, № 4) «Ө. Сабир» имзасы илэ чап олуимушдур. Яланыз сон дэрд нэшрэ дахил едилмишдир.

[ДЕРЛЭР, ИРАН КҮНБЭКҮНДЭН ХАР ОЛУР, ӨЛБӨТТЭ КИ]

(Сэх. 121)

Илк дэфэ «Күнөш» газетиндэ (10 нојабр 1910, № 64) «Ө. С.» имзасы илэ чап олуимушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн галан нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

¹ Камиран миэрз—Гачар шаһзадэлэриндэн иди. Наибүссэлтэнин вэфатындан сонра онууд тэшвиги илэ бир нечэ Гачар шаһзадэсий харичи сэрафатханаларда «бэстэ» отууруб, ёени наибүссэлтэнин Гачар сүлэлэсниндэ олмасны тэлэб едирдилэр. Зилли-Султаны Авлопадан Шираза һаким тө'жин олуимасы да бунуулза элагдэр иди.

² Сон ики нэшрдэ сүлалэ адь билдирэн Гачар сөзү сэхн олаграг гачар шэклийндэ кетмишдир.

АЛМАНИЈА ИМПЕРАТОРУ ВИЛЬЕЛМ ДЕЖИР КИ

(«Мөнгөрөм иранлыгар, сиздэн тэманинамыз будур»)

(Сэх. 122)

Илк дэфэ «Күнөш» газетиндэ (12 нојабр 1910, № 66) «Ө. С.» имзасы илэ чап олуимушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн галан нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

Тазижанд һөмийн күнлөрдэдэ Берлиндэн албаныши телеграф хэбэрээр илрэснэдэ языгмышдыр. Бу чөхтдэн «Күнөш» газетиндэ (12 нојабр 1910, № 62) чап олуимуш «Ахырынчы уяд кэсилди» адлы чөгөлдөн котирдијимиш ашагынан сэтирлэр мараглыдыр:

«Иралып бу күн дүчар олдуғу бэла вә измиілалып чареји-јека-
васа әдә олупан Вилемин ахырының қазабыны да ирапиләр ешті-
діләр. Берлиндән алына телеграф деңир ки, император Вилем
Іранылардан тәвәгге етмис ки. Ираны мұнағиіз етмәк хәниши ил-
жын һеч вәттің онан рүчү олупасын. Чүнки бу иш инкилис илә Ру-
сия әдәллігінин наразылығларына басы вә сәбәб олур...».

II Вилем (1859—1911)—1888—1918-чи илләрдә Алмания
императору вә Прусија крали олумушдур. Өз һакимійеті дөврүндә
типик буржуа нұмажандаси кими ингилаби фәілә һәрәкатына гарыш
нубарнә апармыш, алман империализминин ишғалчылығы сијасети-
нан және етдириб мұнарибә гызыштырымш вә бу мәгсәдлә 1914-чу ил
иүл өбіранындан истифадә етмисдір. 1918-чи илде Голландияда
ғәчмеш вә өмрүнүң соңына ғәдәр орада жашамышдыр.

ЕІНҮДДӘВЛӘНИН ИСТЕФАСЫНДАН ДОЛАЙЫ БӘСТӘ КИРМӘК ИСТӘРІН ТЕІРАН ТАЧИРАНИ- ГЕЈРӘТМӘНДАНӘЛӘРИНӘ

(«Бәстә иғдам еїләјин, еї тачирани-мә'тәбәр!»)

(Сәh. 123)

Илк дәфә «Күнеш» гәзеттінде (14 ноңайбр 1910, № 67) «Ә. С.»
имзасы илә чап олунмушидур. Бириңиң ишрәдән башта, бүтүн галан
нашрләре дахил едилмішдір.

І ЕІНҮДДӘВЛӘ—Иранын мүртәсі һакимларындаң бири иди. Бири
кече дәфә сәдр-ә'зэм (баш пазир) олумушдур. Мұзәффәрәддин ша-
һын вәхтінде бејүк мәнсабләре чатмышды. Мәнәммәдәли шаһын
һакимійеті дөврүндә Гәбрисәде баш галдыран ингилаби һәрәкаты
жатырмаг, әңчуманы дағытмаг онда тапшырылмышды. О, бејүк бири
орду илә Тәбризи мұнасире және алыб, узун муддәт мұчаһидләрлә ву-
рушмушса да, ахырда мәғлуб олуб кері гајтмышды.

ҺАТИФ ДЕЖИР КИ («Бас Шамахида мәктәби-ниссан»)

(Сәh. 124)

Илк дәфә «Күнеш» гәзеттінде (16 ноңайбр 1910, № 69) «Ә. С.»
имзасы илә чап олунмушидур. Бириңиң ишрәдән башта, бүтүн галан
нашрләре дахил едилмішдір.

Шамахы шәһәринде ишләјен Шеіхзадә Һағиғ әфәнді мүәлли-
ме гызыны Шамахыја кәтирәрәк гыз мәктаби ачмак тәшеббүсүндә
олур. Лакин гызы бакы мәктәбләринин бириңдә мүәллимәніе чи-
тагырлдығы учун Шамахыда гыз мәктәби ачмак фикриндән әл че-
кир. Тазијәнә о ынласибеттә жазылмышдыр

ІОСМАНЛЫЧАДАН ТӘРЧҮМӘ ТҮРКӘ—БУНУ БИЛМӘМІ (Сәh. 125)

Илк дәфә «Күнеш» гәзеттінде (17 ноңайбр 1910, № 70) «Ә. С.»
имзасы илә чап олунмушидур. Жалпыз иккінчи, үчүнчү вә дәрлүгүчү
нашрләре дахил едилмішдір.

[ШИМДИ ҮӘР МИЛЛӘТ ЕДИР НӘФСИНИ ИРФАНӘ ФӘДА]
(Сәх. 126)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (18 нојабр 1910, № 71) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишdir.

[ОЛЛӘ ГОРХМАМ «БИШ»ДӘН КИМ, ГОРХУРАМ
«ЧӘДВАР»ДӘН]
(Сәх. 127)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (19 нојабр 1910, № 72) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишdir.

БАҚЫДА ШАМАХЫ ЙОЛУНДАКЫ ҢӘБСХАНӘНИН
ГАБАҒЫНДА ОХУНАН НӨВНӘДИР
(«Аста-аста, ең начы, изһар олур хәлвәтдәки»)
(Сәх. 128)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (19 нојабр 1910, № 72) «Паландуза» сәһиғесинин 7-чи нөмрәсindә «Низэдәр» имзасы илә чап олумышdур. Жәлпыз сон уч нәшрә дахил едилмишdir.

СӘФИЛ ТАЧИР ДЕЈИР' КИ
(«Бир нечә илдир ки, ујуб ширатә»)
(Сәх. 129)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (22 нојабр 1910, № 74) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышdур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишdir.

[ТУМАНОВ ИЗН АЛЫР КИ, ШИРВАНӘ]
(Сәх. 130)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (25 нојабр 1910, № 77) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышdур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишdir.

¹ Икинчи, үчүнчү вә дердүнчү нәшрләрдә *aja* әвәзиши: *акма*.

[ІЕВРӘТ АЛМАГ, БОШЛАМАГ, ӨВЛАДА АД ГОЈМАГ КИМИ]
(Сәх. 131)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (26 нојабр 1910, № 78) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышdур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишdir.

ДӘРІАДА ГӘРГ ОЛАН ИРАНЛЫЛАРЫН ІЕТИМ
БАЛАЛАРЫНА ТӘСӘЛЛИ

(«Ики жағынан олан иранлыларының»)

(Сәх. 132)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (28 нојабр 1910, № 79) «Ә. С.»
имзасы иле чап олунмушдур. Биринчи нашрдан башга, бүтүн галан
нашрләре дахил едилмишидир.

¹ «Меркурий»—Бакыда көмичилек ширкәти иди.

ІБӘС ДЕЈІЛМІШ БҮНЧА МЕҢДИЛӘР ХҮРУЧИ, ИНДИ ДӘІ

(Сәх. 133)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (29 нојабр 1910, № 80) «Ә. С.»
имзасы иле чап олунмушдур. Биринчи нашрдан башга, бүтүн галан
нашрләре дахил едилмишидир.

¹ Менди—Шиәләрин он иккичи вә ахырынчы имамыдыр. Диңи
әфсанәјә көрә, «гәјб» олмушдур. Диңиң гарышанда «эүйүр» едіб,
ниләрни дүзәлдәчәкниш.

ГУРБАН БАЈРАМЫ

(«Бајрам олчаг шөвекәтлиләр, шанлылар»)

(Сәх. 134)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (30 нојабр 1910, № 81) «Паландыз» шаирларындәк «Низэдәр әңнаблары» имзасы иле чап олун-
мушдур. Биринчи нашрдан башга, бүтүн галан нашрләре дахил
едилмишидир.

¹ Хәлилүллаһ—Ибраһим Хәлил пејәнбәрini ләгәбләрниңдәнди, аллаһының досту демәкди. Гурбан бајрамының әсасыны гојмушдур.
Әз оғлу Исмаили аллаһа гурбан кәсмәк истәјәндә көјдән буна күја
бүр гоч кәлмиш. Исмаилин әвәзиңә о гочу гурбан кәсмишидир.

² Бүтүн нашрләрдә фагыр-фүгүр кәэйр әвәзиңә: фагыр сүал
едип.

³ Бүтүн нашрләрдә бу әвәзиңиң: бүр.

⁴ Бүтүн нашрләрдә галстуку тахыр әвәзиңиң: галстуг кечирир.

⁵ Бүтүн нашрләрдә әл қибо салмајыр әвәзиңиң: ғоншуја бахчалыр.

⁶ Гәзетдә ондан әвәзиңиң: үчден.

⁷ Бүтүн нашрләрдә шад ет әвәзиңиң: јад ет.

Ә. ГӘМІКҮСАР БӘРАДӘРИМӘ ЧАВАБ

(«Тәһавили-ибарәт» союзның «стәрчүлә» ганмагы)

(Сәх. 136)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (2 декабр 1910, № 82) «Ә. С.»
имзасы иле чап олунмушдур. Биринчи нашрдан башга, бүтүн галан
нашрләре дахил едилмишидир.

М. Э. Сабирин «Османлычадан тәрчүмә түркә»—буну билгесе мисрасы илә башланган тазијәнәси «Күнәш» гәзетиндә (17 нојабр 1910, № 70) чап едилдиңдән сопра шаир Элигулу Гәмкүсар «Күнәш» гәзетиндәки (26 нојабр 1910, № 78) «Паландуз» сәнифәсинин 7-чи нөмрәсинде һәмниң эсәре белә бир тазијәне илә чаваб вермишишdir:

«Османлы дили чүнки мүгреккәбдиң әрәбдән,
Ишканә салыр гаргини шибы сәбәбдән,
Түркә елајиб тәрчүмә, етсәк ону ислаһ—
Асанраг едер фашәдәбәхш елмү әдәбдән».

М. Э. Сабирин «Ә. Гәмкүсар бәрадәримә чаваб» адлы ше'ри һәмниң бу тазијәнәјә чавабдыр. Ә. Гәмкүсар јениндән Сабирә чаваб јөзараг, «Күнәш» гәзетинде (15 декабр 1910, № 92) ашағыдақы тазијәнәни чап етди мишишdir:

«Мән яззыгым кәламдәки ләфзә тәрнимә
Биүлд позубдур Сабир-и.ш чәнабыны;
Тәһвиәл кә.лиә, я ки ибәрәт о-тур, о.ш
Ачмаз әрәб лүгәтләри үздән нигабыны».

Бу мүбәниң илә әлагәдәр олараг, «Күнәш» гәзетинин нөвәбәти нөмрәләринин биринде (27 декабр 1910, № 102) «Тәрчүмәләш, тәбдил вә яхуд тәһвиәлми?» адлы бөյүк бир мәгарә чап едилмиш вә М. Э. Сабирә harr верилишишdir.

(БИЛДИР ЕҢЈАЙІ-СӘМӘРГӘНД ЕТДИ ИРАН ТАЧИРИ)

(Сәh. 137)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (5 декабр 1910, № 84) «Ә. С.» имzasы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишишdir.

ШАМАХЫДА

(«Әсри-бистүндүр, сәhab а.итында газмаз шәмси-елм»)

(Сәh. 138)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетиндә (8 декабр 1910, № 87) «Ә. С.» имzasы илә чап олунмушдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахил едилмишишdir.

Шејхзадә Һафиз әфәнді мүәллимә гызыны Шамахыја көтириб. Шамахыда гыз мәктәби ачылган истәмишсә дә, гызы Бакы мәктәбләринин биринде шиә дүэләндән сопра һәмниң фикриидән әл чекчинашди. М. Э. Сабир «Бас Шәмехидә мәктәби-нисван» мисрасы илә башланган тазијәнәсендә Шејхзадәнини бу һәрәкәтиниң тәнгигд етмишишди. Аз сопра Қөвлөр адлы бир мүәллимәнин тәшеббүсү илә Шамахыда гызларга мәхсус яни үсуллу мәктәб ачылышы. Бу тазијәне дә һәмниң мүнасибәтлә јазылышышdır.

1 Гәзетдә сәhab әвәзиши: һичаб.

...ЛАМ ДЕЛИР КИ
(«Шејхул-исламларин, иуфтиији-исламларин»)
(Сөн. 139)

Илк дэфэ «Күнөш» газетидэ (12 декабр 1910, № 89) «Э. С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи нэшрдэй башга, бүтүн галан нэшрлэрэд дахил единлишидир.

Гээцтэд мэтбээ хэтасы олараг тэрсаја сөүнүн тэр һечасы дүшдүүгүндэй мэ'на вэ вэзи позгүүлигу яраамышдыр. Буна кэра да газетийн нөвөтэй нөмрэсэндэ (13 декабр 1910, № 90) һөмийн тазижанд ашагыдаки гејдэл янидэн чап олуумушдур: «Дүнкү нөмрэлийдэ «Тазижанд» унваны алтында јазылан рубаи саиен «тэрэ» ляфзишиг сүгүүт чөнгөнчээ м'онаи гайв ётдиши учун букунку нөмрэлийдэ дүбэрэ, дүргүст олараг дэрчини мүнаасиб көрдүк».

² Бу бејт фарс шанри Һафизин:

«Плээрэж рөвзэйн-риздан бе до кандом бефрухт,
Нахэлэф башаж экэр ян бэ чөви нэфрушэм»—

—бејтиний тэрчүмэсидир.

[КҮНДЭ ҮЧ ҚАҒЫЗЫ, БЕШ КОПЈАНЫ ИМЗА ЕДЭРЭК]

(Сөн. 140)

Илк дэфэ «Күнөш» газетидэ (13 декабр 1910, № 90) «Э. С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи нэшрдэй башга, бүтүн галан нэшрлэрэд дахил единлишидир.

Илдэ нийрми мин манат мааш алан Бакы шаһэр идараси рэнс Раяевски шаһэрши малијэ ишлэрийн тэнзим етмэй бөхнөгэс илэ ибтидэй мэктэб мүэллийлариний маашыцы азалтмаг фикринэ дүшмүшдү. Тазижанд о мүнаасибэтлэ јазылмышдыр.

[ИШТЭ БИР ҺЕЈ'ӘТИ-ТӘҮРИРИЙЈЭ]

(Сөн. 141)

Илк дэфэ «Күнөш» газетидэ (14 декабр 1910, № 91) «Э. С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи нэшрдэй башга, бүтүн галан нэшрлэрэд дахил единлишидир.

¹ Һашим бэй Вээнровуун нэшр ётдиши «Сэда» газетийн ишлээр олуунур. Гээцтэй редаксијасы чох натэмиз сахланы бир бинада јер-лэшмишид.

[ГУРУЛУБДУР ҮНӨ МЕЙДАНИ-НӨХАНАИ-СҮХЭН]

(Сөн. 142)

Илк дэфэ «Күнөш» газетидэ (17 декабр 1910, № 94) «Э. С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи нэшрдэй башга, бүтүн галан нэшрлэрэд дахил единлишидир.

Мирзага Элиев османды шапрлариндең Әшрәфиин тики рүбәсінни өз ады илә чап етдирир. Тазијанә о мұнасибеттә յазылмыштыр.

¹ Нәф'и (1582—1634)—Бөйүк түрк шапри, гәсіда ва сатирик ше'р устасыдыр. Өз һәчвләринә көрә һөкумәт тәрәфииндең е'дәм едилмиштири.

ЗАҢИДЛӘРӘ

(«Ли дилани, јул көзүнү, заңида»)

(Сәх. 143)

Илк дәғә «Күнәш» гәзетинде (23 декабр 1910, № 99) «Ә. С.» имzasы илә чап олымушдур. Бирнәчин иәшрән башга, бүтүн галән иәшрләре дахил едилмиштири. Соң иккى иәшрәдә сәрлөөлісиз верцилмиштири.

¹ Шәргдә кеңиши жајылмыш «Лејліл вә Мәчиүн» әсәринин гәһрәмәнларына ишарә олунур.

² Иккинчи вә үчүнчү иәшрәдә зәһід мүсәлласыны әвәзиңе: зәһід тәсәлласыны.

СУАЛ

(«Ејб икән шәхсө көрө нәфсини өјәк, эчаба»)
(Сәh. 144)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (2 җанвар 1911, № 1) имзасы
чап олунмушдур. Йалның сон уч пәшрә дахил едилемшишdir.

[ЛӘ'НӘТ СӘНӘ, ЕЈ ЧӘНЛ, НӘ БИДАД ЕДИЮРСАН!]
(Сәh. 145)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (4 җанвар 1911, № 3) «Ә. С.»
имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи пәшрән башга, бүтүн голан
пәшрләрә дахил едилемшишdir.

¹ Габил вә Габил—Дин тарихинде Адәм пејғамбәрйін огулла-
ры сајылыр. Габил паҳыллығында вә ғысғанчылыштан өз гардашы
Габили өлдүрмүшдүр. Бу гән тарихдә илк чинајет сајылыр. Шे'р-
дә һәмни әфсанәси нағисојә үшарә олунур.

² Дердүнчү пәшрә илә әвәзиши: ела.

[ГАФИЛ ЯШАМАГДАНСА КӨЗӘЛ ҚАРДЫР ӨЛМӘК]
(Сәh. 146)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (10 җанвар 1911, № 8), аз сопра
иес Һәштәрханда чыхан «Бүрнани-тәрәгги» гәзетинде (21 җанвар
1911, № 131) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи пәшр-
дән башга, бүтүн голан пәшрләрә дахил едилемшишdir.

¹ Сон иккى пәшрә гәфләтлә әвәзиши: гәфләтдә.

МӘМДӘЛИ ДЕЖИР КИ

(«Насириулмұлк, сана бойлә күманым юх иди»)
(Сәh. 147)

Илк дәфә «Күнәш» гәзетинде (13 җанвар 1911, № 11) «Ә. С.»
имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи пәшрән башга, бүтүн голан
пәшрләрә дахил едилемшишdir.

¹ Насириулмұлқ—Иранда Гачар сұлаләсінин соң һөкмдары, аз жашлы Әһмәд шаһының һакимијеті дөврүндә (1909—1925) нағыс-сәлтәнә олумышдур.

² Мәһәммәдәли шаһ таҳтдан салындығдан соңра Одессаја, орадан да Берлинде кедір. Берлинде Насириулмұлқ илә көрүшмөк истедікдә, Насириулмұлқ оны рәдд едір. Һәммиң әйвалата ишарә олуңуруп.

НАСИРИУЛМҰЛҚ БАҚЫДАН ИРАНА АЗИМ ОЛДУГДА

(«Мәнчә, Ирана әбес әзім едијор Насири-мұлқ»)

(Сәх. 148)

Илк дағға «Күнәш» гәzetинде (14 ғарыштар 1911, № 12) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышдур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишидір.

МУХБИРУССӘЛТӘНӘЛӘ

(«Жапдығын һијләни һәр күнкү гәzetдә охудуы»)

(Сәх. 149)

Илк дағға «Күнәш» гәzetинде (14 ғарыштар 1911, № 12) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышдур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишидір. Иккичи, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрдә «Тәбрис һакими Мұхбируссәлтәнәлә» ады илә верилмишидір.

¹ Мұхбируссәлтәнә—Тәбрис һакими, мәшрутә үгрундақы мұбәризәниң әлејідарларынан бири иди.

[ӘЧДАДЫНА ЧӘКДИ, ПӘДӘРИН МУТЛӘГ УНУТДУ]

(Сәх. 150)

Илк дағға «Күнәш» гәzetинде (17 ғарыштар 1911, № 14) «Ә. С.» имзасы илә чап олумышдур. Биринчи нәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилмишидір.

Гәзетдә тазијәнәдән әзәр шаирин белә бир гејди вардыр: «Иранда мәчлиси-маб'усан тола түтүлан вәгт демишидим».

¹ Зөһінак—Гәдим Ираның әфсанәеви падшаһларынаның. Куја чијинләрінә иккі илән жаңышмай имиши, бу иләнлар она әзаб вермәсін дејә бүйләре күнделік иккі ушағын бейинни једирәрміні. Тарихда ән залым падшаһлардан бири кын мәшінурду.

² Чинкизхан (1155—1227)—Монгол ханы вә сәркәрдәсі иди. 1206-чы илдә хаган е'лан едилмишиди. Оның һакимијеті дөврүндә (1206—1227) Монгол дәвлаты тәшкил олумышдур. Гоншу дәвлатларын феодал датының глыбындан истифада едәрәк Шимали Чина, Шәрги Түркестан, Харәзм дәвлаты вә башта әлкәләре бир сыра киңгалачы жүрүшләр етмишидір. 1220-чи илдә Чинкизханың сұлары дәстәләре Ирана, соңра исә Азәрбајҹана сохулынуш, Тәбрис, Мараға, Кәпчә, Шамахы вә с. шәһәрләре чапыб таламышды.

МҮНДАВИРЭ

(«—Гафгас эхлийн үч ил арзиндэ нэ e' мал ejлэдэ?»)
(Сэх. 151)

Илк дэфэ «Күнэш» гээтиндэ (18 январ 1911, № 15) «Э. С.» имзасы илэ чап олуунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн тэлэн нэшрлэрэ дахил едилмишдир.

[МИЛЛЭТИНИН НАЛЫ ПӨРИШАН ОЛА]
(Сэх. 152)

Илк дэфэ «Молла Нээрэддин» журнальныда (18 январ 1911, № 3) «(.....)» имзасы илэ чап олуунмушдур. Бу сатира сэхнээ олараг шаардлыг 1959-чу илдэ Азэрнашр тэрэфиндэй бурахыгмын «Сечилмиш эсэрлөрүүн» салынчмышдыр. «Тохионийнамээж» илк дэфэ дахил едилнүү бу ше'р нэ учун Гэмкүсарын јох, мэнэ Сабиринидир? Эввэлээр, она көрө ки, Гэмкүсарын һөмнүү имза илэ дээрч едилмиш икиничи бир эсэри јохдур, Сабирин исэ 24 ше'ри бизэ мэлгүмдүр. Икиничиси, Сабирин вафатындан соира бу имза үмүүнжэлэл «Молла Нээрэддин» журнальныда ишлэнмөмнишдир. Нөхцөлбөр, асарни дили, үслүбү илэ Сабирин сатирик ифэлэ тэрэн арасындааны сых элэгэ да бу ше'рин мэнэ Сабир голэмнин мөхөүс олдуулнуу бир дахаа тэсдиг едир.

1 Чакэр—Халгы чэннэт пэ'ди илэ сакит етмэжэ чалышан јары шаард, јары руහани бир адэм иди.

2 Журналда бу сөзүүн узэрринэ чыхыш өлжимти гојулуб, «Мэдэд Мэдээллийн Кэлэнтаров» деёж изаа верилмишдир.

МУХАБИРЭ

(«Мэдээлийн сүүтийн бабам, сөйлэ, сэнин наолын нэдир?»)
(Сэх. 154)

Иран шаңы Мэдээммэдэли илэ Түргијэ султаны II Эбдулхемидийн сөхбети шэхлийндэ јазылан бу сатира илк дэфэ «Молла Нээрэддин» журнальныда (18 январ 1911, № 3) имзасыг чап олуунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн голлан нэшрлэрэ дахил едилмишдир. Икиничи нэшрдээ сарлавхасаа, үчүнчү вэ дөрдүүчү нэшрлэрдээ исэ «Мэдээлийн өдөрнийд» адь илэ верилмишдир.

1 Бүтүн нэшрлэрдээ наолын эвэзинэ: фикрин.

2 Журналда кээшиб эвэзинэ: бүтүн.

АББАС АФА ДЕЛИР КИ

(«Чон вериб милята, алж, эбоди нам алырыз»)
(Сэх. 155)

Илк дэфэ «Күнэш» гээтиндэ (19 январ 1911, № 16) «Э. С.» имзасы илэ чап олуунмушдур. Ялпыз дөрдүүчү нэшрэ дахил едилмишдир.

¹ Аббас аға—Тәбриз мұчаһидләринің иди. Ирандың баш на-
вири Мирзә Әләскәр ханы (Атабәй Ә'зэмі) өлдүрмүшдүр.

² Дөрдүнчү нэшрдэ кам эвээзинэ: чан.

³ Дердүнчү кэшрдэ *төни* өвөзинэ: ики.

ДРЕПЕР ДЕЈИР КИ

(«Елк олдүғиң жердә оламаз динү дәјанет»)

(Cah. 156)

Илк дэфэ «Jenn həgigət» газетиндэ (23 јанвар 1911, № 2) «Э. С.» имзасы илэ чан олунмушдур. Биринчи нэшрдэн башга, бүтүн галан нэшрлэрэ дахил едийлишдир.

Дрепер, Чон Уилям (1811—1882)—Американ кимјачысы жана физиологудур. «Авропаның әгли инкишафының тарихи» (1867—1870), «Дин вә елм арасындакы мунагаштасының тарихи» (1874) жаңы сыра башга әсәрләри нәе кениш шеһрәт газанымышдыр.

² Әймәд Мидһәт (1845—1913)—Мәшіур түрк жазычсыдыр. Бир сыра тарихи әз мәншәт романларынын, негаје үз очеркләри мүәлифидир. Аврона әдәбијатындан чохлу тәрчүмәләр етмишdir. «Хәчән-әввәл» (Биринчи мүәллим) ләгәби илә мәшіурдур.

3 Бү бэнд сон ики нэшрдэ веилмэмшидир.

АВРОПАДА МЭМДЭЛИННИН ЕШГАЗЛЫГЫ

(«Мәрдесиң Рәхим ет мәнә, чан жадмазел!»)

(Cah. 157)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (25 јанвар 1911, № 4) имзасын чап олуумышдур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галәп нәшрләре дахил едилмишидир. Учунчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә «Көл мен!—Кәлменәм!..» ады илә верилмишидир.

Мәһәммәдәли шаһ таҳтдан салындыгыдан соңра Одессада јаша-
јырды. Бир актриса вурулмуши, ондан рәдд чавабы элмыш, лакин
далынча Авропаја гәдәр кетмишди. Сатира о мүнасибәтлә јазыл-
мышдыр.

Шадда-Жеменин гәдім һөкмдарларындастыр. Әфсанәје көре, Һүт пејгембәрин дөврүндә олмуш, лакин онун пејгембәрлийниң тасдиг етмәйиб кафир ғалмыш вә өз тәрәфдарлары илә бирликтә куя Чөбрапаш сеңіләсі (чығыртысы) илә мәһв олмушдур.

² Намруд—Гәдим Бабил шәһәрини тикдирмис бир нәкмадыр. Тәхминен 4600 ил бундан эввәл јашамышдыр. Имансызығы, Ибраһим Хәлил пејгәмбәри ода атыб јаңдырымат истәмәси ила мәшһүрдур. Гәдим дүңҗашын эш залым нәкмадарларынан бири сајылыш.

JYXY

(«hejøerø, ej myduri-øhuli-fugsuun»)

(Cah. 159)

Илк дэфэ «Дэни нэгигээт» газетинде (28 январ 1911, № 7) «Паландуз» сэхнүүснини 4-чүү нэмэрснди «Низээдэр» имзасы илэ чадаа

олуунмушадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахиң едилемишdir.

¹ Нәјвәрә—«Күнәш» вә «Дени һәгигәт» гәзетләршидәкى «Паландуз» адлы һәфтәлик мәзһәкә сәһиғесинин мүддири төрәфиnidән ишләдилән кизли имза иди.

² Низәдар—М. Э. Сабирин «Күнәш» вә «Дени һәгигәт» гәзетләрнидәкى «Паландуз» сәһиғесинде истифадә етдији кизли имзадыр.

АЙ ЧАНН..

(«Мүфтинин рә'ји илә кәшиф-вү'үүши-ниссан»)

(Сәh. 161)

Илк дәфа «Молла Нәсрәддин» журналында (29 январь 1911, № 5) илгасыз чап олуунмушадур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләрә дахиң едилемишdir. Иккичи, бесинчи вә алтынчы нәшрләрдә сәрлөөнәсиз, үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә иш «Ики ма'на» ады илә верилмишdir.

Бу сатираны материялы Өмәр Фаиг Нә'манзадәнин «Молла Нәсрәддин» журналында (25 январь 1911, № 4) чап олуунмуш «Гәшәккүр» адлы мәғәләсендән көтүүрүлүшадур. Ыемин мәгәләнин ашабыда ejni илә веририк:

«Индикى истам үләмасы арасында мүназәнәли, шәккүл бәһеләрдән бири да һичаб мәсәләсидir.

Бу ойла әһәмијәтли бир мәсәләдир ки, һәјати-иҷтихадијә вә мәдәнијәмиз һәр заман бунун тәһти-тә'сиринде булуумыш вә эл'ян да булуумагдадыр. Бу мәсәләнин бир кәрә гәт' олууб гүртүлмасыны, һәр саһиби-әвариf кимни, мон дә аразу едәрдина. Лакин бунуч үчүн чесарәтли, слымли, иүфүзлү бир фазилин вүчүду лазымдыр. Һәрчанд бир чох моллалуу төкликдө «сәтрин шәр'и олмадыгыны, мәвариf вә тәрәггимизэ зэрәр вурдугуну сојлајырди, эмма һеч кас мејдана чыхыб ашкар демәје чесарәт едәмијорду.

Ыемд олсун ки, Гаффәз мүфтиси үүсечи әфәнди һәэрәтләри «Сәда»нын 10, 11, 12, 13-чү нөмрөлөрнидәкى алманы нәшријаты илә «сәтрин шәр'и олмадыгыны, ј'ин мусәлмән арвадларынын үзү ачыг көз биләчекләрни мөнкөм вә шәр'и дәлилләр илә и себт вә бәлан едиб, мәгами-фәтвапәнәндиң бу чотии мәсәләјә нәбајәт верди.

Бу мүнисибаттә мүфти әфәнди һәэрәтләри тәрәггији-миллијәмиз нәммиң эрэн-тәшәккүр сләрим».

¹ «Молла Нәсрәддин» журналынын эмәкдашы Өмәр Фаиг Нә'манзадә нәээрдә тутулур.

² Журналда вә иккичи нәшрдә о чүнбүш илә иди әвәзиша: о на чүнбүш иди.

³ Үчүнчү вә дөрдүнчү нәшрләрдә фән әвәзиша: фәнд.

[ЕЛ ЧӘКИР НАМЫМЫ МИН ЛӘНӘТ ИЛӘ]

(Сәh. 162)

Мәһәммәдәли шоһын дилиштән јазылыш бу төзијанс илә дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (29 январь 1911, № 5)

«(.....)» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи ишрдэн башга, бүтүн галан ишрлэрэ дахил едилмишдир.

1 Сон ики ишрдэ наамыны эвээнийе: наамыны.

ТЭБРИЗ МУХБИРИНЭ

(«Мүхбируссэлтэнээ шэлж едэчэксэнми јенэ?»)

(Сэх. 163)

Илк дэфэ «Дени һөгигэт» газетиндэ (30 январь 1911, № 8) «Э. С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи ишрдэн башга, бүтүн галан ишрлэрэ дахил едилмишдир. Сон ики ишрдэ «Декэ таизянэ» ады илэ верилмишдир.

ЕШИДИРИЗ КИ

(«О земандан ки, Рәхим хан јетишиб Тәбризэ»)

(Сэх. 164)

Илк дэфэ «Дени һөгигэт» газетиндэ (1 февраль 1911, № 10) «Э. С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи ишрдэн башга, бүтүн галан ишрлэрэ дахил едилмишдир.

1 Рәхим хан—Иранын ири феодалларындан бири иди. 1905-чи ил ингилабы дөврүндэ Тәбриз заматкешлэри үсјан бајрагы, галдырыгы вакт Мөхәммәдэлли шаһын көстәришиндэ эсасэн экспингилабчылара көмөк үчүн бөйж бир атлы гүвваси илэ Тәбризэ қалмыш, көнчлэри гарэт етмиши, бир чох адамы «ингилабчы» ады илэ тутуб һәбә атышадыр. Бу таизянэ о мунасибәтлө јазылмышдыр.

МЕНИШИКОВ ДЕИР КИ

(«Мәктәбә дүшмән олан бә’з мүгәддәс (?) үләма»)

(Сэх. 165)

Илк дэфэ «Дени һөгигэт» газетиндэ (2 февраль 1911, № 11) «Э. С.» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи ишрдэн башга, бүтүн галан ишрлэрэ дахил едилмишдир.

1 Менишиков—Петербургда чыхан мүртәче «Новоје времја» газетинин (1868—1917) фәэл мүһәррирләриндән бири иди.

ЭЗРАИЛИН ИСТЕ'ФАСЫ

(«Эзраил әрз едәрәк сөјләди: «Еј рәбби-энам...»)

(Сэх. 166)

Илк дэфэ «Молла Нәсрәддин» журнальца (7 февраль 1911, № 6) «(.....)» имзасы илэ чап олуумушдур. Биринчи ишрдэн башга, бүтүн галан ишрлэрэ дахил едилмишдир.

1 Икинчи ишрдэ олсан эвээнийе: олсун.

[АЕЛДАГЫГЧА КИШИ ГЕРЭТСИЗ ОЛУР]

(Сәh. 167)

Илк дәфә «Jenni hægigöt» газетинде (9 феврал 1911, № 16) «Ә. С.» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи пәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir. Соң дәрд нәшрдә «Нран нија виран олду?» адым илә верилмишdir.

¹ Белә сөзү газетдә нә бир, иккичи нәшрдә исә бир шәклинде кетмишdir.

² Сан вә Нәриман—Фирдовсийн «Шаһнамә» дастанының гәһрәмәларындаңдыр.

[ЧОХ ДА ДӘМӘ СӘРВӘТҮ САМЛЫЛАМ, ЕЈ ФИЛАН!]

(Сәh. 170)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) «(.....)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи пәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir. Учүнчү вә дөрдүнчү пәшрләрдә «Бир утанды» адым илә верилмишdir.

¹ Иккичи вә учүнчү пәшрләрдә неча әвәзи: неча.

ДӨРД ДИЛДИ ГЫРМАНЧА

(«Кәшфи-вәчі етляк деңиз өөртлөрә шәр'эн һаралға»)

(Сәh. 171)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) имзасыз чап олунмушдур. Биринчи пәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir. Учүнчү вә дөрдүнчү пәшрләрдә «Дөрд мә'на» адым илә верилмишdir.

¹ «Ишығы»—1911—1912-чи илләрдә Бакыда чыхан «стәрбије-атфала, әдәбијата, табабот вә сөздарлыға даныр» һәфтәлик гадын журнальы иди. Илк нөмрәси 1911-чи илин 22 ژавварында бурахылмышдыр. Редактору Хәдичә хәнэм Элибәјова, нашири исә Мустафа бај Әлибәјов иди. Мүәллифләrinин чоху гадынлардан ибарәт олары жиналда Һ. Чавид, М. Һади, Ә. Мүзини, Р. Әфандиев вә башгалары кимн шашып вә жазычылар да фәзл иштирак етмишләр.

² Дөрдүнчү пәшрдә шојлә әвәзи: сөјлә.

[БҮТҮН АВРОПАДА КӘМІЛӘН, АММА БАҚЫДА]

(Сәh. 172)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (12 феврал 1911, № 7) «(.....)» имзасы илә чап олунмушдур. Биринчи пәшрдән башта, бүтүн галан нәшрләре дахил едилемшишdir.

Бу тазијана о заманылар Шамахыда мүәллимлек едән Һәфиз әфәндиси Шејхзада учун кечирилән юбилеј мүнасибәти илә жазылышдыр.

¹ Учүнчү вә дөрдүнчү пәшрләрдә олду әвәзи: кечди.

МӘМДӘЛИ ДЕЈИР КИ

(«Русија дипломасјасына бағладын үмид»)

(Сәh. 173)

Илк дәфә «Jenni həqiqət» газетинде (13 феврал, 1911, № 19) «Ә. С.» имzasы иле чап олунмушдур. Биринчи ишердән башта, бүтүн галан ишерләрә дахил едишлишидир.

¹ Потсдам—Алманијаның Берлин җаһыныңда, јашылыг ичиндәки шәһәрләриндән биридир. Бир чох бејнәлхалг көрүшләр бурада олумушдур. Соң икى ишердә бу шәһәрин ады сәһнә олараг Роттсдам кетмишидир.

² Франкфурт—Алманијаның чөнуб-гербииндә бөйүк шәһәрdir.

ЭРДӘБИЛ ҺАКИМИ РӘШИДҮЛМҮЛҚӘ

(«Ej голчомаг, элсизләре чох еjlәmә азар»)

(Сәh. 174)

Илк дәфә «Jenni həqiqət» газетинде (17 феврал 1911, № 22) «Мұтарчым Ә. С.» имzasы иле чап олунмушдур. Биринчи ишердән башта, бүтүн галан ишерләрә дахил едишлишидир.

¹ Мұслихиддин Сә'дији-Ширази (1184—1291)—Шарғын даһи классикләриндән бири, бөйүк фарс шашы, мәшһүр «Бустан» (1257) вә «Күлүстән»ын (1258) мүәллифиidir.

[МОЛЛА ЭРӘСЗАДӘНИН... ВАЙ, ЈЕНӘ МА'БӘДИ ВАРИ]

(Сәh. 175)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 феврал 1911, № 8) «(.....)» имzasы иле чап олунмушдур. Биринчи ишердән башта, бүтүн галан ишерләрә дахил едишлишидир.

¹ Молла Мәнәмәдтагы Эрәсзадә—Загафғазија руһани идарәсинаи үзүү иди. О заманы мәтбуатда дини мөнәззәләрдән шәрәт узун-узады мәгәләләр чап етдиရәр. ахырында исә һәминшә «ма'бәди вар» сөзләриниң язарады.

ӘГВАЛЕ ҺӘКИМАНЕ

(«Әз «Сәда» гаренін безар ајәд»)

(Сәh. 176)

1911-чи илдә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 феврал № 8) имзасыз чап олунмушдур. С. М. Гәнизадә вә Э. Мүзинбаш хатирәләрниң эсасын Сабир күллијатына илк дәфә дахил едилир.

1909—1911-чи илләрдә Һашым бәј Вәзиров ишер етдији «Сәда» газети сәнифеләрниң «Молла Нәсрәддин» журналына вә М. Э. Сабире гарышы гәрәзлә долу һүчумлар едиреди. Оның сәснә сәс ве-

Рән мүһәрриләрдән бири дә мүәллим вә јазычы Чәфәр Бүнҗадзәдә иди. Ч. Бүнҗадзәдә һәр күн «Сәда» гәzetинде узун-узады, бош, якиәсәг, мәгаләләр јазыр, «миллат әлдән кетди» дејә бағырырды. Бу сатира онлара чаваб олараг јазылышы.

ТӘБРИЗДӘН «МОЛЛА НӘСРӘДДИН»Ә КӨНДӘРИЛӘН КАҒЫЗЛАРЫН МҮФӘТТИШИНӘ

(«Еј мүфәттиш, јолланан қагызлары ахтарма чох»)

(Сәh. 177)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (23 феврал 1911, № 8) «(.....)» имзасы илә чап олумушшудур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едишлиши.

БАЛАЧА СӘННİӘ

(«Сәд шүкүр ки, олду нур-баран»)

(Сәh. 178)

Илк дәфә «Jenni hәgигәт» гәzetинде (27 феврал 1911, № 30) «Ә. С.» имзасы илә чап олумушшудур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едишлиши.

Гәзетдә сәрлөвіләдән соңра «Нәсими-Шимал» гәzetасындаң ма-
лән тәрчүмә» гејди варды.

1 Соң дәрд нәшрдә мә'мурларындан өвәзиңе: тәрағүндән.

2 Соң дәрд нәшрдә башладылар өвәзиңе: башлајылар.

МҮНЭРРИЛӘРӘ

(«Тә'лимә даир одлу јазылышы мәсгаләләр»)

(Сәh. 181)

Илк дәфә «Jenni hәgигәт» гәzetинде (1 март 1911, № 32) «Ә. С.» имзасы илә чап олумушшудур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едишлиши.

ВАГИЕЖИ-ЮБИЛЕЙКАРАНӘ

(«Кирдим јеримә башында гајғу»)

(Сәh. 182)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10) «Көзү јүхүлү» имзасы илә чап олумушшудур. Биринчи нәшрдән башга, бүтүн галан нәшрләре дахил едишлиши.

¹ *Хагани Ширвани (1120—1199)*—XII əsrədə jəshaýb jəratmış bejük Azərbaijcan şairidir. Şamaxı shəhərinin jahxılıqlarında olañ Məlhiem kəndində dogulmuşdur.

² *Zülfügar Shirvani (1190—?)*—Şamaxıda dogulmuş Azərbaijcan şairlərinindən biridir. XIV əsrin əvvəllaşdırında Təbrizdə vəfat etmiş və məşhur Sürxəb gəbristənəyida bəsdiyrlərmişdir.

³ *Həsənbəjə Məlikov Zərdabi (1837—1907)*—XIX—XX əsrər Azərbaijcan mədəniyyətinin kərkəmli nümajanınlərindən biri, mülki teatr və mətbuatın bənnisi, журналист, dərvinişt əlim və bejük iştimam xadim idi. Nəşr etdiyi «Əkinçic» gəzeti (1875—1877) ilə Azərbaijcan mətbuatının əsasını gojmüşdür. Təbiijat və kənd təsərrüfatına, maariif, dil, ədəbiyyat, iñçəsənət, teatr və elmin bir çox sahələrinə danır onlarca əsərlərinin nüelliflərdir.

⁴ *«Kəşkül»*—1883-çu ilini janvarından Tiflisdə nəşrə bашлаjan журнал idi. 1884-çu ilini mart aýınıdan gəzətə chəvrilişdi. Rədaktöry «Ziya» gəzetiinin müdürü Cənd Ünsizədənin garداşı Çəlal Ünsizədə idi. «Kəşkül» əzətrafına gəbabagchıla zijalıylar-dən ibarət ədəbi gəvənlər təplamışdır. Əsasən «Əkinçic» gəzeti-nin jolu ilə kədən «Kəşkül»-ün cəñiñfələrində dil, ədəbiyyat, iñçəsənət, əlm, maariif məsələlərinə danır məgələlər, bədini əsərlər, rus, Avropa və Şəhər ədəbiyyatından tərcümələr çap olunmuşdur.

⁵ *Cejid Əzim Shirvani (1835—1888)*—XIX əsr Azərbaijcan şə-rinin kərkəmli sənəmalarından biridir. Maariifçi şe'rəri və satiraları ilə dəvərçiyi realist sənətkarı kimi tanınmış, aşıqanlıq rəsədi gəzəllərinində nəşr Füzərli əzənələrinin davam etdirilmişdir. Şamaxıda dogulmuş və orada da jəshaýb jəratmışdır.

⁶ *Sultən Məçid Gənizədə (1866—1938)*—Maariifnəşr vərəzşəcisi, pedagog idi. Şamaxıda dogulmuş və ilk təhsiliini də orada almışdır. 1887-ci illədə Tiflisdə Aleksandr müləllimlər institutunu bitirmişdir. Əmrənun çox ıssəsəsinin, mülənnimliyə, məktəb-maariif xadimliyinə nəşr etmiş, bir çox sahələrə metodik və ədəbi-bədini əsərlər jəzmışdır.

⁷ Bu bejt son iki nəşrdə veriləməmişdir.

⁸ *Nəbibabəj Məhəmmədbəjov (1864—1928)*—Tənənəməş müləllim və iştimam xadim idi. Şamaxıda dogulmuş və ilk təhsiliini də orada almışdır. 1883—1887-ci illərdə Tiflisdə Aleksandr müləllimlər institutunda oxumüşdür. Əmrənun 40 illən artyqını xalq maariifinə nəşr etmiş, ibtidai məktəb müləllimliyindən bəşlənmiş məktəb direktoriyu və maariif organlarından bir çox məc'ul vəzifələrədə chalışmışdır.

⁹ *«Rəhbər»*—1906—1907-ci illərdə Bakıda nəşr olunan, umumiyyətlə Gaafgaziyi, Rusiyaını, xüsusiylə məsələmələrinə mənşətindən, «ədəbiyyatdan, əsuli-təlim və tərbiyədən bəhs edən» жур-nal idi. İlk nömrəsi sentyabrı 24-də çıkmışdır. Rədaktor və nəşiri müləllim Məhəmmədbəj Məhəmmədbəjov idi. Jurnalda Bakı müləllimləri ilə janaşy F. Kənarli, M. Ə. Sabir, A. Cəhət, R. Əfəndizadə, C. M. Gənizədə və bəşlər kimi kərkəmli jazychi və iştimam xadimlər fəal iştirak etmişlər.

¹⁰ *Журналda və ikiinci nəşrdə pəlidə cəzənün əvəzinə nəgtə-*

ләр гојулмуш, бу сөз илк дәфә үчүнчү пәшрдә бәрпа едилемшишdir.
11 Иккичи, үчүнчү вә дөрдүнчү пәшрләрдә белә нијаз әвәзиши:
heç nəməz.

12 Ахырынчы ики бејт сон ики пәшрдә верилмәмишишdir.

13 *Haфиз* әфәндиге Шеихзадә—Жары дин таблинатчысы, әфәндиге,
јары мүэллим типли бир адам иди. Шамахыда мектәб ачыб мүэл-
лимин едидри.

Иккичи пәшрдә бу мисера верилмәмиши, јерине пәгтәләр гојул-
муш, үчүнчү вә дөрдүнчү пәшрләрдә исә Әлінағиз әфәндиге әвәзиши:
әлламаји-даһır.

14 Бу мисера Фүзулинин «Лейли вә Мәчпүн» поемасынандыр.

[ЕЈ ПУЛЛУЛАРЫН СӘФАСЫ, НОВРУЗI]

(Сәh. 185)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10)
«(.....)» имzasы илә чап олупмушштур. Биринчи вә дөрдүнчү пәшр-
ләрдән башга, бүтүн галан пәшрләрә дахил едилемшишdir.

БАЈРАМ ТӨҢӨФӘСИ

(«Еј төкән моллоларын камына шәрбәт, новруз!»)

(Сәh. 186)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911, № 10)
«(.....)» имzasы илә чап олупмушштур. Биринчи пәшрдән башга, бу-
тун галан пәшрләрә дахил едилемшишdir.

[ОЈЛӘ БИР ТӘРЧҮМӘ КИМ, РУНДИ-ШЕКСПИР КӨРЧӘК]

(Сәh. 187)

Илк дәфә «Молла Нәсрәддин» журналында (9 март 1911,
№ 10) «(.....)» имzasы илә чап олупмушштур. Јалиыз иккичи, бе-
шинчи вә алтынчы пәшрләрә дахил едилемшишdir.

Бу тазијәне Һашым бәй Вәзирров тарафындан Шекспирин «Отел-
ло» эсәринин голиз, савадесең бир дилдә азәрбајҹанчаја тәрчүмәсі
илә әләгәдәр язылмышшыр.

¹ Вилдад Шекспир (1564—1616)—Дани иккиліс шәпхана, дүнија
әдәбијатында драматургијашын классик усталдарынан бири, мән-
бүр «Җәмләт», «Магбет», «Отелло», «Крал Лир» вә бир чок башга
әсәрләрин мүәллимишdir.

² Отелло—В. Шекспирин мәнбүр «Отелло» фачиәсияни тәһра-
манындыр.

[ӘШНӘДҮ БИЛЛАНГИ ӘЛИИЛЛҮЛ ӘЗИМ]

(Сәh. 188)

Бу эсәрин илк бәнді шапхана өлүмүніндан соңра «Мә'лumat» га-
зетинде (29 июл 1911, № 25) «Марғұн Ә. Сабирин ахырынчы күч-

ларнда «дедији кәламларындак» гејди илә чап олуышынан. Бүтүнлүкдә исо илк дәфә «Жени иршад» гәзетинде (б сенінде 1911, № 7) шарын вәфаты мұнасибәти илә А. Сәхнәтқиң чап етдирип жаңы «Сабир» адлы мәгаласинә дахиъ едилмишидір.

Шары А. Сабир «Көнбонама»-яя мүгэддимесинде бу шे'риң жазылма тарихини белә изаһи едир: «..Бундан соңра Сабирин һаваси илә шеһирәти кетдикчә артыр, көзәл-көзәл шәэмләр ишишад един газетәләре көндәрүр вә тутдуғу мәслекинде Ымсөһібәти олдуғу хүшкә мө'минләрни вә ријакар молланымалорин ашвали-руйијеләрниң көмалайыча вагиф олдуғу үчүн онларын эф'ал вә ә'малып чох шириң мәзмунлар илә, зәрінф кинајөләр илә зәмм вә тәгбиһә башлајыр. О гәдәр кечмир ки, гарә чамаатын лә'нат вә тәһмәтләрни ишшән олур. Бунунда белә көмали-мәтаниг илә өз әзмийнде сәбаг единб. сөвклии миллатындән көрдүјү әза вә чәфәдән, јағыш кима үстүнә јаған тәқфир вә тәһигирләрдәп асла керү кетмәйиб, өз мәслекинде давам единр вә мұлајиманә дилләрлә чүхһал Фирәсииңи бу нөв анлатмаға чалышыр:

.Эминаеву билгалии өмүржүүлүүдөйн

ІҮӘМДҮЛИЛДАҢ КИ, БУ КҮН ВАХТӘВӘР ОЛДУ БАШЫМЫЗ!

(Cah. 189)

Илк дәфә «Іоніопнамә»нин 1914-чү ил көшрниң чап олушмушдур. Соңракы көшрлөринг һемисына «Ниарет-мусибәт» ады наедахыл едилдишдир.

А. Сейкіт асқарылајаркен белэ бир гејд вермішады: «Бу ше'ри мәрлүң хастә олдуғу заман өмрүнүң ахыр өзгеларында жаздығындан жарыктың галышыда».

¹ Зәрдүшт—Азәрбајҹанлыларын куја гәдик пејгәмбәри, атәш-пәрәстлијин баниси ди. Новруз бајрамының эсасы Зәрдүштүн пејгәмбәрлији вә Чәминди-Чәмин падшаһлығы дөврүндә тојулмуш дур.

2 Чам (Чамшиди-Чэм)—Иранын эндеше түрк тарбияттын маданиятында көрүлдө окуулуктушудур.

САТИРИК ПАРЧАЛАР

[ТУТДУМ ОРУЧУ ИРЭМЭЭЗАНДА] (Сэх. 190)

Бу ше'р Сабирин илк, мә'лум сатирик парчаларындандыр. Илк дәфә 1912-чи илдә А. Сөһнәтий «Honhonnamä»-јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Бүтүн көшрлөрин мүгәддимәснә дахил едилмишдир.

А. Сөһнәт ше'рин нә мүнасибатлә јазылдығыны белә изаһ едиր: «8 јашында мәктәбә кедиб охудугуны, јазмага һавәснинни олдуғудан молласы тәрефиңдән афәрри эвәзинә ләјүлдүйнү ушаг дили ма бу сәјаг нәэм етмишдир вә рәсм-хәтти дә бојләчә имиш:

Тутдум оручу ирэмээзанда

[БАБАМ СҮННИ, НӘНӘМ ШИӘ, ДҮРӘК МӘН] (Сэх. 191)

Бу парча С. М. Гәпиззадәниң хәтирәләри («Әдәбијјат гәзети», 16 июл 1936, № 18) эсасында чап олунур. Хәтирәдә деңгелдиңнә кера, ше'ри Сабир 1875-чи илдә С. Э. Ширванинин «Үсули-чәди» мәктәбинде охујаркөн јазмышдыр.

[НӘМӘДАНДА ГОНАҒЫМДАН ХӘБӘР АЛДЫМ, КЕЙ ШЕЙХ] (Сэх. 192)

Кечән эсрии акырларында деңгалиниш бу сатирик парча илк дәфә 1912-чи илдә А. Сөһнәтий «Honhonnamä»-јә јаздығы мүгәддимәдә чап олунмушдур. Дөрдүнчү көшрдән башта, бүтүн галан көшрләрә дахил едилмишдир.

А. Сөһнәт бу ше'рин јазылмасы тарихини белә изаһ едири: «...Бир нечә вәтт Шамахыда галдыгдан соңра Карабела зијәраттагы азым олур. Этәбати-елијатда бир чох нөвһө вә дүбејтләр јазмыш, о чүмләдән һәмәдинда дедији бир рүбәисен будур:

Нәмәдинда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шејх

[ТАНРЫ ҢӘР ІЕРДӘ ПУЛУ БИР ҮРӘЈИ СӘХТӘ ВЕРӘР]

(Сәh. 193)

Жазылма тарихи дәғиг мә'лум олмајан бу парча С. М. Гәпиза-дәниш Сабир һәғгышдақы хатирәләри әсасында китаба дахил еди-лир. Мәти профессор Җәфәр Хәндапын «XX әср Азәрбајҹан әдәбиј-јаты тарихи» китабы (1955) үзрә верилир.

[МОЛЛА, СӘМАВАРЫНДАН ДӘРДА, ҢӘЗАР ДӘРДА]

(Сәh. 194)

Бу бејт «Молла Нәсрәддин» журналы әмәкдашларының ха-тирәләри («Революсија вә култура» журналы, 1937, № 1) әсасында-китаба дахил едилир. Хатирәләрдә дејилдијинә көрә, «Молла Нәс-рәддин» редаксијасында чај масасының башында отуран чох олар-мыш. Редаксијадакы самавар исә балача имиш. Һәрә бир стәқаң ичәндән соңра самавара јенидән су төкүләр вә од салышармыш. 1911-чи илдә мұаличә үчүн Тифлис қедән Сабир бир дәфә редак-сијада чај ичәркән һәмни бејти деминшидир.

A

А ба—аталар, ата·баба.
А ба ди—абадаплыг, забад етмә.
А ба з—башлама; а ба зи · кэла м—сөзэ башлама.
А да т—адәтләр.
А зи м—әзм едән, бир мәгсәдлә бир јерә җедән.
А жа т—Гур'ян ајәләрн.
А жи н—дини әдәт, дини шүмәйиш, ибадәт.
А ли—јүксәк, бејүк; а ли м·ә·га м—јүксәк мөвгә, бејүк мөңсаб.
А ли жа т—али сөзүүгү чәнидирип; баҳ: али.
А м а л—әмәлләр, үмид, бејүк аразу.
А м и л—тачирип көмакчысы, ишкүзары.
А м и р—әмир едан, һаким, рәис.
А ри—бир шејдән мәһрум. Ари иди бүтүн нәзафәтдән—тәмиәлилік-дән бүсбүтүн мәһрум иди.
Ариз олм аг—баш вермәк, баша кәлмәк, кәлиб јапышмаг, үз вермәк.
А с а р—әсәрләр, китаблар; әбидаләр, гијметли тарихи шејләр.
А с и м а н—көј, сәма.
А һә н—дәмнир.
А ши на аji · гүрбәт—гәриблијә алышмыш, гүрбәт јөрләрдә јашамага әдәт етмеш.

B

Б а в ү ч у д - и и—буунула белә.
Б а д—јел, құләк; б а д э в е р м а к—јох етмәк, пуч етмәк, зај ет-мәк.
Б а р—јүк, ағырлыг; б а р и · м е һ и ә т—гәм јүку.
Б а р а н—јағыш, јағма; и у р · б а р а н—шиыг јағышы, яч. әзәд-лыг е'ланы.
Б а г а—давам етмәк, дакми јашама; ј о х д у р онүн б ө г а с ы—о мүвәғгәтидирип.
Б ә д ә х л а г—әхлагсыз, тәрбијәсиз.
Б ә з з а з—аршын малы сатай.
Б ә з л—малыны, пулуну. аспиркомәмә. Вар-жохун һәп бәзли-ислам ет-ди—бүтүн дәвләттини ислама гурбан етди.

Бәләгәт—мезуу, мәгсәди көзәл вә бәдии сөзләрле шифадә:
шәр'и· бәләгәт—бәләгәтиң гануцлары.

Бәлаја—бәлалар.

Бәр—гапы; бүмү бәрим—мүлкүм вә гапым·дарвазам.

Бәрадар—гардаш.

Бәркәшт (етмәк)—кери дөймәк; бир шеји кери дөндәрмәк.

Бәршикәстә—сыныш, јохсул дүшмүш, мүфлис олмуш (тачир).

Бәрәкс—эксинә, тәрсинә.

Бәсә—чох, хејли, артыг.

Бәсирәт—көрмә вә анлама габилијәти; бәсирәт көзү—һагигәти көрән көз.

Бәсқи—о гәдәр, о гәдәр ки.

Бәст—понаң апарылан јер, сығыначаг, тохунулмаз јер; Иранда чаниләрин мас'улийәтдән, һәбс вә өзәдан гачыб кизләндикләри хилас еви, мәканы.

Бәстәр—јатаг, јорған·дөшәк; бәстәри · һәсрәт—мәч. һәсрәт јатагы.

Бәһр—һасил, мәһсул; пај, һиссә.

Белчәт—севинч, шадлыг; көзәллик.

Бәхши· һәјрәт етмәк—бөјүк бир һүнәрлә адамлары һөјрав гојмаг.

Бәчәһаниәм—чәһеннәмә ки.

Бәшашәт—севинч, шадлыг; күләрүзлүлүк.

Биараң—иараһат, арамсыз.

Бибәдәл—әвәзис; ә'ла, мисилсиз.

Бибәһрә—бәһрасиз, пајсыз; јохсул, касыб, мәһрум.

Бидавам—давамсыз, зәниф, табсыз.

Бидад—зүлм, амансызылыг.

Бидар (олмаг)—ајыг олмаг, јатмамаг, хәбәрдәр олмаг; ојанмәг.

Бид'әт—дин, шәриәт ады, пәрдәси алтында шәриәт әлејһинә иш, сез.

Биэгл—агылсыз, фәрасәтсиз.

Биззијадәт—артыгламасы илә.

Бидрак—идраксыз.

Бижи—Чиндә вә һиндистанда битән өлдүрүчү зәһәрли биткинир.

Бикәс—кимсәсиз, јазыг, көмәксиз.

Биканә—јад, өзкә.

Билмарра—бүсбүтүн, тамамилә, дигинидән.

Билмәсәрәт—шадлыгла, севинчла.

Билхејр—хејрлә; бил·хејрү вәссәламәт—хејр вә саламатлыгla.

Билчумла—бүтүн, һамы, чәми.

Бил'изафәт—артыгламасы илә, даһа чох.

Бил'интихаб—сечмәклә.

Бил'истинад—истинад етмәклә, сөјкәнмәклә.

Бил'инһитимам—са'јлә, гејрәтлә.

Бимар—хәсто, нахощ.

Бил'умум—үмүмийәтла.

Бимүһаба—чәкинимәдән, горхусуз, ҹалышыб·чабаламадан.

Бинаји·хејр—хејрли ишә башиланғыч, хејирли эсас.

Бисәбрү гәрап—сәбрисиз, гәрарсыз.

Би стүм—ијирменичи; эерин-бүстүм—ијирменичи эср.

Би сүкун—сакин оямајан, раһатсыз.

Биттәкәсүр—choхалмагла, артмагла, јајымагла.

Бихатэр—таһлукәсиз, хәтасыз.

Биһеггүл’амал—эмәк нағысыз, мүфтө.

Бича—јерсиз, ма'насыз.

Бишәк—шүбәсиз, јәгии.

Бир—гују.

Бирин-эләм—Әрабистанды имам Элишин мө'чүзәләрниңдән бирн илә бағлы жер ады.

Бүзүркана—бөјүкләр, башчылар.

Бурәһиә—чыллаг, лүт, жалын; пажи-бүрәһиә—јөлшашајаг.

Бум—јурд, јер, торпаг, мүлк.

Бүседилмәк—өлүлмәк.

B

Ваиз—ва'з едән, дини насиһәт верән.

Вала—јүксәк, бөјүк; хатири-вала—бөјүк со'ј ва гејрәт; хатири-вала ләри—јүксәк, чох һөрмәтли һафизәләри, зәһинари.

Варис—мирас саһиби, вәрәсә.

Вәбал—күнәһ, сүч.

Вәгә—мал-дөвләттөн бир хејр ишә вермә, бағышлама, гурбан етмә. Хатири, гәлим, сәрим, нағфи-хәјәданыңдыр—...һәр шејим пулар гурбандыр; вермә.

Вәли—амма, лакин.

Вәсф—тә'риф, тәсвири.

Вәһј—куја аллаһдән пејгәзибәрләре кәлән эмр, илһам.

Вәшижет—ваһшилик, јыртычылыг.

Вәчид—шәдлиг һәјәчаны, һәјәчанлы севинч.

Вәчі—үз, сурәт, тәрз, юл; ишбу вәчі илә—бу сурәтла.

Вә'з (етмәк)—насиһәт етмәк, вазилен етмәк.

Визр—күнәһ.

Вираин—дағылымыш, хараба.

Вирд—һәмнишо, жаҳуд мүәյҗән вахтларда тәкрадар едилән, диллән дүшмәҗән сөзләр.

Вучуд—варлыг, вар олма; иғфузлу әдам.

Вучун—үзләр; кәшфи-вучун-иислами—гадынларын үәүү ачма, чадрасыны атча.

G

Габил—тәбулә кечән; бачаран, габилијәтли, исте'дәдлы.

Гадир—гүдәрәтли, бачарыглы.

Габиб—мөвчүд олмајан, јох олмуш.

Гали—разы олән, разылыг верән; дејен, сөјләјен; нәгл едән, рәвайәт едән.

Гајәс—сон, нәтичә, мәгсәд, бир иш вә ja ташәббүслән көзләнүүлөн нәтичә; гајеji-амал—арзууларын гајәси.

Гал—сөз, дејиләчәк шеј. О заман һәмдәленин сөјләјенәк гали нәдир?

Галиба—choх еһтимал ки; чох ола биленин ки.

Галијемү—гара сачлы; сачларына мүшк вә энбәр сүртүлмүш көзлө.

Г а р е—охуҷу, охујаи.
Г а с и р—гүсурлу; бачарыгсыз.
Г а с т и н—мәһманхана; күшөйи-гастин—мәһманхана нөм-
раси.
Г а ф и л—ғәфләтдә олан, ишләрдән хәбәрсиз адам.
Г е ј д—ип, зәниш; бандәлик гејдиң гырыб—гуллуг зән-
чириши гырыб, азад олуб.
Г е ј з—ачыг, гәзәб.
Г ә ба һ і ә т—чиркүк һәрәкәт.
Г ә б и һ—чиркүк, пис.
Г ә в а и д—гајдалар.
Г ә з и й ж ә—иш, мәсәлә.
Г ә ж ү м—бириңә вәкиллүк етмә; она бөյүклүк етмәк үчүн иктијәр
саһиби олан адам.
Г ә л т а и—булашдырма, батырма.
Г ә п ә м—гојун.
Г ә и и—дөвләтли.
Г ә р г—батма (дәниздә, чајда, көлдә), боғулма.
Г ә р з—борч.
Г ә р ж ә—кәнд.
Г ә с р—сарай, имарәт;
Г ә с ә м—анд.
Г ә с и р—гыса, мәһдуд; ә гли-гәсири—дар дүшүнчә.
Г ә т л—өлдүрмә.
Г ә т '—кәсмә; гәт 'и-зәбани—дилини кәсмә.
Г ә ф л а т—гафиллик, гафил олма, хәбәрсиз олма; хаби-гәф-
ләт—авамлыг, чәһәләт.
Г и и а—сәрвәт, дөвләт; эрбаби-гина—дөвләтликләр.
Г и с с ә—әһвәлат.
Г ы л м а и—чәнният оғланлары.
Г л а с и ы—шумајәндә, депутат.
Г ө в л—сөз; өз'дө; гөвли-сәрий—доңру. Һәгиги сөз, гәти сөз,
иңдә.
Г ө в р—јания, одланыма; жәч. гәзәбләкимә.
Г ө и ч ә дә һ а н—агзы гөнчә кими гашәнк, балача.
Г у л л а б ы—һарамзада, адам алдадан, алдадычылыг, саҳтакар-
лыг.
Г ү с л—өлүнү динни гајдаларла јума; мурдарлыгдан соңра јујуима.
Г ү ф р а н—әфв, раһимәт, мәрһәмәт.

Д

Д а д—кемәк, јардым; әдаләт. Һәгиштәт.
Д а д ү с и т ә д—алвер.
Д а и р—дөвр едән, доланан; дайр үмүр и-дөвле т—һөкумәт
ишләри дөвр етмәкдә, кетмәкәдир.
Д аз ка—биличи, алым.
Д а р—ев, биша, мүассисә; мәкан, јер.
Д а р и - е л м—елм еви, институт, университет.
Д а р у—дава, дәрман.
Д а р ү л ' э м а и—јардым еви, архајынылыг јери.

Дарулачаза—элиалар сүни, алдан дүшмүш гочалары, ачылары
сахламаг учун хөјрије сүни.
Дахилий—дахилдә олан; эһвали-дахилий—өлкөнни
дахили вәзијәти.
Денгани—кәндли, экинчи.
Дебистан—моктаб.
Даинот—диндарлыг, дини тәләбләрә дүзкүн рәяјет.
Дәллі—сүбүт, эсас.
Дәмадәм—анбаан, һәр дәғиге, дөңә-дөна.
Дәмсаздост, јахын ѡлдаш, һәмдәм; уйгун.
Дәни—алчаг.
Дәрбани—гапычы, хидматчи.
Дәрбәнд етмәк—бағламаг, арадан кетүрмәк, јох етмәк.
Дарда—дәрд олсун!
Дәрҗә—дәниз; бир шеени чох, бол олдуғу јер; дәрҗәни-хүн—
choх ган тәкүлән јер.
Дәрпәрдә—пәрдәдә, кизлини, үрәкда.
Дәруни, ичари, дахили.
Дәрһәм—гарышыг, долашыг.
Дәрч—дахил етмә, басдырма; салма, гојма; сәндуға ларч
ејләмә—кизлатмә, һиғз етмә.
Даст—ал.
Дәсткүр—әсир.
Дәһр—дөвр, зәмәнә; дүңә.
Дәб—дәб, адәт.
Дидолумаг—көрүшүнә кедилмәк.
Дидеңе: дидеңи-худиин—анчаг вәүүнү сөвөн, егоист.
Дидар—көрмә, үзүүнү көрмә, көрүшмө: үз, сифәт; көрүшүш.
Дил—үрәк, гәлб.
Дила зарлыг—зүлм, халга эзијәт вермә, иичитмә.
Дилара—үрәк бәзәјән, көзәл.
Дидадә—ашиг, мәфтүн.
Дилдара—үрәк алсан, сөвкили, көзәл.
Дилкәбаб—гәлби јанымыш, чох азаб чәкимиш, чох зүлм көрмүш.
Дира兹—узүн.
Дирәхшан—парлајан.
Дөврөн-тәһисил—тәһисил илләри.
Дөври-гозатале, газа-гадәр, бәхт.
Дум (дума)—чәр Русиясында танунверичи, јаҳуд инзипати вәзиғе
дашијай нүмәјәндәләр мәчлиси.
Дүн—алчаг.
Дүвәл—дөвләтләр, һөкүмәтләр.
Дүн—дүнән.
Дүрәк (дүрәнк) — икірәнклик.
Дүрүс—дәрсләр.
Дүнә (Фөнгәл) — эсте'дәд; јүксек ағыл вә фикир гүввәттүү мәлник
адамлар.

E

Еј (еји)—јакшы, даңа јакши.
Ејди—бајрам.
Ејзән—һамын, тамам.

Е ј ш—јејиб-ичмә, кеф чәкмә.
Е Ѯ м з—әһәмијјәт вермәмә, сајмазлыг, етинасызлыг.
Е ш ш ә к х и с ал—ешшәк тәбиэтли.
Е ' л а м ет мәк—мә'лүм етмәк, елан етмәк.
Е ' м а л ет мәк—гајырмаг, дүзәлтмәк.
Е ' т и д а ли—Иранда сијаси партија зды.
Е ' т и д а лиј ј у н—барыштырычылар, мүбаризә алејідарлары, оп-
портунистләр, сазишиләр.
Е ' т и л а —јүксәлиш, тәрәгги, ирәниш.
Е ' т и л а лы г—јүксәклик, учалыг, јүксәк дәрәчә.
Е ' т и н а—әһәмијјәт, дүггәт, һөрмәт.

Ә

Ә б—ата.
Ә б а—руhaniләрин, нөмин адамларын кејдикләри узун үст кејими.
Ә б д—гул, нәкәр.
Ә б д а л—суфизм тәригатләриндән бири; дәрвиштәбиәт адам.
Ә б ә д а—есла; неч вахт, гәтијјән.
Ә в а х и р—ахырлар; айны ахыр күнләри; әвак ирдә—сон заман-
ларда.
Ә г в а л—сөзләр.
Ә г в а л и - һәким а и ә—алиманә, философандың сөзләр.
Ә г в а м—гөвмләр, тајфалар, милләтләр.
Ә f и и ј а—варлылар.
Ә д д е т мәк—сајмаг.
Ә д ә м—јохлуг; өлүм; сәзәји - әдәм—өлмәјә, јох олнаға лајиг.
Ә д л—әдаләт.
Ә д н а—эн алчаг.
Ә з а—матәм, јас.
Ә з и м—бөյүк.
Ә з м—гәти бир инджеят вә мәгсәдиң ишә киришмә.
Ә ј а л—аңла, арвад-ушаг, құлфәт.
Ә ј ј а ш—ејш-ишрәт сәниби, сархон.
Ә к б ә р—бөйүк дастәбашы.
Ә к л—јемәк.
Ә к с ә р—choх, эксәријјәт.
Ә л а лә'и т ү л а h и ә ләл—гөвмүззәлиミニ—залимлар
аллаһын лә'иэтинә қалсашләр.
Ә л г и с с ә—гысасы, мүхтасар.
Ә л ә м—бајраг; гәм, кәдәр.
Ә л з ә м—choх лазымлы, зәрурى.
Ә л ј ө в м—бу күн, инди.
Ә л һ ә з ә р—hәзәр олсун, hәзәр етмәли, горхмалы, чәкинимәли.
Ә л ' а н—инди.
Ә л ' ә м а н—көмәјә көлни!
Ә м и—әмин-аманилыг, эрхәјынлыг, сүлһ, асаини.
Ә м р—иши; ә м р и - д ү н ј а—дүнијанын иши.
Ә м с а л—мислләр, бәнзәр, охшар шејләр.
Ә н д у h—гәм; гүссе.
Ә н п с—дост, юлдаш.

Ә и ф а с—нағаслар; дуа кимни бир шеј охујуб үфүрмә.
Ә и ч а м—сон, ағибәт.
Ә и ч ү м э п—мочлис, шура, чәмијјәт; Иран ингилабы дөврүндә жа-
радылыш демократик мухтар бир тәшкіләт олмушадур.
Ә и ' а м—нә'мәтләр; мұкафат, һәдијә.
Ә р б а б—саһиб, бир шејде малик оланлар; ә р б а б и - д ү һ а—ағыл
шын иштәдәд саһибләр; ә р б а б и - с ә р в ә т—сәрвәт саһибләр.
Ә р з—1. мұддәт; ү ч и л ә р з и н д ә. 2. биадирмә, сөйлемә, шикајет
етмә; көстәрмә.
Ә р з а и—учуз.
Ә р з ә н—дағы.
Ә р к а и—рукиләр, һәлледичи үзвеләр, эсаслар; истинаңдақаһ.
Ә р к а и л ы—далы бағлы олан, гүвәтли, мәңкәм, дајаглы.
Ә с а—узун, чох вахт башы топпузлу, күңүш вә гызылдай бәзек ау-
рулмуш әл ағзачы.
Ә с б а б—сәбәбләр.
Ә с г а л ы—ағылшындар, ағырлыг; ә с г а л и - т ә ә с с ү б—мәч, тәс-
сүб дүйгүләршының ағырлыгы.
Ә с и р и - г е ј д и - ф ә ғ р—жохсууллуг зәнчириштән эсири.
Ә с к ә р а и—эскәрләр, дөјүшчүләр.
Ә с р а р—сиррләр.
Ә с р и - һ а л—бу аср, бу дөвр, ишикти зәмана.
Ә с һ а б—саһибләр, ағалар, бөյүкләр; ә с һ а б и - к и р а м—қорамат-
ли, шәрәплү бөйүкләр.
Ә т а л а т—тәнбәллик, сүстүлүк.
Ә т ә б а т—зијәрәткәйләр; ә т ә б а т и - а л и ј а т—иңмәларының мөг-
бәрәләри олан јерләр.
Ә т р а к—туркләр.
Ә т ф а л—үшаглар.
Ә т ф и - и ә з ә р—бир тәрәфә бахмаға мејл етмә, бир тәрәфә дәңүүг
бахма, диггәт етмә.
Ә ф қ а р—ғинирләр; нијјәтләр.
Ә ф ր а д—ғәрдләр, адамлар.
Ә ф ә ал—ғөлләр, ишләр.
Ә х б а р—хәбәрләр.
Ә һ ли - к а р—иш эһли, бачарыглы, ишчил, лајағәтли.
Ә һ ли - һ у м м а т—һүммәтли, гејрәтли.
Ә һ р а р—азад адамлар.
Ә һ с ә и у л л а һ—аллаһ җаҳшы еләсси, даһа көзәл олсун.
Ә ч а м и р—гаракүруһ, авам халг.
Ә ч д а д—бабалар, атадан әvvәлкиләр.
Ә ч з—әчилил, зәнфлик.
Ә ч и ә б и—јад, өзек халтдан, башта миляттәни олан.
Ә ч р—бири ишни ифасы үчүн верилән harr, лул вә с.
Ә ш ғ а л—мәшгүлләр, ишләр.
Ә ш и р ә т—гәбинә, кичик чәмијјәт.
Ә ш ј а—шејләр.
Ә ш к—көз јашы; ә ш к и - б ә ш а ш ә т—сөпшіч јашлары.
Ә ш к а л—шәккүләр, сүрәтләр.
Ә ш ә р—шәрпирләр, фәсадчылар, јарамаң адамлар.
Ә ш һ ә д ү ғ и л л а һ и - ә л и ј ү լ - ә з и м—аллаһының бөйүклүйүю,
әзәеметтән шәһадәт едирәм.
Ә ۋ а ى—көмәкләр, көмәкчиләр.

Ә'зә—үзвеләр, нұмајәндөләр.
Ә'зәм—ән бејүк, һамысындан бејүк.
Ә'жан—варлылар, бејүк вә һөрмәтли адамлар; бејүк мәнсәбләрде
олашлар.
Ә'мәл—әмәлләр, ишләр, һәрәкәтләр.

3

Задә—օғул; задейи - Неман—Неман оғлу, Неманазадә.
Занд олмаг—чохалмаг.
Зат—шәхс, адам.
Зебаң—диң.
Зебүн—гүвватын, бачарыгсыз, зәниф.
Зевал—зин олма, јох олма, фонаја кетмә, әлдән чыхма.
Земмә—мәзәммәт, төһмәт, тәңгид.
Зибүр—сияшак арысы.
Зэр—алтуң, гызыл.
Зэрбәт—зәрбә.
Зарикар—гызыл нахышлы, көзәл бәзәкли; гәсри - зарин-
кар—гызыл нахышларла бәзәдилмиш сарај.
Зәфәр—гәләбә, галибијјот.
Зөһәмәт—зәһмәтләр.
Зәчр—чөвәр, тәзіңг, зорлама, чәбр; амирин зәчрі—іекумат
адамының эүлмү.
Зиба—гәшәнк, јарашиглы, бәзоклы; зиба - сәнәм—көзәл.
Зија—ишиг, аjdыныг; биллик, елм.
Зикр—аллаһын сиғәтләрини билдириән адлары тәкрап етмә.
Зилүлла—аллаһын көлкәси, падшаш.
Зинакар—зинна едән.
Зиһарап—сагын, чәкин, көзлә, еһтијатлы ол.
Зира—чүпкі, онға көра ки.
Зирүзәбәр—алт-уст.
Зишаи—шан-шөһрәт саһиби, адлы-санлы.
Зончумла—очумладән.
Зөһдә—зәнидлик, һарам шејләрден чәкишләрәк өмрү алмаңа ибадәт-
ла кечирмә.
Зөһрәчәни—парлаг алышлы, көзәл үзлү.
Зүмрә—груп, дәсто, синиф.
Зүлмәт—гаранлыг.
Зүвэр—зијәрәтчиләр.
Зүр—зор, күч.

И

Ибадэт—аллаһа гул олма, гуллуг етмә.
Ибарәт—ибарә, јазылы инфадә, мәти.
Ибзәл—бәзл етмә, үрекдән көмәк етмә, сә'ј вә һүмәт көстәрмә.
Игбал—кәләчәк; кәләчәкдә көзлөннидан мәгсәд.
Игдам—гәдәм гојма, бир иша башлама.
Игтидар—гүвәт, гүдрәт.

Иғағал—алдатма, башдағ чыхарма, төвлама.
Иғтишаш—гарышыглық салма, фитнә салма.
Идбар—талесизлик; бәхти дәймүш, иғбалсыз, талени үз дәндәрдији адам.
Иза—әзијјет вермә, инчтимә.
Издин ам—адам соған јер, түнлүк.
Иззэт—һөрмәт, әзизләнімә, шәрәф, етибар.
Изләл—ағзырма, дөгрү ѡлдан чыхартма, пис ѡола салма.
Изтира р—чарәсизлик, сітиячда жашама, зұмса гатлашма.
Изхар (етмәк)—кестәрмәк, билдиришмәк, үза чыхартмаг.
Из'ан—ағыл, зақа, форасөт; из'анлылар—ағыллы адамлар.
Ијма—ишарә илә билдиришмә, анлатма.
Икмал—тамамлама, битирмә. Бир шиши баша чатдырма, мүккемма, шекла салма.
Икеир—орта асрларда јалапчы кимја илә мәшгүл оланларны феңгәл'адә бир гүввә ва тә'сирә малик олдуғуну зәни етдикләри хәжали бир чиисим.
Иктисаб—кәсеб стмә, газайма; иктисаби—иззәти-камәтди—бөյүк һөрмәт вә әд газанды.
Илла—мәкәр ки, ...дән башга, ...дән өзкө.
Илләт—хасталик, азар, дәрд; баҳ: ма'лула.
Илһан—исрар стмә, бир шеј вә ја бир иш үчүн башгасының разылышыны әлде етмәжә. Чалышма.
Имад—көмәк.
Имарат—кечирирмә; вахтыны имарат елејир—бир ишлә вахтыны кечирир; имарат-һәјат—јашама, өмүр кечирима.
Имін—мәһін, мәһін стмә.
Им'ан олмаг—бахылмаг, әһәмијјет верилмәк, дүггәт едилмәк.
Ингилаб и жүни—ингилабчылар.
Инда салат—намаз үстүндә, намаз тыларкән.
Исанхар—адамјөзін, јыртычы.
Инша—вүчуда котирмә, тикма, јаратма.
Ингайд—рабита, бирләшмә, ичлас.
Ирадәт—ирада, сөбр, мәтапот.
Ирз—намус, һәја, исмет.
Ире—мирас малы.
Ирси жә—ата-бабадан галма.
Иртибат—рабита, әлеғә, бағылыш.
Иртишл—көчмә; дүңјадан кетмә, өлемә.
Ирған—өлмә вә исте дәдла газиылдан мә'рифәт, биллик, камал.
Иршад олмаг—дөгрү ѡола көлмәк, гөфләтдәп айымаг.
Исабет—мәғсадә, һәдәфә дөгрү кетмә, вә јерине дүшмә.
Иснад—бир шеји вә ја бир һәрәкәти бир адамын үстүнүн гојма, онда иштәттеги.
Истидад—зүлм.
Итамат—теһмәтләр, то'нелор.
Ифрит и жәр—иғрит сифатинде олап, ифрита бензәјөн; (иғрит—чиниләрин соған зәрәрли вә горхунч бир чииси сајылшыр).
Ифтада—дүшкүн, јыхылыш, бичара.
Ифһам—анлатма; ифһам стмәк—анплатмаг, баша, салмағ, билдиришмә.

И х т и р а а т—ищтиралар, ичадлар.

И h j a—дирилтмә; бәрла етмә, чанландырма.

И ч а б—еңтијаč, тәләб, зәрурәт; е л и н и ч а б ы—елмин зәрурилији.

И ч б а р а и—мәчбури, чәбр илә.

И ч т и н а б—чәкинмә, горхма.

И ч ти h a д—чалышма, чидд-чәһід етмә, үрәкдән сә'ј етмә.

И ш к а л—мүшкүллүк, чәтиглик.

И ш р ә т—ицкі әjlәнчәси, кеф чәкмәк.

J

Ј а—ej!

Ј а р а—куч, гүввәт, гүдрәт.

Ј а l у—ej сәи! бура бах! мәнә бах!

Ј ед и ч и—өлү јеринде ағыз ачыб ағы дејәнлөрин башчысы.

Ј ек с а н—бәрабәр; хак илә јексан етмәк—дармадағын етмәк.

Ј ек с ә р—тамамилә, бирбаша, бүтүн.

Ј ек ч а—тамам, тамамилә, дибнідән, бүсбүтүн.

Ј ө в м—күн.

K

К а л а—сәрмәјә, дөвләт, зәнкүнлилк; к а л а ж и -сүхән—сөз хәзинесинин саһиби.

К а м—истәк, арзу, мәгсәд.

К а м—ағыз, бօғаз, Еj төкән моллаларын каминә шәрбәт, көврү.

К а р и—ниш, пешә, сәнәт.

К ар к и р—тә'сирдичи; карк ир олмаз бана—мәнә тә'сир етмәз.

К е j—кү, ej; к е j ш е j x i—...кү, ej шеjx!

К ә л а м—қәлмәләр, сөзләр; данишыг, ифадә; интг,

К ә м—аз.

К ә м а л—әдәб, мә'рифәт, тамлыг, мүкәммәллик, нөгсансызылыг; к ә с б и -к ә м а л—камал газанма, камала чатма.

К ә м б ә h а—учуз, дәјәрсиз.

К ә м ј а б—аз тапылай,

К ә н д и н ә—өзүн.

К ә н и с а—күлсө; әр б а б и -к ә н и с а—күлсә саһиблари, рұhaniйләр.

К ә р а h ә т—шүрәнчлик, мәнфурлуг.

К ә р ә м—әсиллик, алічәнаблыг, сәхавәт; ә h ли -к ә р ә м—кәрәм саһиби.

К ә р ә м к а р а ш ә—лүтф вә кәрәмлә, сәхавәт вә чомәрдликло

К ә с б—газанма, элдә етмә.

К ә с б и -к а р—ишиләмә, ишиләјиб газанма; иш-пешә.

К ә ш т и—кәми.

К ә ш ф—ачма; к ә ш ф и -вүчү h и -к и с в а и—гадышларын үзүнү ачмасы.

К и з б—јалан.

К и на в э р—эдаватли, дүшмэн, интигам алмаг истајен.

К ира м—кәримләр; кәрамәтли, шәрафәтли оланлар.

К и ф а ј э—габилијет, бачарыг.

К и ш в э р—хәмләкәт, өлкә.

К у б э к у—бу кәндән о кәндә, һәр јери, һәр јер.

К у (j)—кәнд, мәнтәгә, јашајын јери; һәр күдә биzzијадәт—
һәр кәндә, һәр јердә сохлугла.

К у с—тәбил.

К у ф р—кафирик, диниселик.

К у ф р а н—нашкорлуг, нашукүрлүк, јахшылығы үнүтма.

К у ф ф а р—кафиirlәр.

K

К э б р—атәшпәраст, Зәрдүшт дининде олан.

К э д а—јохсул, диләнчи.

К э р—әкәр, һәркән.

К э ш т—кәзмә; к э ш т етмәк—кәзниб долашмаг.

К и р я н—аглар, ағлајан.

К и р ј э—ағлајыш.

К у ш—гулаг; ешишма.

К у ш э—күнч, бучаг, кичик јер.

К у в а р а—хөшә кәлән, үрәјә јатан; боғаздан асанлыгla кечән.

К у л з а р—чиҹәклик, күл бағчасы, иш. хошбәхтлик јурду. Онда
Иран бир көзәл күлзар олур, әлбәттә ки!..

К у л' ү з а р—күл јаваглы, көзәл, дилбөр, севимли.

К у м р а h—јолуны азымыш, азғын.

К у р к—гурд, чанавар.

К у р к и - ә ч а л—әчәл гурду, гатил, ганичән.

К у р к а н—гурдлар, чанаварлар.

К у ф т а р—данышма, данишыг.

L

Л а л а р ү х—лалә үзлү, ал јанаглы.

Л а м ә з h ә b—мәзһәбсиз, динисиз.

Л а н т а р а н—сөјүш, налајнг, әдәбсиз сөзләр.

Л а - ф ә в а л л а h—јох валлаһ, валлаһ белә дејил, аллаһе анд ол-
сун јох.

Л е ј к—амма, лакин.

Л ә а м а т—алчаглыг, рәзиллик, мурдарлыг, җәсиеллик, нақәслик.

Л а п п—мәл'үн, элчаг.

Л ә ш к ә р—гошун, орду.

Л ә ' и етмәк—ла'нотлемәк, лә'нэт охумаг.

Л ә ' и а т у л л а h—аллаһын лә'нәтинә көләсән, аллаһ лә'нэт еләсни.

Л и л - ә ч а б—тәәччүб олсун; ғәрибәдир.

Л и с а н—дил.

Л ә ' б а т—кукла, ојунчаг; көзәл, гәшәнк.

Л ә ' б а т и с т а н—ојунчаглар, куклалар, көзәлләр өлкәси, јурду;
л ә ' б а т и с т а н - т а т а р—татар көзәлләринин шәһәри.

Л ү т ф—јахшылыг, көзәл рафтар, хөш элагә.

M

Ма бе жи—ара, аралыг.

Мад маз ел (мадемузазел)—аристократ вэ буржуа арасында көнч гызлара вэ ханымлара нөрмөтлө дејилән сөз; ханым.

Ма эм ләк—бүтүн мал-мүлк, иш ки вар.

Ма зи—кечмиш; тарих, тарихи.

Ма ил—мејл едән, истәјән, арзу едән.

Ма ја—маја, пул, капитал.

Мас ава (если: масиба)—аллаһын адларындан бири.

Ма һ—aj; ма һыз доғду—бәхтиниң ачылды.

Ма һи ли га—үзү, сифәти аж кими (көзәл).

Ме һ ма н—гонаг.

Ме һи р—мәһаббәт, меһрибзилыг, севки.

Мә а л—нијјәт, мәгсәд, мә'на.

Мә а ш—мәнишәт, доланаачаг.

Мә б лә ғ—мүәјјән мигдарда олан пул.

Мә б' у с—халг иұмајәндәси, депутат.

Мә г а м—мөвгө, мәртәбә; мәисәб.

Мә г с у д—мәгсәдләр; мәгсәд, нијјәт, арзу.

Мә г с у м—гисмет, гисмет олан.

Мә г р и б—гәрб, күнбатан.

Мә фу р—әфв өдилниш, бүтүн күнәйләры бағышланмыш.

Мә з а г—зөвг, ләззәт.

Мә з а л и м—зүлмләр, һагсызлыглар, әдәләтсизликләр.

Мә з б ә л ә—зинбилик.

Мә з б у р—јазылмыш; Гур'анда көстәрілмиш; таәти - мәз б у р— аллай вэ Гур'анда тојулмуш итаэт.

Мә зи ј ј а т—устүнлүк, көзәллик, јахшылыг.

Мә к а ти б—мәктәбләр.

Мә л а л—гәм, гүссә.

Мә л' ә ба—ојун јери.

«Мәи кә фә р»—ким кафир исә... (Гур'анда дафәләрлә тәкрадар олунан ифадәди).

Мән сә б ли—бәйүк вәзиғә саһиби.

Мән фу р—нифрәтә лајиг, ијрәнч.

Мән һу с—үғурсуз, бәдбәхт, талесиз, шиши нәһс кәтирап.

Мәра г—марагланма, һәвәс етмә.

Мәра м—истәк, арзу, нијјәт, мәгсәд.

Ма ра и г о з—дүлкәр.

Мәра ти б—мәртәбәләр; рүтбәләр.

Мәргум—јазылмыш, јазылы.

Мәр ду д—рәдд өдилниш, говулмуш.

Мәрәз—хәстәлік, азар, дәрд; мәрәз и - е ш ғ--ешг дәрди.

Мәр си ј х а н—минбәрдә Кәрбәла һадисәләриндең данышыб ҹамааты ағлатмага чалышын молла.

Мәсар и ф—хәрчләр, сәтияч үчүп хәрчләнән мәбләг.

Мәсэрә т—севиңч, шадлыг.

Мәсек ә и т—јохсууллуг, мискинилек, фәгирилек.

Мәст кам—арзуја чатмагла маest, шәд олма.

Мәстур ә—өртүлү, чәдралы.

Мәсүк—саҳланылан. мұғағиизә олұнан, горунаң.
Мәс'едәт—сәадәт, хошбәхтлик.
Мәтруд—ғовулмуш, сүрүлмүш.
Мәғіум—аңлајыш, қына; мәғіум олмағ—аңлашылмәг, ай-
дин олмаг.
Мәхлүт—чамаат, ҳалт.
Мәһбүс—дұстаг.
Мәһд—бешик; мәң. ватан, јурд.
Мәһэрәм—һінчри (мұсәлман) тәгвимшін биринчи айы; мұсәл-
манларын, шиғарларын жас, матем айы.
Мәйтәл'әт—ај үзлү, көзәл сималы.
Мәншар—гүжамет; әзі; ғоларым мәншәри ии—өлдүрүм.
Мәчмә—чәм олунан јер, ығынчаг јерін, топлашма мәнделли;
мәчмә'и-ислам—мұсәлманларын ығынчаг јері.
Мәчуис—Зәрдүшт диннінде олар ҳалт; зәрдүштыларин қаһини, маг.
Мәшғала—иш, мәшғүл олма.
Мәшриг—шәрг, құндогап.
Мәшрут—шаһын һүгугүни мәндууд едән конституцијалы дәвләт,
гүрулуш.
Мәшүмпүжет—үгүрсузлуг; мәніслуг (бах; мәніус); мәшүм-
луг.
Мә'вә—јер, јурд, мәскән.
Мә'гул—агыллы.
Мә'дәләтфәр—әдалетпараст, әдалет тәрәффәрим.
Мә'лүл—ләрди олар, хәсталиji олар; мәлүлә јохму ил-
лат—хәстәнни бир азары јохму?
Мә'риз—бір шејін арз олундуғу, баш вердији јер, мәгам; мә'-
ризи-түфанды мәгамы.
Мизак—тарәзи, өлчү алоти, вәзи өлчүсү.
Мизаһ—зарафат, құлдырма, әjlәнне.
Минбәд—бундан соңра, көләчәккә.
Минвалид—көз, чүре, тәрз.
Мисил, мисел—... кими.
Мисионер—мұстәләкә вә геїри-мұстәғил өлкәләрдә христиан ді-
ниниң јајмаг үчүн һекумет тәрәғинидән қоңдәрлән руһани акент.
Молланум—моллаја бәнзәјен, моллавары адам, өзүң моллаја
охшадан.
Мөвгүф—түтулмуш, қахланмыш; мө'гүфи-мәләл—ғәм-
гүссәјі батмыш.
Мөвләз—әзә, бөյүк, мүгәддәс билинен шәхс.
Мөһиэт—дәрд, әзілжет.
Мө'тәбәр—әтиберлы, нұғузлу.
Мүгәрәрәр—гарара алышын, мүәйжән едилмәши.
Мүгәффа—ғағијәлли.
Мүғебече—мүгүн, јәни атәшпәрәстин оғлу; мејханачы шакирди.
Мүдәббиран—тәдбири төкәнләр, әнәйбарлық едәнләр.
Мүдәррис—мүәллим, ләрс верән.
Мүждә—мүштүлуг, шад хәбәр.
Мүәмма—тапнача, билмәча.
Мүәммәр—јашајан, һөјатда олар, өмүр сүрең.
Мүзил—зәздірычы, пис ѡюла апәрічы, бащдан чыхаран.
Мүзтәр—мөһтәч, еңтијач ішнінде олар, йылған.

Мүкәррәм—кәрәмәтли, мәһтәрәм, әзиң; зати·мүкәррәм—
мәһтәрәм, әзиң шәхс.

Мүкәррәр—тәқрарла, тәқрар-тәқрар.

Мүлагат—көрүшма, әлагә бағлама, салам-әлејк әтмә.

Мүләввәс—мурдар, булашмыш, булашыг, пис; начинс. алчаг.

Мүләгәб—ләгәбلى; ләгәби, титулу олан.

Мүлк—өлкә, мәмләкәт; мүлкі·Иран—Иран мәмләкәти.

Мүназиә—мүбәниса, чекишмә.

Мүрид—бир шејхин, бир мұршидин шакируди; мө'мин мүридләр,
жениjetmә рұhaniләр.

Мүсәлла—чанамаз: ибадәт јери.

Мүсәллем—мүбәнисесиз, һамы тәрәфниндән габул вә е'тираф
едилән.

Мүсәммәт—тојуг эти, туршу вә с. шејләрлә биширилән хәрәк.
Бунун пловуна да мүсәммаплов дејилир.

Мүсәхих—tасиһ едән, дүзәлдән, корректор.

Мүслим—мүсәлман.

Мүслимәөврөт—мүсәлман арвад.

Мүслими·сағ—тәміз, гүсурсуз мүсәлман.

Мүстәғил—сәрбәст, азад, башгасы иле несаблашмајан.

Мүстәғни·еңтијаачы олмајан, варлы.

Мүстәһәт—hатты олан, лајиг олан (бир мүқафата, бир шејә hatt
газаныш олан).

Мүстөвчи·б—лајиг, мүстәһәт.

Мүсәф—сәнифәләрдән әмәлә қолмиш китаб; Гур'ян.

Мүтәодди·д—choх сајлы, чохлу.

Мүтәшаккил—тәшкел едилмиш, гурулмуш.

Мүфсидә—фәсад салан, дүз иши позан.

Мүфтәхир—фәхр едән, күвәнән.

Мүфтит—фитва верән, шәриәт мәсәләләрини һәлл едән.

Мүхабирә—хәберләшмә, мәктублашма.

Мүхәббәт—дәлл, ағылсыз.

Мүхтағи·кизли, мәхфи, кизләдилиш.

Мүхавирә—сөһбәт, данишыг, данишма.

Мүхәйя—hазыр, hазырланыш, тәдарүк едилмиш.

Мүхәррир—jазычы; журналист.

Мүштәһиб—шүбәна едән, инанмајан.

Мүштаг—шөвлү, һәвасли, бир шеји бәрк истәјән, арзу едән.

H

Набача—јерсиз, мүнасибәтсиз.

Надаи·биликсиз, анламаз, авам, ганачагасы.

Назәпдә—көзәл, севимли, наэ әдичи.

Нәиб—мұавин, чанишин.

Накәс—очлаф, алчаг.

Накаһ—бирдән, гәфләтән, көзләнмәдән.

Налаң—налә едән, фәрјад едән, аглајан.

Нам—ад.

Намда·р—адлы·санлы, шөһрәтли.

Намурад—мәгсәдиә, арзусуна чатмамыш олан; бәдбәхт, накам.

Нәи—чөрәк.

Н а р—од.
Н а с и р—көмәкчи, јардым едән.
Н а с ы л—инача, на чүр.
Н а ф izz—иуфузлу, сөзү кечән, һөрмәтли.
Н а ч и—ничат верән, фәлакәтдән хилас едән.
Н ә д и м—дост, јахын ѡлдаш, һәмсөйбәт.
Н ә з а ф ә т—тәмизлик.
Н ә з м—интизам, пизам, гајда.
Н ә н к—ар, һәјә; ејб, бәднамлыг.
Н ә с а р а—христиан, Иса дини тәрафдары.
Н ә с б ә н—гојараң, тә'жин едәрек.
Н ә с ә б—соj, ата-баба, мәнишә, наслин эсли.
Н ә с ә г—тәртиб, гајда, тәрз.
Н ә ф —мәнфаэт, фајда.
Н ә ч չ а р—дулкар.
Н ә ш 'ә т—баш верма, мејдана кәлмә.
Н ә 'л—пал.
Н ә 'л е ј и—руhaniларин кејдикләри башмаг.
Н ә 'ш—мејид, табута гојулмуш влү.
Н и да—сәсләнмә, ҹагырма, сәс.
Н и з ә д а р а l—еј низэдәр!
Н и ж а з—дуа; аллаһа шүкр-дуа етмә.
Н и ј р з и—чәһенниәм.
Н и к ә h б а n—көзәтчи, гаровулучу.
Н и к у n—башы ашаға, тәрсүнә дәнүүш; бәхти и и к у n—бәдбәхт.
Н и м ч а n—јарымчан.
Н и с а р о l m a g—сага-сола хәрчләнмәк.
Н и с в a n—гадынлар, арвадлар; мәктәби - и исвани—гызлар, га-
дынлар мәктәби.
Н и с ј a n—унутма, унудулма.
Н и ф а г—хәјәнат, икнијалүлүк.
Н и ф р и n—нифрат, лә'натә вермәк; вәгфи - и и ф р и n е дәрәм—
лә'натә верәрәм, лә'нат охумага сәрф едәрәм.
Н и h a n—кизли.
Н ө в ' п ә r в ә r—һүманист, инсан һүгүгүнү мұдағын едәл.
Н у р—ишиг; мәч, елм.
Н у м у д а р—ајдын, ачыг, ашкар, көз табарында.
Н у h у с—уғурсузлуглар.
Н ү ч ә б а—иначиб адамлар.

O

Османни—османлы, османлы түркү: шаирин—османни—османлы-түрк шайри.

Ө

Ө в h а м а т—өзінмелар; ө в h а м—өзінмеләр; ө ә h м—горху; әсассы
тәһилүкә; йашыш, шүбһәли фикир, мөдһумат.

П

Па, пај—аяг.
Пакди и—тәмиз динли, мө'мин.
Пакизәдә—тәмиз тәбшетли, иңчә әдалы.
Пакнәзәр—тәмиз адам; һәигигәт сөвән.
Пакиәсәб—мәншәмә тәмиз, наимуслу.
Парламан—конститусијалы дәвләтләрдә гануниверици шүмајәндә-
ләр мәчлиси, парламент.
Пасибаи—көзәтчи, гаровулчы.
Пејапармаг—то'гиб етмәк, изи илә кетмәк.
Пејда олмаг—көрүнмәк, мејдана чыхмаг.
Пәдәр—ата.
Пәк—чох.
Пәлид—мурдар, булашыг.
Пәрваз—учма, учуб көј јүксәлмә.
Пәриза д—пәридән дөгулмуш, көзәл.
Пәртөв—нур, ишиг, парлаглыг, шүа.
Пир—гоча, гочама; уста; һөрмәтли.
Пишва з—гарышлама, һөрмәтлә габағына чыхма.
Пүнхан—кизли.
Пүрмөһән—мөһиәтлә, дәрд-гәмлә долу (үрек).
Пүхтә—бишмиш; билицкли, тәчрүбәли.

Р

Разүнијаз—гәлбини ачыб јалварма.
Раһ—јол; һәјат тәрзи.
Рәбб—саныб, малик; аллаһ, ташры.
Рәгем—јазы, мәктуб.
Рәнч—зәһмәт, эзијјәт, изтираб.
Рәнч бәр—әкинчи; зәһмәткеш; кәндли.
Рәхнә—зәдә, зијан, хәләл, позғунлуг.
Рәхти-хаб—јорған-дөшәк.
Рәһм күстәр—рәһм јајан, чох мәрһәмәтли.
Рәшадијүн—доргру ѡол көстәрәнләр, һәигигәт јолуна апараллар.
Рә'фәт—лутф, мәрһәмәт.
Риза—разылыг.
Риза и ма—разылыг кагызы.
Ризг—јем, јемәк, азугә, рүзи.
Риһлат—көчмә, башга јера кетмә; өлмә.
Ришә—көк; бир шејиң эсасы.
Рөвзәхан—мәһәррәм вә сәфәр ајларында шамамларын мүсибәти.
Нагында рөвзә охујан молла.
Рөвшәни л—гәлби ишиглы, парлаг, исте'дәдлә.
Рө'јәт—көрүнүш, тамаша едилемәли тәреф, сима.
Рубәру—үз-үзә.
Рүз—күн; күндүз.
Рүмүз—рәмәләр.
Рүсум—ганун-гајда, адәт-әнг'әнә.
Рүүс—рәисләр, башчылар.

С

Сабигэй—кечүишдә, аввәллар.
 Сабит—сабат едән, бир јердә, бир гәрарда дураң
 Сабиттәм—мәтанәтли, мөһкәм, деңмәз.
 Садир олмаг—зайнир олмаг, чыхмаг, чыхарылмаг.
 Сайл—диңәнчи.
 Сајә—көлкә; горујан; сајеји·султана—пашаһын горујан.
 Саман—сарват, зәңкнилик.
 Сани—сәнәт саһиби, јарадан.
 Сејри·сәмә—хөјүн һәрәкәти, фәләк, гәзә-тәдәр.
 Саба—(jaxud бади·саба)—саба јели, јүшкүд, хөш вә сүр·әгле эсан јел.
 Сабат—мөһкәмлик, мәтәнәт.
 Саббағ—бојагчы.
 Сабгәт—кечмә, ётмә, о бириләри кери гојарағ габагда кетмә.
 Сабур—сәбр едән, ағырлыға дәзән.
 Сабиһ—тәсбиһ.
 Сәва—башга.
 Сәваб—догру, әдаләтли, тәмиз иш вә һәрәкәт.
 Сәгар—чәһәннәм.
 Сәгиր—балача, көрлә (ушаг).
 Сәд—јүз.
 Сәддәтмәк—габагыны тутмаг.
 Сәдданә—јүз дәнәли (тәсбиһ).
 Сәза—лајиг, шајан, јарапан.
 Сәзавар—јарапан, лајиг.
 Сәлат—намаз.
 Сәланһижүн—сәлан тәрәфдарлары; сәләх—доғрулуг, тәмизлик; сүлән, хөш һәјат.
 Сәмт—тәрәф, чәһәт, јан.
 Сәмримәк—кекалмәк.
 Сәндуғ—сандыг.
 Сәнкин—даш, дашдан олан; мөһкәм, сарсылмаз.
 Сәр—баш.
 Сәрапа—башдан ајаға, бүтүн.
 Сәрбәсәр—башдан·баша.
 Сәрвәгәд—боју сары ағачы кими дүз вә јүксәк олан (көзәл).
 Сәрд—сојүг; сәрдәтмәк—сојутмаг.
 Сәрдадә—башыны вермиш, өзүнү гурбан етмиш.
 Сәрдар—баш команда.
 Сәринһ—доғру.
 Сәрәнчам—бир ишиң сону, баша қәлмасы.
 Сәрмәшгәтмәк—әсас көтүрмәк, нүмүна кими гәбул етмәк.
 Сәрмуһәрнір—баш редактор.
 Сәрриштә—инни учы, башы; маң, васытә, јол, сәринштә.
 Сәрсәм—ағлы башында олмајан, нүшсөз.
 Сәтр—ертуңмә, чадралапма.
 Сәфара—сәфәдә дүзүлмүш (гошун һагында).
 Сәфилаңә—сәфиңесиңе.
 Сәфіхә—өлкә; сәфінеји·Бухара—Букара өлкәсі.
 Саха—сөхавәт

Сәхт—бәрк, гаты.
Сәһа б—булуд.
Сәһа жи ф—сәһиғәләр.
Сәһи жи т—сәһивләр.
Сәһи һ—доғру.
Сәчдә—намәзда, ба'зән дуа вахтында алныны вә ја үзүнү јера
гојма.
Сәччадә—намаз гыларкән үстүндө сәчдәјә дүшмәк үчүн ишләнән
балача сүфре.
Сидг—доғрулуг.
Сижәр—сијәртләр, хасијәт.
Сижрәт—хасијәт, тәбиәт.
Силесиләчүнбәи—курулту гопаран, көмәјә чағыран, табаға дү-
шүб дәста чәкән.
Сим—күмүш, күмүш пул.
Симбәдән—бәдәни күмүш кими ағ.
Симтаң—бәдәни күмүш кими ағ (көзәл).
Син-Петрбург—Русијанын Москвадан соңра эн бөյүк шә-
һәри, 1703-чү илдә бинасы гојулмуш, 1914-чү илә гәдәр—Санкт-
Петрбург, 1914-чү илдән 1924-чү илә гәдәр—Петроград, 1924-чү
илдән—Ленинград. Сабир дөврүндә тәһриф олараг Син-Петрбург
да адлаңарды.
Сипарәт—Гур'янин отуз чүзвүндән һәр бириси.
Сиргәт—огрулуг. Сиргәти-шәр едәнә гәт'и-зәбан лазындыр—өз-
кәнин ше'рини оғурлајанын дилини касмәли.
Сифат—сифәтләр, хүсусијәтләр.
Согаг—күчә.
Сөвгөтмәк—јөнәлтмәк, тәһрик етмәк.
Сөвм—оруч, оруч тутмаг.
Сөвр—Өкүз бүрчү, күнәшин ил мүддәтнәдә дәвр етдији 12 бүрчдәй
бири.
Сү—тәрәф, чәһәт, сөмт, јан.
Суал—диլәнмә, диләнчилик; дәсти - суалын—диләнен әлии,
диләнчи әлии.
Сурах—дешик, дәлик.
Сүфи—тәсәввүфә мәнсуб адам.
Сүвар—сүрәтләр, шәкилләр, рәсмләр.
Сүммә—соңра; вәсүммә—соңра да, јенә дә.
Сүхән—сөз.

Т

ТАБАИЖАТ—тәбәэлик; табелик.
ТАЭТ—итаэт, ибадәт, аллаһын әмрләрино табе олма.
ТАЧИРАН—тачиrlәр.
ТЕЈ—кечىб кетмә.
ТЭАРУФ—бир-бирини танышма, гарышлыглы танышлыг.
ТАБЧИЛ—һөрмәтләндирма, бөյүк көстәрмә.
ТАБ'ИД—үзаглашдырма, рәлд етмә, рәлд едиilmә; сүркүн.
ТАГАЗА—тәлаб, исрар, тә'кид; инадлы, ичбари тәлеб.
ТАГИН—писләмәк, тәбаһәтли етмәк.

Тәгди р—гәдриши билма, гијмәт вермә; өзү иу тәгди р ет-
мәк —өјүнмәк, лояғаланмаг.

Тәгди с ет мәк—мүгәддәс сајмәг, јүкәк гијмәтләндирмәк.

Тәгли д—изләмә; јаисылама.

Тәгр ир—иfadә, бәјан; сөзләр; во'лләр.

Тәгэлла—чиид-чәһид етмә, сә'ј, гејрәт көстәрмә, тәшвиш, вәлвәлә
салма.

Тәэз зүр—чатынлик чәкмә.

Тәэссүб—тәрәфкүрлик, гејрәткешлик.

Тәзад—зиддијәт, дүшмәнчилек, чокинимә.

Тәзвир—нијлә, икнүзлүлүк, јалан; гарыштырма.

Тәкфири—кафир адланырмә.

Тәл'әт—үз, сима; көзәллик, чамал.

Тәл'ини—лә'натләмә.

Тәмәнна—хәниш, рича.

Тәнзи мат—низам-нитизам, гапүн-гајда; ислаһат.

Тәник—дар, чөтни кечилән јер, јол; аз, кичик, мәһдуд.

Тәниаз—һәр кеслә достлашан, ојнајан, әjlәнен.

Тәнифир—нифрат етдиրмә, нірәнч етмә.

Тәргиб—рәгбәтләндирмә, арзу етдири.

Тәрд ет мәк—узаглаширырмаг, рәдд етмәк, говмаг.

Тәрчүмәк ар—пис тәрчүмәчи, зәниф тәрчүмәчи.

Тәрса—христиан, хачпарат.

Тәрчи h (етмәк)—устун тутмаг, даһа јахши сәнмаг.

Тәскин—сакит етмә, дајаңдырырмә; тәскини - нафс—нафсини,
еңтирасыны јатыртма.

Тәслими - һир маи—бах: һирман.

Тәстир—устуну өртмә, кизләтмә.

Тәфеккүра т—дүшиңчәләр, фикирләр.

Тәфсири—изаһ, шәрһ.

Тәхаллүф—хилаф олма, энди кетмә, биришин арзусуна әкс һә-
ракәт етмә, мухәлиф олма.

Тәһвил—дәјрәшдири.

Тәһди д—һәдәләмә.

Тәһоммул—сәбр, дәэмә.

Тәһир ир—јазма, јазмаг.

Тәһирләр—мәктублар, јазылар.

Тәһис ил—алда етмәк, газашмаг; өјрәнмәк; кечид өмрүм шүғл
тәһис илә—өмрүм сәни газашмага мәшгүл олмагла (пул
хагында) кечди.

Тәһт—алт; тәһтүл - түрәб—торпары алты.

Тәчәлләз—парлама, аjdын вә заһир олма; иур и-тәчәлләз—за-
һир олма, көрүнмә ишшигы; һәгги иур и-тәчәлләз—
һәгигатин ишшигы.

Тәшвиг—шөвгәндирмә, һәвәсләндирмә.

Тә'бири ет мәк—јозмаг (јүхүнү).

Тә'зиб—зәб бермә.

Тә'кида т—та'кидләр; тә'хид—исрар (етмә), бир иши, бир тәк-
лифи тәкрабла гүвәтләндирмә.

Тә'нә—тә'нә, төһмат, мәзәммат.

Тә'нәзин—тә'нә вуран, гынајан.

Тә'сис (олмаг)—турулмаг, јарадылмаг, биңа өдилмәк.

Төв ги ф—дајандырмас, һәрәкәтиң маши олмаг; һәбс етмәк.
Төх ф э—һәдије; надир тапылан; гәрибә.
Тө' мә х а р—әчке залукло јејен.
Ти ж и ә т—тәбиэт, хасијјәт.
Ти к л а—гызыл, алтун.
Ти л а п а т—Гур'аны вә с. көзәл, сәслә вә аваңла охума.
Ти м с а л—бир шејин мисли, охшары, бәнзәри; охшајыш, бәнзәјиш.
Ти ф л—ушаг.
Ту ла—үзүн.
Ту h а ф—гәрибә.
Тү f j а n (етмәк)—чишмаг, гајнашмаг; үсјан етмәк.
Тү м а n—Иран пулу—өк ријал (1930-чу յлдән бәри ишәнкүр).
Тү р а б—торпаг.
Тү р ә к—түрк сөзүнүн ләһчәдәки ифадә шәкли.
Тү р ф э—тәзә, антиға шеј; гәрибә; тү р ф а д и л б а р—издир көзәл.
Тү ч ч а р—тачирыләр.

У

У ф а г—күчкү, балача.
У ч е н и к л ә р—руслашмыш тәләбәләр, шакирдләр.

Ү

Ү г у б ә т—азаб.
Ү л ә м а—алимләр; дин алимләри.
Ү л у м—елмләр, фәниләр; тәһсил - үлум—елмләри өјрәнмә.
Ү л ф ә т—мәнрибанилыг, достлуг.
Ү м ә н а—халтын инандығы, етібар етдиң адамлар.
Ү м ә т—бир динә табе оланлар; халг, милят.
Ү м у р—ишеләр.
Ү н в а н л а м а г—сәрлөөвхә гојмаг; адресини јазмаг; пишапламаг.
Ү р ә ф а—арифләр, билгекли адамлар.
Ү р җ а н—чылплаг.
Ү р ф—адәт, гапун-гајда.
Ү х ү в в ә т—гардашлыг, достлуг, сәмимијјәт.
Ү ч р ә т—зәһмәт һағы.

Ф

Ф а з и л—фәзииләтли, алым.
Ф а п и—пуч, сону олмајан, чүрүйүб юх олан шеј.
Ф а и у с—фәикар.
Ф а с и г—пис-пис ишләр саһиби, гадаган олунаш ишларә гошулан.
Ф е ј з—јашылыг; не'мат, бәрәкәт.
Ф е ' л—иш, һәрәкәт.
Ф ә г р—фәгирилик, јоксууллуг, фәгәр әһли—јоксууллар, еңтијач ичә-
ри辛勤да јашајанлар.
Ф ә д а—турбаз.
Ф ә д ј з в е р м ә к—гурбан вермәк, фәда етмәк.

Ф э з а—көj; иккнэт; көj башлуру.
Ф а з л—камал, мә'рифәт, һүнәр.
Ф э л ә г гэ—чаза васитәси; ортасына ик кечирилән бир агачдыр, мү-
гасирии аяглары иш кечирилиб буруулур, чубугла дөйүлүр.
Ф э л ә к х а h—чадыры көjә јүксәләц, көj гүбәсси кимик олан.
Ф э и д (фэн)—нијло, көләк.
Ф а р ә h э н к и з—фәрәhвериичи, севинидиричи.
Ф а р ә ш—иңрачы, һекүмәт, мәһкәмә тәрәзының иңрачысы.
Ф э р д а—сабәh.
Ф а р т—артыглыг, сохлуг, һәddән зијәдәллік; фәртн - гејрәтлә—
артыг дәрәчәдә гејрәтлә.
Ф а р '—әсас олмајан, мүһум олмајан, иккнечи дәрәчәли; ф а р ' и-
к а р—аз әһәмкүйәтли иш.
Ф э с а д и j ј у и—фәсадчылар, арагарышдыранлар, позуунлуг салан-
лар, фитнә тәрәдәнләр.
Ф а с с а д—ган олан, ган чәкән, чәррәh, дәллак (һәчәмәтчи).
Ф и л м а с ә l—мисал үчүн, туtag хи.
Ф и л ф ө в р—дәрһәл, о saat.
Ф и р а в а н—бол, сох.
Ф и р г а—дастә, груп.
Ф и рәнк—Авропа; авропалы; м ү л ки· ф и рәнк—Авропа торна-
ғы.
Ф и т в а—бир иш вә ja һадисә һаггында шәрнәт јолу илә верилән
тәрар, эмр.
Ф и т р ә т—јарадылыш; рузн· ф и т р ә т д а н—јарадылан күндән.
Ф у л а д—полад.
Ф ү з ә л а—фазыл адамлар.
Ф ү з у н—кох, артыг.
Ф ү л у с—хырда мис пул.
Ф у р у м а j э—алчаг, начине; зати· ф у р у м а j э—алчаг, начине
адам.
Ф ү с у и n—чаду. сөһр; һијло.
Ф ү с и к а р—чадукәр; һијләкәр.
Ф ү ч չ а р—әхлагсыз, тәрбијәсиз, җемијјәтсе зияд иш сәhiбләри.

X

Х а 6—juху, јатма; х а 6 и - с а д и г—догру juху.
Х а з и н—хәзинәчи, хәзинәдер; х а з и н и - и и j р а н—чөйәннәм гаро-
вулчусу.
Х а к—торпаг; мүлк; јер.
Х а л и—бош; мәһрум, јијәсиз.
Х а м—чиj; билликсиз, тәчрүбасиз.
Х а н э—еъ, мәннәл; х а н е j и - в и р а н—дағылмыш, харабаја дөн-
мүш ев; х а н е j и - «Зәибүр»—«Зәибур» журнапалының идарәси.
Х а и ә х ә р а б—еви дағылмыш.
Х а р и ч и - и м к а н—мумкун олмајан, имкансыз; дөзүлмөз.
Х а с с ә—хүсусило, һоло.
Х а ш а к—чөр-чөп.
Х а л г у л л а h—аллаh бәндәләри, чамаат.
Х э l'—тәхтән салма, падшаһлыгдан чыхарма.

Хәндән олмас—күлмәк, севинмәк.
Хәридарап—алан, алышы, мүштәри; бир шеинн гәдр-гијматини айлајан.
Хәркаһ—бөйүк адамларны чадыры.
Хәстәхал—дәрд ичинде, азарлы вәзијјетде.
Хәтти-хам—бишмәмиш, формалашмамыш хәтт, кәмсөвад зымын хәтти, язысы.
Хидәмат—хидмәтләр.
Хилгат—јарадылыш, јарадылма; васитени-хилгәти—јарагасына, докулмасына васитә, сәбәб.
Хиффәт—дәрд, гајғы, ejib.
Хыс—тар, јаш. Мәни хыс басды фәрти-hejratdәn.
Хошишаш—көзәл көрүнүшлү, гөшәнк.
Хуб—јахшы.
Хубру—көзәл үзлү, көзәл сималы.
Худ—өзү, мәһз.
Худбии—јалныз өзүнү сөвән, егөнест.
Хуи—ган.
Хүлдәр—чәпнәт; мәң. көзәлләр өлкәси.
Хүррәм—шад, севинчли.
Хүрсәнд етмәк—разы салмаг, арзусуну тә'мини етмәк.
Хүрүч—зүхур етмә, чыкыб көрүнүм.
Хүшк—гүру.
Хүшкә—гуллугчунун, јемәксиз, палтарсыз, анчаг түрү музду; хүшкә мө'минилек—тәмәннасыз, өз хәрчиңе мө'минилек етмә.

h

Һазакүфр—бу күфрдүр, бу кафирилкандыр.
Һазиран—казыр оланылар, индикиләр, һал-казырда јашајалар.
Һал—дәрд, кәдер, мүшкүлат. Наибүссәлтәнәјә ja дејәчәк һалы нәдир?
Һала—инди, бу күн, бу saat.
Һалэт—вәзијјет, һал; һәвәс, арзу.
Һалэтти-тәһиси заманы.
Һалија—инди, бу saat.
Һатиф—гејбдән кәләп сәс.
Һачэт—еңтијач, истәк.
Һаза—биздән узаг олсун, аллаһ көстәрмәсни.
Һеј'эт—групп, тиссан группу; мәжәйјен мәгсәдлә тәшкүл едилемниш бир неча нафәрини бирлиji. Чәмијјәти; мүртәче һеј'этти—иртичачылар дәстәси.
Һеј'этелми—агрономија.
Һеј'этти-тәһир иријә—матбуат органынын редаксијасы.
Һеба—бош шеј; эбәс, биңүдә.
Һеббә—дән, дәнә; бир һеббә сим—күмүш дәнәси; эш кичик күмүш пул.
Һебиб—дост.
Һавескар—һәвәсси олан, көз дикән; Дөвләтлиләрик бишмәшиң олла һәвәскәр.
Һазар—мин.

һәзәр—чәкинмә, горхма, еңтијат етма.
һәзәрат—һәэрәтләр, меңтәрәмләр; һәзәрати-улама—үләмә
һәэрәтләри.

һәјәһа(j)—курулту, мә'рәкә, уча-сәсләр.

һәмака—ашкар, айдын, мә'лум; санки, ела бил ки.

һәмварә—һәмишә, дайма.

һәмдәм—дост, яхши јолдаш.

һәмдүллә—аллаһа шүкүр, һәмд олсун аллаһа.

һәмәл—Гузы бүрчү, қүнәшин ил мүддәтиндә дөвр етдији 12 бүрч-
дән бири.

һәмзәбән—дилбир; һәмсөһбәт.

һәмижәт—гәрәт, шәрәф вә намусу мүһәниә вә мүдафиә етмәк-
дә чәнд кәстәрмә.

һәмҗаи—чиб, пул габы; гајыш туршаг шәклиндә олан гызыл пул
кисәси.

һанәк—зарафат.

һәр-да и м—һәмишә, һәр заман.

һәркиз—һеч вахт, өсла.

һәрчай—авара, кәзәйен; мүэjjән евли, очагы олмајан.

һәсәб—исынны өз гәдри, дәјәри, ләјүгәти.

һәчч—Мәккәја кедиб Қә'бәни зијарәт етма.

һәшәм—гуллугчулар; шайни вә башга бәјүкләрин этрафында, хид-
матинде оланлар.

һәшр—гијамәт; әрзи-шурини-һәшр өјләрәм—гијамәт
гопарарам.

һимарий—(һимар—ешшәк) ешшәклик, һејванлыг јолу илә
кедәнләр, ахмаглар.

һини—вахт, заман, саат, дәғигә; һини-зәвал—занл олма, јох
олма, элдән кетмә вахты.

һирман—мәһрумлуг, мәһрум олма; тәслими-һирман—мәһ-
румлуга, јохсуллуға деэмә.

һифз—муһәниә, мүдафиә; сахлама, горума

һичаб—пәрдә, ертү, чадра.

һичр—ајрылыг, фәраг.

һекмәрмә—һекм еден, һекм сүрән; һаким.

һүчәкмәк—аллаһы ҹағырмаг, «ја аллаһ!» демәк.

һүтт—Балыг бүрчү, қүнәшин ил мүддәтиндә дөвр етдији 12 бүрчдән
бири.

һүшәр—һушу өзүндә олан, аյыг.

һүкәм—һакимләр, һекумәт адамлары.

һүмәт—сәј, гәрәт, чәнд. үрәкдән чалышма; әһли-һүзәт—
һүммәт сәниби.

һүәрмәнд—һүнәрли, бачарыглы, мәһәратли.

һүрр—азад, сәрбест.

һүчрә—отаг; һүчрәји-тәһтәлтүрәб—торлаг алтында-
олан отаг, падвал отагы.

һүчумавәр—һүчум чәкән.

Ч

Чакәр—некәр.

Чет—дердә бир; азачыг. Мәмлүс, она бир чег дә мәланыб бернәз.
(Мәһәммәдәли шәһ нәггында).

Чешман—көзләр; чуринчесманын ишыгы.
Чешмин—гөрәт—гөрәт көзү, памус, мәрдлик.
Чидәстмәк—дүзмәк, дүзәлтмәк; ујдурмаг.
Чинкәнэ—гарады гызы.

Ч

Чабаца—јерли-јеринде, дүзкүн, истәниләп кими.
Чаж (чаж)—јер, мәкан; чаји-мәләл—гәм-түссә јери.
Чајиз—ичәзәли, гадаған олмајан; мұнасиб.
Чаинфәда—гурбан олан, чаныны фәда едән.
Чары олмаг—ахмаг. Ачдыглары булаглар ҹари олур.
Чанилијет—чаңиллик, нағанлыг, авамлыг.
Чаншикар—јыртычи.
Чәбабар—залым; султанчи-чәбабар—залым падшаш.
Чәдвәр—бишшін жаңында битән зәһәра зәлд бир биткидири. Бах-
бијш.
Чадид—јени; тәрәзи-чадид—јени үсүл, јени тәдрис үсүлү.
Чәзбәли—чәзб олунан, мәфтун, ашиг.
Чәнабат—натәмилизлик.
Чәһандарлыг—дуңија тутма, мал-дөвләт јығма.
Чәһанкиране—дуңијаны фәтх едәнләре јараашән тәрәдә.
Чибуст—пулләраст, рушватхор.
Чиддән—догрудан, догрудан да.
Чијфә—чәмдәк, леш; руһаниләрин фикринчә дүнja малы чијфа-
дири.
Чинак—чәннәт, бећиши.
Човгә—дастә, груп; човгә жапдын—дастә, груп дүзәлтдин.
Чевлан етмәк—доланмаг, һәрләнмәк.
Чевр—зұлм, эзијәт.
Чуд—сәхавәт, алиачыглыг.
Чуюн олмағ—ахтармаг.
Чузб—бир һиссә, һиссәчик; Гур'анын отуз чүзүндән бири.
Чүлус—тахта чыхма, шаһын таҳта отурмасы.
Чүнбүш—һәрәкәт, тәрәлониш.
Чүнүн—дәлиллик, мәчүнүлуг.
Чурм—1. чинајет, күнаһ; 2. планет. улдуз, көј чисмы; чурм и-
эрз—јер күрәси.
Чүннәл—чаңилләр, нағанлар, фанатикләр.

Ш

Шадик—шәдлүг.
Шаян—лајиг, јараашан, мұнасиб.
Шаястә—лајиг олан,
Шакир—шукр едән.
Шам—әхшам.
Шејда—дәли; ашиги-шејда—дәли ашиг.
Шејидбаз—арвадбаз.
Шеб—кечә.

Шәггүл-ғәмәр—ајы икі жерә бөлмәк (куја Мәһәммәд пејгәмба-
рин көстәрдији ме'чүзәләрдәндир).

Шәквијат—шикајәтләр.

Шәмс—күнәш.

Шәниә—пис, мурдар, хәбис; әхлага тохунан; и хтирати · шә-
ниә—зәрәрли (динә энди) ихтиялар.

Шәрм—hәјә, утамна.

Шәрәп—шәриәт.

Шәрән—шәриәтлә, ислам дининча.

Шәрәниәт—үјгүн.

Шән—шәһрәт, hәрмәт.

Шивәжи—күфар—күффарын тәрән-һәрәкәтләри, ҳасијәтләри,
Бах: күфар.

Шивәэ—эда, төвр; наз, ишва.

Шиканчә—әзаб.

Ширкат—шәрклик. алвердә, тиҷарәтта шәрк олма.

Шитабан олмаг—тәләсмәк.

Шевкат—бөјүклүк, чәлал, дәбдәбә; **шевкатиләр**—варлылар,
Шөһрә—мәшһүр, ағызларда көзән; **шөһрәји-базар**—һамыја
мо'лум олан.

Шум—үгурсуз, гаракүн.

Шурештарышыглыг, үсјан, түгјан, чахнашма.

Шүл—сөнәт, пешә, иш.

Шүрб—ицмә.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

САТИРАЛАР

1910

[Зәнид өлмәкдән габаг мәгсудине чатмаг диләр]	5
[Ким нә дејәр биздә олан гејрәтә?!	6
Гочалар маршы («Бир гочајан чаг нәр күни јашарам»)	8
Үрәфа маршы («Интеликентик, қазәрик наз илә»)	9
Пула тәвәччөһ («Нури-чешіманыммысан, ей пул, жа чанымнысан?»)	11
Тәшәккүр («Моллајар, талеймиз олду әмәб жар бу күн!»)	13
Милләт шәргиси («Гејрәт едib чалышын, дүшдүн габага, милләт!»)	15
Килем жаҳуд уму-күсү («Кет-кедә, «Зәнбүр» аға, сән дә чашырсан дејәсән?»)	17
[Алтмыш иллик өмрүм олду сәндә бәрбад, Эрдәбили!]	19
[Ей вай ки, нејсијәти-милләт көтүрүлдү!]	21
Әһнәлпүрсансылыг жаҳуд гонушма («—Нә хәбәр вар, мәшиеди?»)	23
[Рәдд ол гапыдан, ағлама зар-зар, диләңчиң!]	26
[Вә'з етдијин инанды, сән амма инанмадыны!]	28
[Бир бөлүк иншогазыг, нејвәрәлик адәтимиз!]	30
Охутмурал, әл чәкин! («Огул мәнимдир экәр, охутмурал, әл чәкин!»)	32
[Асуудәллик бу саэт јердән көјә чәһандә]	34
[Балаји-фәгрә дүшдүн, разы ол, бичарә, сабр ейлә!]	36
[Соңя, ей дилләри-нақиза әдә!]	38
[Нечин мәктәбә рәғбәттүм олмајыр?]	41
Гач, ат басды! («Гач, оғлан! Гач, ат басды! милләт көлир!»)	43
[Көрүңчә шәхс бир әрбаби-сәрвәтин үзүнү!]	46
[Динидирир эср бизи,—динмәјириз!]	47
Әксимә («Зәнидин әксимә дүшчәк наәзәри-хүйдбини!»)	48
[Әһли-Иранда, паһ оғлан, јенә һүммәт көрүнүр!]	49
[Дүн чәһәннәмән вәсфиниң зәниддән ейлардым суал]	51
[Күрд чалдыгча бору чинкәнә ојнар, дерләр!]	52
[Жылдырымлар жағса көjdән титрәмәз рүхум мәниим!]	53
[Биңи алдатма, хачә, һәр сөзүнә!]	54
[Шашлы көрдүкчә мәни санки едир гөвр фәләк!]	55

[Ариф чалышыр ки, миилдэт азад олсун]	56
[Дүн јатыб Мир һашымы рөјадә көрдүм, сөјләдим]	57
...Дејир («О!ә сәнкүндир ки, асгали-тәсессүбдән յукүм»)	58
[Јатымсан, Молла әму, күрчүләр ичрә һолә сан!]	59
Тапдым!.. («Гој сағ олсун башымыз, душмасин эсля ојага»)	61
[Һанкы алчаг бир әлини гејд етдиши хәтдири о ки...]	62
[—Жолдашым, јатышмысан?]	63
[Башга миилдән һүгүгүн алмаг үчүн һәр заман]	64
[Дүн охуркән бир мүдіри-мәктабин мәктубуны]	65
[Мүртәче хадимләрим, һа инди хидмәт вәтигидир!]	66
Бир дәстә күл («Нранлы дејир ки, әдә ила дад олсун»)	68
[Әлізәэр, гојма баҳа эксимә заһид ки, онун...]	69
[Гәзтәләр төвгифици јалныз Сипәһдәр әкмәјир]	70
[Санма бир мәсләккә тәғиблә мәһикәм голарам]	71
[Дүн бир ешшәкхисал инсанә]	72
Бакыда бир кәнддә мүнәвири («Кәндчи: Дениир «елди охујун» сезләри һәр анда бизә»)	73
[Чөннәтдәки һүриләри, гылманнлары аллан]	75
[Кимдир ариф?—дејә сордум, дедиләр асрә көрә]	76
[Оғлупп жаситеңи-хилгәти олмагла фәгәт]	77
[Дејирдик бир зәмандар биз кәмали-фәхрү һүммәтле]	78
[Мүтләгијјәтдә әбд шәклиндә]	79
[Бир мүдіриң ки, кечмәјә голуна]	80
Бир күл («Baiz ки, чыхар минбәрә, һеј пүфләр оду»)	81
Лј чан! ај чан! («Дүшдү бүтүн гәзетләр һөрмәтдән, ај чан! ај чан!..»)	82
Амма, миилдәт з!.. («Молдајы, көрдүн нә үгдәж етди?! Амма, миилдәт а!..»)	84
Сипәһдәр дејир ки («Аришчед: «Бир нөгәт булсајдын оча бил'истинар»)	86
Һүсеин Қәмал дејир ки («Тә'нү тәһигирә тәһәмиңү: өдәрәм жән, лакин»)	87
Бизим һачы дејир ки («Әл'әмак артығ оруйдан, ә.т.әлан!»)	88
Оруч дејир ки («Еї һачы, мондан шашајет еї.әнә»)	89
«Сәдә»ның 162-чи нөмәссино («Шаирәм, әсримин айнәсүијә»)	90
[Е'тила етдиқчә, дерләр, юксәјә тәјјарәләр]	91
Қәндли дејир ки («Бакыда нағиз икән әллидән артыг үләмә»)	92
Бакылы дејир ки («Рәмәзан еїдинин иңрасыны һәрчәнд бизә»)	93
[Шаһ деди:—Аглајырам, бәс ки, үзүм чиркиндир]	94
Интеликентләр дејир ки («Дејирлик һалати-тәңсилдә: миилдәт! миилдәт!»)	95
Тәрчуман дејир ки («Бе тә'мине ләсәне мәдәр әз һәр кү бе Петресбург»)	96
Иранлылар дејир ки («Бүнча гејрәт ки, биз етдиң вәтән уғрунда бу күн»)	97
[Сөјлә, тәгсири нәдир, тапдалајырсан јазығы?]	98
Миилдәт дејир ки («Интеликент агалар, биз сизи чохдан танышрыг...»)	99
[Гласны сечкисими гојду дум мұзакириәт]	100
Бакылылар дејирләр ки («Шамахлылар кими ишилиз, кишајаңыз дејилиз»)	101

Диләнчи дејир ки («Әл ачыб саил олмарын хошдур»)	102
[Чох тәэчүб едирам тәрзи-чәдиә ки, ону]	103
[Кәрчи пәрваз етди аյроплан дүниен бир гүш кими]	104
[Ахшам олчаг ученикләр һәрә бир мадмазеллиң]	105
[Чумәләрдә дукан ачмаз бақылы]	106
[Өјмә иәсәби, өјмәјә шајистә һәсәбдиր]	107
[Чәванкән фәгрдән етма шикајәт]	108
[Оғрулардан да бәдәхләг гумарбазлардыр]	109
Тәп кәрүм!. («Һән кичикләр кичик икән бөјүйүр»)	110
[Мүлки-Ширазә Зилли-Султанын]	111
[Мүртәчеләр, севинчи, кишвари-Иранә јенә]	112
[Зилли-Султана, амандыр, вермәни Ирана јол]	113
[Онлар ки, едири һәрмәтү намусуну тәгдис]	114
[Сахта бир хәтти-хам илә мәңә кәрыз языбы]	115
Һатифдән кәлән бир ниге дејир ки («Көрәсән Мәмдәләниң јон- дығы әф'алы һәдир?»)	116
[Шурә кәлиб шәд олун, иранлылар!]	118
«Тәрчумани-һәгигәт» дејир ки («Хәстәмиз әбдуллахимид артыг сағалды, сәмириди»)	119
[Һалати-мәстлијинде иә олур, ej әjjаш!]	120
[Дерләр, Иран қыбәкүндән хар олур, албеттә ки!]	121
Алмания императору Вильгельм дејир ки («Мәһтәрәм иранлы- лар, сиздән тәмәннаныз будур»)	122
Еңүүддөвлөнин исте'фасында долајы бәстә кирмәк истәјөн Төхран тачирани-гејрәтмәндәнәләриш («Бәстә иғдам ej- жин, ej тачирани-чөтәбер!»)	123
Һатиф дејир ки («Бас Шамахидә мактаби-ниссан»)	124
[«Османлычадан тәрчумә түркә»—буны билмәм]	125
[Шымди һәр миллият едири иәфсин ирфанә фәда]	126
[Ојлә горхам «бүш»дан ким, горхумар «чәдиәр»дан!]	127
Бакыда Шамахы юлундакы һәбсәнәнин габағында охунан невіхәдир («Аста-аста, ej һачы, изһар олур хәлеватдаки»)	128
Сәфиә тачир дејир ки («Бир нечә илдир ки, ујуб шират»)	129
[Туманов изи алыр ки, Ширванә]	130
[Өврәт алмаг, бошламаг, өвлада ад гојмаг кими]	131
Дәрҗада гәрг олан иранлыларын јетим балаларына тәсәлли («Ики jүз гәрг олан иранлыларын»)	132
[Бәс дејилмиш бүнча Меһдиләр хуручи, инди дә]	133
Гурбан бајрамы («Бајрам олчаг шәвәкәтлиләр, шанлылар»)	134
Ә. Гәмкүсар бәрадәримә чаваб («Тәһвили-ибарат» сөзүнү «тар- кум» ганағас)	136
[Билдириңи-Сәмәргәнд етди Иран тачири]	137
Шамахыда («Әсри-бистүндүр, сәнаб алтында галмаз шамси- елли»)	138
...Лам дејир ки («Шејхүл-исламләрин, мүфтији-исламләрин»)	139
[Күндә үч қагызы, беш копјаны имза едәрак]	140
[Иштә бир hej'этн-тәһриријә]	141
[Гурулубудур јенә мејданы-һәјәнәји-сүхән]	142
Зәнилдәрә («Лә дишини, јүн көсүнү, зәнида»)	143

Суял («Ең икән шәхсә көрә нағасини віжәк, аңаба»)	144
[Лә'нат сәнә, еј чәһл, ә бидад едијорсан!]	145
[Гафил јашамагданса көзәл кардыр өлмәк]	146
Мәмдәли дејир ки («Насирилмұлк, сәнә бойла күманым жох иди»)	147
Насирилмұлк Бакытап Ирана әзим олдуғда («Мәнға, Ирана әбес әзим едијор Насири-мұлк»)	148
Мұхаби्रруссалтәнәје («Жандығын нағләни һәр құнку газетде охудын»)	149
[Әчдадына чәкди, пәдәрин мүтлөг упугтуду]	150
Мұхавира («—Гаффас әхли үч ил арзинде нә е'мал еңәди?»)	151
[Миңластиниң нағын пәрішан ола]	152
Мұхабири («Мәмдәли: Сеекили суитан бабам, сөјле, сәнши налын нәдир?»)	154
Аббас аға дејир ки («Чан беріб жиіләтә, али, әбәди нағы алырыз»)	155
Дрепер дејир ки («Елі олдугу јердә олакас дінің дәйәнәт»)	156
Авропада Мәмдәлиниң ешкәзләны («Мәмдәли: Рәһн ет мәнә, чан мәдмазел»)	157
Дүхү («Дүхеъәрә, еј мұдари-әхли-фұсун»)	159
Ай чан! («Мұфтшин рә'жи илә кәшфи-ауғұни-ииссан»)	161
[Ел чокири нағымын мии лә'нат илә]	162
Тәбриз мұхабирина («Мұхабирилтәнәје шәкк әдәчексәнми жәнә?»)	163
Ешилдириз ки («О зәмандан ки, Рәһим хан јегшиш Тәбризә»)	164
Мешников дејир ки («Мектәбә дүшиңен олон бә'з мұғаддес (?) үлемә»)	165
Әзраилин исте'фасы («Әзраил арз едәрек сөјәди: «Еї рабби-әнам...»»)	166
[Ағләдигча киши гејрәтсін олур]	167
[Чох да дема сәрвәту саманлыјам, еј филин!]	170
Дөрд дилли тұрманч («Кәшфи-әвчі етмак деји. өөрәтләре шар'эн һәрам»)	171
[Бүтүн Авропада кәміјаб үкән, алма Бакыда]	172
Мәмдәли дејир ки («Русија дипломасының бағытадын үнид»)	173
Әрдебил һакими Рәшидүлмұлкә («Еї голчомыг, әлсизләре чох е'лемә азар»)	174
[Молла Эрасәзәниң... вай, жеңе маба'ди вар!]	175
Әғвалие һәкимане («Әз «Сәда» гаренин безор ајед»)	176
Тәбриздән «Молла Насрәтдин»ә көндәрілән қағызларын мұфтиятиниң («Еї үшірттиши, юланон қағызлары ахтарна чох»)	177
Балача сәһиә («Сәд шүкәр ки, олду нур-баран»)	178
Мұхәррірләр («Тә'лимә даир одлу жазылыш мәсапелор»)	181
Вагиені-յубилејкарана («Кирдим јеримә башымда гағыру»)	182
[Еї пуллупарын сағасы, ишоруз!]	185
Бајрам тәһіфеси (-Еї төкән моллаларын камынша шарбат, нов-рұза!)	186
[Ојлә бир тәрчүмә ким, рүни-Шекспир көрчәк!]	187
[Әшінедүйн билладың әлијүйл әзим!]	188
Мәмдүлләлә ки. Бу күн бәхтәвәр олду башымыз!]	189

САТИРИК ПАРЧАЛАР

[Тутдум оручу ирэмәзандა]	190
[Бабам сүнин, нәнәм шиә, дүрәк мәи]	191
[Нәмәданда гонағымдан хәбәр алдым, кеј шејх]	192
[Танры һәр јердә пулу бир үрәни сәхтә верәр]	193
[Молла, сәмаварындан дәрда, һәзар дәрда]	194
И заһ вәшәр һләр	195
Лүгәт	241

Лүгәт Экрем Җәфәриндирип
Бәдни тәртибаты Һабил Қазымовундур

Нәшријат редактору М. Эскәров
Техникик редактору Т. Исламылов.
Корректору Әдилә Гасым гызы

Чапа имээлләнмыш 15/V 1962-чи ил. Қағыз форматы 84×108^{1/32}.
Қағыз вәрәги 4,25. Чал вәрәги 13,94+18 јапыштырма шәкил.
Нес.-нәшријат вәрәги 9,06. ФГ 05370. Сифарыш 198.
Тиражы 10000. Гүймәти I ман.

Азәрбајҹан ССР Елмләр Академијасы Мәтбәәси,
Бакы, Фәһлә проспекти, 96.

АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ и ЯЗЫКА им. НИЗАМИ

М. А. САБИР
ХОПХОПНАМЭ

в 3 томах

Том II

(на азербайджанском языке)

Издательство Академии наук Азербайджанской ССР
Баку—1962

